

SBORNÍK KONFERENCE GENIUS LOCI ROKYCANY 2016

Rokycany 4. – 5. 10. 2016

Muzeum Dr. Bohuslava Horáka v Rokycanech,
pobočka Západočeského muzea v Plzni, p.o.
Genius Loci - Společnost pro studium života regionu, o. s.

Sborník z konference Genius loci českého
jihozápadu konané 4. a 5. října 2016
v Muzeu Dr. Horáka v Rokycanech

Editoři: PhDr. Marta Ulrychová, Ph. D.,
ing. Roman Mouček, Ph. D.

Vydalo Muzeum Dr. Horáka v Rokycanech
a Genius loci českého jihozápadu

Obsah:

Martin Lang: Janov - mirošovská čtvrť horníků, uhlobaronů a tuberáků	1
Ladislava Lederbuchová: Dany Raunerové Knížky o zvířatech.....	11
Václava Vondrovská: Vzpomínky na domov v korespondenci Josefa Krňoula	17
Lukáš Paleček: Nález archivu dobřívského rychtáře Jakuba Reindla	25
Ivii Zájedová: Úloha kulturních festivalů Estonců v exilu	29
Jiří Novotný: Chlap a trúp Jana Rokycany	43
Josef Hais: Zajatecké tábory v Holýšově.....	50
Ondřej Kryštof Kolář: Volání po vzniku krajské studijní knihovny v Písku v roce 1946. Regionalista Ivo Beneš v další etapě hledání moderní podoby metropole Prácheňska	60
Jan Zeman: Bolzanovské stopy v Plzni - Martin Jašek (1879–1945)	66
Luděk Krčmář: Poutní místa a místa zvláštní zbožnosti v Rokycanech	82
Jiří Urban: 200 let s Rukopisem zelenohorským – hmotný průzkum rukopisu	87
Ludmila Kotorová: Renesanční zámky z děkanského chrámu Panny Marie Sněžné v Rokycanech a jejich kopie v Západočeském muzeu v Plzni	96
Marie Klečatská: Problematika rekonstrukce slavnostních účesů v lidovém prostředí: na příkladu svatebního účesu z Plzně	107
Jan Lehner: Drobné básně z literární činnosti profesora Josefa Wünsche	118
Marta Ulrychová: Barytonista Dalibor Tolaš	124

Vážení přátelé, příznivci regionálního bádání,

s velkým časovým zpožděním přivádíme na svět první elektronický sborník našeho spolku. Je téměř symbolické, že je výsledkem desáté konference, naším spolkem sice původně neplánované, avšak dosud zatím nejpočetněji zastoupené. Její vznik se zrodil spontánně pod vlivem předchozího setkání v Muzeu jižního Plzeňska v Blovicích a byl výsledkem rychlé domluvy mezi mnou a vedoucí rokycanského muzea Mgr. Hanou Wenigovou. Nezakrýváme, že jsme obě vyšly do neznáma. Nemohly jsme tušit, zda se vůbec setkáme se zájmem badatelů, natož širší veřejnosti. Chyběla tradice, chyběly finance a konečně chyběl i dostatek lidských sil, které nakonec rozhodují o úspěchu celé akce. Příjemné zjištění, že o vlastivědné bádání je stále zájem a že ho spolek Genius loci českého jihozápadu může takto motivovat, převážilo nad pragmatickou úvahou o množství úkolů, které jsme si tím do budoucích měsíců připravily. Žádného z Vás jsme neodmítly a dvoudenní jednání naplnily rekordním počtem třiatváceti příspěvků z různých badatelských oborů. I tak se našel čas na krátkou prohlídku muzejních sbírek a historického centra, dokonce i na závěrečný kulatý stůl.

Sborník si vyžádal redakční úpravu, v případě některých mladých kolegů i zásahy do jejich textu. Ujala jsem se tohoto úkolu s rizikem veškeré zodpovědnosti. Za výbornou spolupráci chci na tomto místě poděkovat členovi spolku ing. Romanu Moučkovi, Ph.D. za grafickou úpravu sborníku a z pracovníků rokycanského muzea Mgr. Janu Lehnerovi za rychlé vypracování německých resumé. V neposlední řadě děkuji hostitelské instituci, jmenovitě vedoucí Mgr. Haně Wenigové a řediteli zastřešující instituce Západočeského muzea v Plzni PhDr. Františku Frýdovi.

Po Plzni, Českých Budějovicích a Blovicích se Rokycany staly čtvrtým místem, kde spolek Genius loci českého jihozápadu mohl s pomocí hostitelské instituce uspořádat další konferenci. Záleží na mnoha okolnostech, zda se i rokycanská setkání stanou tradicí, nicméně budeme v říjnu následujícího roku 2018 doufat v příznivou konstelaci, především pak ve Vaši přízeň.

PhDr. Marta Ulrychová, Ph.D.
Plzeň 2017

Janov - mirošovská čtvrť horníků, uhlobaronů a tuberáků

Martin Lang

Abstrakt. Malé město Mirošov, Plzeňský kraj, nabízí příchozímu zajímavou čtvrť Janov rozkládající se na jeho severovýchodním okraji. Janov má zcela svébytný a neopakovatelný genius loci, jehož základ tvoří původní hornická kolonie z konce 19. století, v sousedství někdejších dolů na černé uhlí v Horách u Mirošova. Po skončení těžby ve velkém v r. 1904 se kupodivu velmi rychle setřely rysy průmyslového místa a Janov se stal lokalitou s ozdravným posláním, když zde v dobách první republiky bylo vybudováno TBC sanatorium Haléřového spolku dělníků Škodových závodů v Plzni, v roce 1938 přebudované významným plzeňským architektem Hanušem Zápalem. Netypická, na svou dobu nadstandardní hornická kolonie pak položila základ k rozvoji klidné vilkové čtvrti. Na průmyslovou minulost přitom dodnes upomínají zbytky důlních odvalů, jež se nenásilně snoubí s lesem i architekturou konce Rakouska-Uherska a První československé republiky. Zvláštní charakter zůstal přitom uchován a plánovaný rozvoj Janova coby sídelní lokality zachování charakteristického genia loci slibuje i pro budoucnost.

Abstrakt. Am südöstlichen Stadtrand der Kleinstadt Mirošov (Miröschau), in der Pilsener Region, liegt ein interessantes Viertel: Janov. Der Genius Loci Janovs ist ganz eigenartig. Das Viertel beruht auf der Bergmannskolonie vom Ende des 19. Jh. In der Nachbarschaft, in den Hügeln um Mirošov (Miröschau), befanden sich mehrere Steinkohlebergwerke. Im Jahre 1904 wurde die Steinkohleförderung größtenteils eingestellt und das Viertel entledigte sich verwunderlich schnell der Merkmale einer industriellen Siedlung. Janov wurde zu einem Genesungsort, als zur Zeit der Ersten Republik das TBC Sanatorium des Haleř Arbeiterwohlfahrtsvereines der Škodawerke Pilsen erbaut wurde. Das Sanatorium wurde im Jahre 1938 von dem bedeutenden Pilsener Architekten Hanuš Zápál umgebaut. Die untypische, für seine Zeit vornehm gelegene Bergmannssiedlung wurde zum Grundstock eines ruhigen Villenviertels. An die industrielle Vergangenheit erinnern heute noch die Reste des Abraumes der Bergwerke, die mit der Umgebung, dem Wald und den Bauten aus der Zeit Österreich Ungarns und der Ersten Republik harmonieren. Der besondere Charakter Janovs blieb bislang erhalten und die geplante Entwicklung der Wohngegend verspricht, dass der charakteristische Genius Loci dieser Ortschaft auch in Zukunft erhalten bleibt.

1 Úvod

Po celém světě existuje nepřehledné množství lokalit se svébytným a svérázným geniem loci. I v našem Plzeňském kraji, ba bývalém rokycanském okrese. Velmi zajímavá jsou ta místa, kde v minulosti, a třeba i nepříliš vzdálené, proběhla činnost přírody a lidské ruky zároveň, avšak díla zcela opačného charakteru. Taková, pro něž nelze použít jiný výraz než *protichůdná*. Typickým příkladem, kdy se lokalita formovala zcela antagonistickými procesy, je čtvrť Janov v někdejší městyši, dnes měšť Mirošově v Plzeňském kraji. Vydejme se proto za jejím geniem loci, formovaným přírodou, průmyslovou činností s těžkou starou zátěží životního prostředí, avšak posléze využitou jako typickou sídelní lokalitou, navíc se zdravotnickým zařízením, které již dlouho léčí nemoci dýchacího ústrojí.

2 Umístění a přírodní poměry

Janov se rozkládá na severu Mirošova, kde městský katastr na severu sousedí s městem Hrádek (u Rokycan) a na severovýchodě a východě s obcí Dobřív. Geograficky jej nalezneme v mapách také pod názvem Hory u Mirošova. Území tvoří rozsáhlá plošina pod návrším Svatého Vojtěcha (513,7 m n. m.) nazývaná Planiny, jež k jihu až jihovýchodu upadá víceméně povolným svahem ke korytu Skořického potoka, levostranného přítoku řeky Klabavy (dříve též Padrtského potoka). Na zformování povrchu se podílela především tektonika, jež zde vytvořila rozsáhlou jakubskou hrášt mezi dvěma karbonskými příkopy, na severu neproduktivním hrádeckým a na jihu produktivním, uhlonosným mirošovským příkopem. Díky tektonice se na samém severu území dostaly na povrch vrstvy sedimentární výplně mirošovského uhelného příkopu, označovaného báňsko-historicky též jako mirošovská (uhelná) pánev. Sedimenty tvoří především karbonské mirošovské slepence, jež se však střídají s vrstvami arkóz, obojí náležející ke stupni baškir. Právě arkózy se pak staly příčinou, proč se povrch, prokazatelně od 18. století, avšak podle nepřímých důkazů ještě nejméně o století dříve, počal antropogenně měnit, jak bude níže vysvětleno. Terén byl totiž zbrzděn rozsáhlými jámami lomů, podružně i pískoven a naopak formován i lokálně roztroušenými odvaly a menšími důlními haldami. V neposlední řadě pak zasáhla lidská ruka terénními úpravami pro průmyslovou i občanskou výstavbu a silniční komunikace. Od nepaměti byly okolní plochy využívány zemědělsky jako pole a pastviny, ale také jako hospodářský les, nejméně od počátku 19. století s převážně smrkovou, ale i borovou kulturou.

3 Průmyslová tvář Janova v druhé polovině 19. století a na počátku století dvacátého

Původně jednoznačně zemědělská krajina s lesními porosty z období vrcholného baroka se počala postupně měnit. Výše zmíněné sedimentární horniny, arkózy, totiž byly žádaným materiálem pro kamenickou a kamenosochařskou výrobu. Původně

našly užití pro výrobu mlýnských kamenů českého složení, ale i pro dekorační kamenické a kamenosochařské práce. Prokazatelně odtud pochází slavné sousoší Kalvárie v Blovicích – Bohušově. Téměř nepochybně pak i kamenné prvky mirošovského zámku či některé barokní sochy (sv. Florian, sv. Anděl Strážce, sv. Václav, sv. Ludmila, Pieta) a sousoší zdobící nejen Mirošov, ale i sousední Hrádek (socha sv. Jana Nepomuckého). Zřejmě i ostění vstupních bran na hřbitovy v Mirošově a Skořicích, ale i některé kamenné prvky kostelů sv. Jakuba v Mirošově (původně na území zaniklé středověké vsi Chylice) či sv. Václava ve Skořicích pocházejí z „janovských lomů“, jež však původně byly známy jako Skalka či prostě Lomy (W lomy), později pak též jako lomy Nad Planinou. S příchodem nepřímé výroby železa ve vysoké peci, v 17. století, se zdejší arkóza stala cenným a vyhledávaným artiklem pro stavbu těles vysokých pecí. Těžba v mirošovských lomech se rázem výrazně zintenzivnila a sousedství Janova se zjizvilo velikou soustavou lomů. V roce 1834 byl při lámání kamene zjištěn výskyt šmouh jemně rozptýlené uhelné substance v arkóze a rovněž tak karbonských fosilií. Následovalo dlouholeté hledání ložiska černého uhlí, chvílemi horečné, jindy vlažné. Až r. 1855 byla zaražena kutací šachtou zastřižena první mirošovské sloj, jež obsahovala černé uhlí té nejvyšší kvality. Započalo průmyslové období Mirošova, jež se výrazně dotklo právě Janova.

Před uhelnou těžbou zde vlastně nebyla žádná zástavba. To se s příchodem dolování, zahájeného jižně pod Janovem, postupně měnilo. Nejprve na jihu vyrostly šachetní baráky a těžní věže, posléze se přidala velká koksovna a v roce 1869 i železnice, tzv. uhelná dráha, vlastně skoro 10 km dlouhá vlečka do Rokycan. Avšak severněji, na dnešním vlastním Janově, započala plánovitá občanská zástavba. Těžko dnes říci, po kom vlastně Janov získal pojmenování. Zda se tak stalo podle jednoho z prvních zdejších těžářů, Františka Jahnla, tj. místu by se správně mělo říkat Jahnlov? Nebo se tak stalo na počest Jana, resp. Johanna Fitze, centrálního ředitele pozdějšího hegemonu těžby, Mirošovského kamenouhelného těžářstva? V každém případě zde vyrostla kolonie obytných domů, většinou dvojdomků, spíše vilek s pěknými zahradami, nežli obvyklých poměrně nuzných havířských kolonií, jak je známe kupř. z Kladenska. Sociální program těžářstva za Fitzova vedení byl na svou dobu velkorosý, a tak tu vznikla na půdorysu dvou rovnoběžných páteřních ulic velmi pěkná osada, vybavená navíc společnou pekárnou a prádelnou. Těžářstvo svou činnost ukončilo v roce 1904 a budovy, jež mu původně patřily a jež svým zaměstnancům pronajímalo, rozprodalo. Většinou původním nájemníkům. Dlužno poznamenat, že tehdejší životní prostředí Mirošova, Janov nevyjímaje, nebylo nic, oč bychom dnes stáli.

Díky důlním a souvisejícím úpravárenským provozům docházelo k enormnímu znečištění ovzduší. Na vině byla především koncentrace topenišť kotlů parních strojů, pohánějících těžní klece, důlní pumpy, prádla uhlí, to vše na malé ploše Mirošovské kotliny. K tomu připočteme koksovnu v těsném sousedství a haldy, v nichž hořel samovznícený mour, důkladně podporovaný výsypkami žhavého popela z kotlen. Dobová zpráva praví: *Mraky dýmu valícího se z vysokých komínů a vůkol se šířící dusný jeho zápach kalí požitek náš ve volné přírodě...Pod nevalnou přikrývkou prsti ukryty jsou vrchy „černého zlata“, jež tisíce rukou z útrov země nad povrch vynášejí* (Ottův slovník naučný, 1897).

4 Meziválečné období

K původním hornickým domům posléze – v období za první světové války a po ní – počaly přibývat další občanské stavby. Z velké části se jednalo o vilky a vily nových těžařů, kteří nastoupili k paběrkování zbytků uhelných zásob. Říkalo se jim, částečně ironicky, uhlobaroni. V té době byly ještě stále v provozu menší důlní podniky, tzv. malodoly, z nichž poměrně velká část se soustředila na západní okraj Janova. Ovšem velká zátěž ovzduší z kotelen parních strojů Těžařstva tehdy odezněla. Nahrazovala je elektrina. I poslední mirošovský důl Antonín na západní hraně dnešní Lesní ulice poháněl svůj těžní vrátek elektricky. To znamenalo zcela radikální změnu životního prostředí k lepšímu. Těsné sousedství lesa, severozápadní a západní vítr, jenž lokalitu skvěle ventiluje, vedl k tomu, že zde roku 1921 bylo založeno plicní sanatorium dělnického škodovického Haléřového spolku. Zprvu se zaměřovalo vlastně jenom na prevenci tuberkulózy, jež byla již počátkem 20. století správně rozeznána jako choroba nejen infekční, ale i sociální. Proto se zdejší pobyt klientů zaměřoval především na výkrmnou dietu a lehkou práci na vzduchu v přidruženém zemědělském a zahradnickém hospodářství. Zdravá a klidná lokalita začala přitahovat i k letním pobytům. Většinou se jednalo o pronájem nadbytečných místností v původních hornických domech, ale objevily se i první vlašťovky víkendových a prázdninových vilek, jako např. exoticky působící letní vila pražského gynekologa MUDr. Šrámka, vystavěná ve stylu latinskoamerické haciendy. Sanatorium se rozrůstalo a z původně preventivního programu postupně přešlo na čistě léčebný. Pro rodinné příslušníky přijíždějící na návštěvy pacientů byla vystavěna nová budova v germanizujícím slohu, částečně z nepravého hrázděného zdiva. Na konci období první republiky pak vyrostla nová, velká budova plicní léčebny se zázeminím a byty personálu podle projektu významného plzeňského architekta ing. Hanuše Zápala. Objekt akcentoval tehdejší způsob léčby klidem na lůžku na čerstvém vzduchu. Z tohoto důvodu tvoří nároží hlavní budovy jakési velké otevřené lodžie, nazývané lehárny. Došlo i k působivému urbanistickému ztvárnění přístupu k sanatoriu dlouhou lipovou alejí, zakončenou bránou do areálu, jenž nabyl charakteru udržovaného oploceného lesoparku, kde byl dokonce zřízen pozdně secesní zahradní altán. Přístup skrze alej byl zamýšlen jako příchod pacientů a návštěv od železniční stanice, v základu vybudované již za Těžařstva jako konečná stanice první etapy důlní dráhy, jež se pak na počátku století dvacátého stala důležitou stanicí s výtopnou parních lokomotiv a seřaďovacím kolejištěm a místem míjení vlaků na jednokolejné trati. Výhodou Janova tedy bylo i zajištěné železniční spojení a dokonce areál sanatoria byl spojen s nádražím krátkou vlečkou, obsluhující hlavně kotelnu zdravotnického zařízení.

5 Poválečné období až současnost

Po skončení druhé světové války význam Janova postupně upadal. Poslední drobné uhelné šachty byly znárodněny a provoz na nich zastaven. Zcela poslední důl Antonín, jenž však těžil jako hlavní surovinu žáruvzdorný lupek, byl uzavřen v r. 1947. Poklesl i význam TBC sanatoria, znovu však povzneseného na význačné fizeologické pracoviště primářem a ředitelem MUDr. Karlem Majerem v 60. letech 20. století. V té

době byla léčebna přestavěna a rozšířena na skoro dvojnásobnou kapacitu. K tomu připočteme i další léčebné pavilóny zřizované v původně vedlejších provozech. Kromě plicní TBC se zde totiž léčila i tuberkulóza jiných orgánů (kostí, ledvin, zažívacího traktu). Ovšem díky rozsáhlému programu prevence TBC v tehdejší ČSSR byla tuberkulóza potlačena a díky v podstatě neprodyšně uzavřeným státním hranicím nakonec marginalizována. Proto tu bylo postupem času vybudováno sanatorium pro léčbu astmatu a dále léčebna dlouhodobě nemocných s důrazem na nádorová onemocnění dýchacího traktu. V bývalé ubytovně rodin škodovácích pacientů byla otevřena dodnes fungující mateřská škola zaměřená na děti s onemocněními dýchacího ústrojí. Léčba TBC však z Janova nezmizela úplně; stále funguje uzavřené oddělení s léčbou aktivní TBC, jíž v posledních letech opět nebezpečně přibývá. Postiženým tuberkulózou je ovšem zamezen styk s vnějším prostředím. To je rozdíl oproti minulosti, kdy do konce 60. let dostávali i infekční pacienti možnost vycházek alespoň do prostorů zahrady, resp. parku. Bylo dosti těch, kteří si bez povolení dělali výlety ven, hlavně do okolních hostinců. Mnohdy bylo vidět doslova zoufalé hony personálu na uprchlíky po hospodách. Působily by směšně, nebýt skutečného nebezpečí, které bacilonosiči pro okolí představovali.

Sama mirošovská čtvrť Janov se dostala posléze mezi lokality čistě sídelního charakteru, velmi pěkně upravené a klidné. Ráz vilkové čtvrti však v 70. letech minulého století esteticky poškodily dva bloky unifikovaných panelových domů, postavené pro své zaměstnance správou Vojenských lesů a statků. Naštěstí v blízkém sousedství nádraží a na patě svahu, takže celkový ráz Janova jimi není postižen příliš významně. Z někdejšího pomocného hospodářství sanatoria se však díky letitému nevyužívání stala neprostupná džungle. V 10. letech 21. století však pozemky získalo město, které zde vyprojektovalo nevelké sídliště rodinných domků a lze tak předpokládat, že téměř čistě sídelní funkce v klidném a čistém prostředí bude ještě více posílena.

6 Závěr

Přestože je tedy dnes mirošovský Janov vlnidnou, zdravou a pobytově příjemnou čtvrtí malého města, zanechala v něm jeho víceméně mladá historie významné a nepřehlédnutelné otisky. V prvé řadě jsou to nedaleké lomy Nad Planinou, z nichž větší část byla přeměněna v letní přírodní kulturní areál s kinem a občerstvením. Menší část, blíže k Janovu, zůstala dochovaná jako připomínka starého způsobu těžby kamene zvláštním, spíše hornickým způsobem. Zároveň slouží bez přehánění jako přírodní učebnice geologie s ukázkou karbonského bazálního pánevního souvrství. Však je také jednou ze zastávek nedávno vybudované Naučné stezky Za černým diamantem. Na vysvětlenou – nejlepší sorta mirošovského černého uhlí nesla obchodní název Černý diamant. Těžbu připomíná i odval dolu Antonín, rovněž zastávka naučné stezky a řada drobnějších odvalů v sousedním lese, pravda, rozeznatelných dnes jen cvičenému oku. Zůstal zachován i svébytný ráz hornické kolonie, byť na svou dobu netypický a nadstandardní. K odkazu změny poslání městské čtvrtě na léčebnou a sídelní za první republiky patří bezesporu dochovaná stavba sanatoria podle Zápalova projektu, byť je z velké části včleněná (avšak rozeznatelně) do moderní přestavby a drobné detaily byly

při přestavbě pozměněny. K tomu lze připočít i některé velmi pěkně architektonicky provedené vily a víkendové sídlo. K architektonickým zajímavostem lze připočít i objekt dnešní mateřské školy. Přínos poválečných let je třeba spatřovat především v tom, že zvláštní, svébytný a nezaměnitelný genius loci Janova zůstal, až na drobné výjimky, celkově zachován. Oprávněně lze předpokládat, že ani nově plánovaný rozvoj rodinné výstavby jej nejen neporuší, ale v dobrém slova smyslu podtrhne.

Obr. 1. Panorama Mirošova od jihozápadu k severovýchodu. Janov na protilehlém návrší. Foto Richard Rotter, 2015.

Obr. 2. Historické panorama Hor u Mirošova, resp. oblasti Zastávky a Janova. Zleva uprostřed důl Margarete, důl číslo 2, Koksovny. Nahoře rodinné domky vznikající kolonie Janov. Kolem 1870, doprovodná dokumentace Muzea Středních Brd.

Obr. 3. Část lomů Nad Planinou na Janově dokumentuje hornický způsob dobývání arkózy vlastně hornickou metodou, dobývka probíhala v téměř vodorovných štolách. Foto Petr Ježek, 2011.

Obr. 4. Sanatorium Haléřovského spolku na Janově dle projektu Hanuše Zápala, otevřené r. 1938. Podle staré pohlednice, soukromá sbírka.

Obr. 5. Správní budova janovského sanatoria dle projektu H. Zápala. Foto autor, 2015.

Obr. 6. Exotická budova „weekendhousu“ MUDr. Šrámka evokuje latinskoamerickou haciendu.
Foto autor, 2015.

Literatura

1. *Ottův slovník naučný: Západní Čechy*, 1897.

Dany Raunerové *Knížky o zvířatech*

Ladislava Lederbuchová

Abstrakt. *Knížky o zvířatech 1 – 4* Dany Raunerové, autorky slovesné i výtvarné složky čtyř básnických sbírek poezie pro malé děti, svou poetikou navazují na klasickou linii české básnické tvorby pro děti (J. V. Sládek, F. Hrubín, J. Čarek, J. Žáček). Zvířecí tematika v autorčině podání má ekologické aspekty a enviromentální poslání.

Abstrakt. *Die Tierbücher 1–4* von Dana Raunerova, der Autorin der Wort – und Bildgestaltung von vier Gedichtsammlungen für Kleinkinder, knüpfen mit ihrer Poetik an die klassische Linie der Dichtung für Kinder (J. V. Sládek, F. Hrubín, J. Čarek, J. Žáček) an. Die Tierthematik in der Darstellung der Autorin zeigt ökologische Aspekte und ihre Umweltschutzsendung auf.

Klíčová slova: D. Raunerová – básnička a ilustrátorka, moderní poezie pro malé děti, zvířecí tematika v ekologickém aspektu.

Key words: D. Raunerová – poetist and illustratist, modern nursery rhymes, an animal theme in ecological point of view.

1 Obsah

V příspěvku navazuji na svou studii *Zvířata a děti* Dany Raunerové publikovanou v konferenčním sborníku liberecké univerzity o současné dětské literatuře (srov. Lederbuchová 2014).

Kdo je Dana Raunerová? Narodila se 5. dubna 1955 v Chebu, žije v České Bříze u Třemošné (okr. Plzeň-sever). Je uznávanou výtvarnicí – malířkou, kreslířkou a grafičkou, designérkou, keramičkou, scénografkou (dlouhodobě spolupracuje s plzeňským Divadlem Alfa, je i autorkou výpravy k Muzikantské pohádce, která je v repertoáru Divadla Josefa Kajetána Tyla v Plzni). Je výtvarnou pedagožkou na Střední soukromé uměleckoprůmyslové škole v Plzni a členkou Unie výtvarných umělců plzeňské oblasti, skupiny P–89 a volného sdružení výtvarníků Tým. Od 80. let 20. století vystavuje samostatně i ve výtvarných uskupeních, své dílo prezentovala na více než čtyřiceti výstavách v ČR i v zahraničí, je držitelkou prestižních ocenění.

Dana Raunerová je osobnost více talentů, vždy ji umělecky zajímalo i slovo – od počátku její výtvarnou práci provázejí jak prozaické útvary, tak básně. Esejům tvoří pendant básně v próze, v autorském pohledu často expresivně groteskní, ale i verše hravě životní radosti, kterým vyhovuje forma říkadla. Prózy a básně autorka průběžně publikovala v plzeňském literárním měsíčníku *Plž*, ve výběru je lze najít v katalogu jedné z výstav *Nebe je v tobě* (Raunerová 2005).

V r. 2012 vyšla její první kniha poezie pro děti *Knížka o zvířatech* (dotisk knihy z r. 2014 dostal název *Knížka o zvířatech 1*), v r. 2013 byla na světě *Knížka o zvířatech*

2. V r. 2014 vyšla *Knížka o zvířatech 3* a letos (2016) vydala autorka *Knížku o zvířatech 4*.

Knížky o zvířatech (dále KZ 1, KZ 2, KZ 3, KZ 4) jsou výjimečným autorským literárně-výtvarným činem. Nelze pouze říci, že své verše autorka sama ilustrovala, jde totiž o obrazové publikace obsahující básně, o dokonalou symbiózu slova a obrazu v rovnocenném postavení. Jediné autorství slovesné a výtvarné složky knih evokuje vazbu ke knihám Petra Nikla, i když mají odlišnou poetiku, výtvarnou i slovesnou¹.

Při četbě *Knížek* Dany Raunerové si uvědomujeme, proč i dnešní malé dítě má rádo českou říkadlovou klasiku – básně Sládkovy, Kožíškovy, Čarkovy, Hrubínovy, Žáčkovy. Raunerová mu nabízí, co už může ze života i z poezie znát, ale dává mu před oči svůj pestrý kaleidoskop, své vtípné postřehy a originální humorné nápady. Její říkadla si podržela poetickou jednoduchost, vtíp, humor a zvukovou harmonii, ale jsou schopna unést i složitější obrazy a obsahy. Barevně kontrastní písmo veršů, v němž větší velikost písmen upozorňuje na významové akcenty sdělení, je atraktivní pro začínající čtenáře. Sytá barevnost kreseb zvířat, pravidelný rytmus básniček se sdruženými nebo střídavými rýmy se nabízejí k prohlížení a k poslechu i předškolákům.

Ilustrace mají tučnou obrysovou linii, připomínají v tomto žánru tvorbu Jiřího Šalamouna, ale i obrázky Mistra Lady, včetně jím často užívaných antropomorfních prvků v kresbě zvířat. Barevnost obrazů Raunerové ctí dětskou zkušenost, autorská stylizace ji však obohacuje a doplňuje. Kresby přesvědčivě odkazují k reálu – zvířata jsou pro děti snadno identifikovatelná, přesto poeticky nadreálná (např. sloni mají fialovou barvu, KZ 2; velryba je pruhovaná, KZ 2; prase sice konvenčně růžové, ale květované, K 4). Autorka zná dobře způsob dětského výtvarného projevu – dítě nakreslí situace, které následovaly postupně za sebou, ve výkresu pohromadě, všechny jsou přítomny najednou, simultánně. V řadě kreseb autorka odkazuje k takovému dětskému výrazu – v jednom obrázku se hromadí výtvarně vyjádřené motivy básně. Kresby jsou tematicky bohaté, a přitom nejsou popisné, i když jsou s textem významově svázány, představují novou, jinou „realitu“.

Která zvířata jsou v básních *Knížek* zobrazena? Domácí – hospodářská, i volně žijící, ptáci, savci, ryby, ale i hmyz (např. báseň *Moli a jiná žoužel*, KZ 3). Exotická, která děti mohou znát ze ZOO – šelmy, dravci, kopytníci aj. Raunerová ve výstavbě tématu pracuje s personifikací, antropomorfními a s komickou nadsázkou: *Běží zajíc s veverkou / přespolní běh s baterkou*, KZ 1; *krasobruslařka žirafa rychle v chvatu letu / vytočí si piruetu, / odhodí rittberger, k tomu axel-pausena. / Žirafa je pro tenhle sport přímo zrozena*, KZ 4).

Jen vzácně jde o cíleně nonsensové obrazy, jak je známe z některých veršů Žáčkových, Šrutových nebo Weinbergerových, např. obraz žirafy s karimatkou na krku místo šály, KZ 4. Báseň *Tři zajíci* svým titulem evokuje známou stejnojmennou Morgensternovu, ale její obraznost není nonsensová, těží z personifikace: *U silnice v oranici / honili se tři zajíci. / Honili se v kroužku, / měli právě zkoušku* (roz. na divadelní představení, KZ 2). Rým a rytmické schéma si někdy fantasticky a komicky podmaní logiku motivu (např. obraz kredence v kůlně – *V naší kůlně u kredence / konala se konference / kohout předsedal...*, KZ 1; nebo ondatra se žvýkačkou: *Když*

¹ Imaginace knihy *Záhádky* (Nikl 2007) potřebuje souznění staršího, zkušenějšího spoluhráče; básníková hravost, připomínající poetistické nezvalovské vidění, je minuciózní, precizovaná, rafinovaná, její humor plně docení až čtenář dospělý; také výtvarný doprovod nabízí imaginární obrazy fantaskních zvířat a věcí.

jsem jel vloni na Fatru, / viděl jsem malou ondatru, / měla žvýkačku na patru, / vběhla mi málem pod taturu, KZ 4).

Lyrické situace jsou většinou lokalizovány do přírodního nebo venkovského prostředí (*Pole, louka, potok, les! / Kam asi náš kocour vlez?, KZ 1*), nejde o statické zvířecí portréty, ale o reportážní momentky. Dynamičnost celku je dosahována i otázkami a fiktivním dialogem se čtenářem, také konstrukcí pluralitního lyrického mluvčího – čtenář je tak spoluúčasten dění v textu: *Dva zajíci v houští / mají poradu, / jestli mají nosit / uši dozadu. / Jeden tvrdí ano, / druhý ba ne / a my si počkáme, / co se stane. // Dva ježečci v listí / už dvě hodiny / mudrují, kdo z nich má / delší bodliny. / Jeden křičí – to já! / druhý – kdeže! / a my si počkáme pěkně vleže, KZ 1*). Autorka ve své stylizaci zachovává základní znaky přirozenosti zvířat (zajíci běhají, pejsek má kosti, kocour myši): *Náš pejsek má osm kostí, / všechny psy v okolí hostí! / s radostí, / protože je pejsek dobrák / od kosti, KZ 1. Náš kocour má osm myši. / Mňouká, ať to všichni slyší. / Osm myši poskládal si / do řádku. / On má vždycky všechny věci / v pořádku, KZ 1*.

Humorného efektu je většinou dosahováno vtipně uplatněným úslovím (dobrák od kosti) nebo nečekanou pointou (pořádkumilovný kocour) nebo jazykovou komikou, většinou využívající podobnosti zvukové stránky jazyka: *Lechtali se lachtani / po žebrech a na bříšku / a přitom se váleli / podélně i na šířku, KZ 2; Celý den si hlavu lámu, / jak mám poznat paní lamu, KZ 4*.

Hlásková instrumentace však dokáže podpořit kakofonickým efektem vibrant i pocity obav o život medvíďat ve výjimečné básni-thrilleru *Lední medvědi*, v níž medvědice bojuje o záchranu mláďat uvízlých pod krou: *Kra o kru dře se / dře se kra o kru, / ledové pole praská a praská //... Kra kru teď drtí, / drtí teď kra kru, / v ledové tříšti / medvíďátka. //... Kra kru prolomí! Prolomí kra kru! / v chřtánu ledu jí / mizí z očí. // Gejzíry vody, / vody gejzíry! / Pod krustu ledu / střemhlav skočí, KZ 4*. Autorka dobře zná esteticko-emocionální vliv zvukové stránky jazykových struktur.

Některé texty je možné nahlížet i jako dnes potřebné logopedické pomůcky. Vedle už citované Ondatry (KZ 4) např. *Kloktal klokan kloktadlo, / glo, glo, glo, glo, klo, klo! / Mezitím mu na šňůře / suché prádlo zmoklo..., KZ 2; Tygr Gregor. Grgrgrgr, tygr přede... / Grgrgr, má oči hnědé..., KZ 1*. Účelovost se zde snoubí s komičností opakování hláskových skupin, nelze ji vidět jako parazitní na estetické účinnosti básně.

Také poznávací, věcně informační funkci některých říkadel vítáme jako vzácné koření v současné poezii pro děti, neboť je celkovou strukturací textu estetizována: *V Antarktidě nejsou louky, / nestojí tam domy, / nevedou tam žádné cesty, / nerostou tam stromy. // Je tam zima, jsou tam mrazy, / je tam věčný sníh. / Je to země plná ledu, / i když je to jih, KZ 2. Není ryba jako ryba! / Třeba velryba... // Velrybátko saje mlíčko / od své mámy velryby. // Je to savec, skvělý plavec / a nohy mu nechybí!, KZ 2. Medvěda jako všežravce vtipně představuje báseň *Medvědi svačinka: Medvěd vyndal z trouby / dvě sušené houby. / K tomu přidal dvě žížaly / a dva chrousty, / udělal si na svačinku / skvělé toasty!, KZ 3. Houby českého lesa zas představuje báseň *Sběrači: Ty máš v koši žlutou lišku, / on má v koši křemenáč, nebo báseň *Podzim v lese: (Les) rázem je i kloboučnictvím, / regály má plné čapek! / Širáky bedel, hučky ryzců, / klobouky hřibů, čapky babek; části hovězího žaludku připomíná báseň *Proměna (vše KZ 4)*.****

Oprávněný odpor proti didaktické funkci poezie pro děti v minulých desetiletích (včetně ideologické tendence) vedl k tomu, že se autoři zrekli její informační a edukační potence. Poezie nemá nabádat, má rozvíjet fantazii, má být především

zábavná, ne poučná a výchovná! Ale Dana Raunerová básnický vzato tvrdí, že poučení a výchova jsou na místě, rozvíjí-li text zároveň zábavně fantazii. Nebála se proto ani motoristické aktuality a dopravní výchovy: *Šneci s domky na hřbetě / jezdí si to po světě...// Zařazeno na jedničku, / jedou jistě, pomaličku. // Zastaví se na sluníčku, / zastaví se v louži, / netouží být superrychlí, / zdraví dojet touží!*, KZ 2. Edukační záměr zesílil ve čtvrté *Knížce*, v níž si kořata nabádavě myjí tlapky před jídlem a kozel, který jí zeleninu, je vzorem zdravého životního stylu. Prvoplánovitost takové osvěty je jinde úspěšně zažehnána ve jménu básnivosti: *Každé ráno, když se vzbudím, přímo u mé postýlky / cvičí tři myšky aerobik, mají bílé trenýrky. / Každé ráno, když se vzbudím, protáhnou se v kříži, / potom skočím do trenýrek a cvičíme čtyři*, KZ 4.

Do třetí a čtvrté *Knížky* zařadila autorka několik básní „pravopisných“ – zveršovat v tématu zvířat vyjmenovaná slova není jistě snadné, a tak ne všechny básně toho druhu jsou tak pěkné jako ta o babičce: *Babička má velký byt, / je plný nábytku. / Nestihá ho uklidit, / to kvůli dobytku. // Má jednu bystrou kobyлу, / ta žere byliny, / a býka, co má obyčej / číst prošlé noviny*, KZ 3. V KZ 3 a KZ 4 jsou i básně relativně dlouhé, s refrénovitou kompozicí a ambicí stát se písňovými texty², ale budeme-li posuzovat jen slovesnou složku, pak je zřejmé, že mnohomluvnost téma rozmělnuje a škodí pointaci.

Autorka však má i dar čistě lyrického výrazu. Krásné obrazy skácelovské noty mají pel něhy: *Obloha je velké hřiště / pro ptáky a mraky, / pro listy a pro anděly / a pro tvé sny taky. // Když si počkáš na tu chvíli, / která patří vánku, / přiběhne tam stádo ovcí, / beran po beránku*, KZ 2. *Koukej, dvacet plameňáků / letí po obloze! // Dívej, dvacet jich pak stojí / jen na jedné noze! // Dvacet plameňáků letí / ve večerním vánku. / Zapletli se, to mě podrž, / všichni do červánků*, KZ 2. *Na váhu usedla vážka, že se převáží. / Museli jsme ale sundat všechna závaží. // Vyvažují stéblem trávy, taky kvítkem svlačce... / Obojí je příliš těžké proti téhle vážce!* KZ 4.

Všechny *Knížky* ukazují pro děti srozumitelně a poeticky krásně autorčin obdivný a zároveň ochranný vztah k přírodě a zvířatům všeho druhu. Přes konstantnost poetických nástrojů vidíme v *Knížce o zvířatech 4* určitý vývojový posun v oblasti tematické a literárněvýchovné – autorka zintenzivnila sociální aspekt sdělení ve smyslu environmentálním.

Nejen v zobrazení láskyplného vztahu v rodině – např. už citovaná báseň *Lední medvědi* nebo báseň, v níž prasečí máma dostala od svých zablácených dětí na tvář blátivé pusinky. *Razítka z bláta ji teď zdobí. / Ó, je to pyšná máma! / Jak by ne, vždyť ty šmudlíky / vychovala si sama!!!*. Ekologický apel je hlavní ideou básně *Tuňák* (nejen jako reakce na aktuální stav ohrožení jen této ryby): *Hej, tuňák je v nebezpečí! // Lidi, lidi! Nebezpečí! / Tuňák pláče, tuňák brečí, / chce v moři své nebe s péčí! / To je to, co ho vyléčí!* V *Knížce 4* je báseň *Dopis pro kravičku*: *Kravičko, v chlivě, kde nesvítí sluníčko! / Kravičko, na roštu pod kopytky! / Dávám ti na dálku pusinku na líčko / a píšu pozdravy do omítky*. Obraz vypovídá o tragickém dosahu civilizační daně odvedené na úkor přirozeného vztahu člověka a zvířete (s odkazem na moderní etologii hospodářských zvířat) a ve významovém přesahu ukazuje narušení citových vztahů mezi matkou a dítětem – jak ve světě zvířecím, tak v lidském. Výtvarná složka obrazu (odloučené telátko posílající pusinky ve tvaru srdíček a nápis mamince) je zde víc než

² Některé básně jsou již zhudebněné Michalem Vanišem, Jiřím Tarantíkem nebo Lucií Hoffmannovou; chystá se publikace na CD.

jinde integrální části poetického poslání básně, akcentuje vícevýznamovost sdělení a prohlubuje jeho emocionalitu.

Že *Knížka o zvířatech 4* přes zjevnou podobnost s předchozími bude přece jen jiná, inzeruje už její první báseň, emblematické předznamenání sbírky s názvem *Domov můj*. Slovosledná inverze v titulu (z aspektu současné jazykové normy vzato) cituje text české hymny a v jejím duchu je vyznáním autorky naší domoviny: *Ležím si v trávě a přitom čtu si / zprávy, co po tlapkách být tu musí, / zprávy, co vytiskla kopýtka laní... / Čtu si a borůvky ujidám z dlaní. // Ležím na pastvině, / chrpy u hlavy, / čtu si, co vytiskla / kopýtka krávy. // Ležím a cítím, co všechno tu voní – / zvonky a jetel a tráva a hnůj...! / Ležím a cítím, že zvon srdce zvoní: / Bud' pořád tak krásný, domove můj!* Raunerové *Domov* se hlásí k vlasteneckým tónům české literární klasiky, vedle J. K. Tyla v poezii pro děti k Janu Čarkovi a jeho Ráji domova. Její verše však nad významy nacionální i zemsky patriotické staví aspekty ekologické. Motiv hnoje v poslední strofě rasantně ruší sladkobolnost tématu i konvenční estetickou představu o přírodní scenérii a jako součást oslavovaného domova vypovídá, že krása našeho životního prostředí je v zachování jeho sepětí s přírodou. Výzva posledního verše (*Bud' pořád tak krásný, domove můj!*), je výzvou k odpovědnosti za krásu budoucího domova.

V současné společenské a literární situaci poezie pro malé děti autorka zvládla obtížný úkol: Ovlivňovat estetické cítění dítěte, pěstovat jeho emocionalitu a smysl pro humor (i jazykový), nabídnout mu poučení o světě, v kterém žije a bude žít, a vychovávat ho k lásce a úctě k přírodě. Její poezie pro děti je literární kvalitou výjimečná, neboť svou poetikou vyčnívá nad standardní básnickou produkci, která uvízla v poetickém stereotypu: *Dnešní dětská poezie, přes kvantitativní vzepětí, prochází vývojovou stagnací. I ve svých nejvýraznějších projevech de facto pouze reprodukuje dominantní model nonsensového, imaginativního a jazykově hravého básnictví. Tato kodifikovaná poetika kulminující v šedesátých letech 20. století se již vyčerpala, ...pohybuje se v uzavřeném kruhu. Navíc se v ní oslabil sociálně-poznávací a komunikativní aspekt, což... omezuje její recepční aktivitu a účinnost* (Toman 2008: 208).

Zvířata Dany Raunerové by si velmi dobře rozuměla se Sládkovým *Mackem*, který *lezl ze vrátek a roztrhal si kabátek*, nebo s Kožíškovými koňmi, zajíci a veverkami nebo s Hrubínovými básnickými dětmi. Autorčiny verše jsou důkazem, že poetika sládkovské linie tvorby není mrtva, zazvoní-li o toto rodinné stříbro originálně svou invencí básník, který je hoden jejího odkazu.

Básnířka ovšem ví, že někdejší Sládkova *Lesní studánka* je dnes v ohrožení života, proto tradiční přírodní tematika má v její tvorbě ekologický punc. V kresbách i textech se objevují motivy zvířecí a vůbec přírodní jako témata sociální – etická a environmentální, a v tomto smyslu existenciální, jejichž ideovým svorníkem je odpovědnost žít v souladu s přírodou, se zvířaty. Autorka ukazuje, že v dnešním stavu civilizace jde o jedinou sebezáchovnou možnost, která nemá alternativu. Kardinálním tématem její tvorby výtvarné i literární je mravní imperativ lásky³.

Uvažujeme-li o kánonu poezie pro malé děti, pak můžeme konstatovat, že *Knížky o zvířatech* ho znova potvrdily: Autorka stejně jako její klasičtí předchůdci ví, že děti předškolního a raně školního věku osloví jen poezie zvučná, pravidelně vystavěná,

³ *Je nutno milovat někoho a něco / Je nutno milovat někoho a co? / Je nutno milovat? / Je nutno! / Je!* (báseň *Je nutno*, in Raunerová 2005: 4).

pevně rytmičovaná a rýmovaná, která humor netěží jen z jazykové komiky, ale z autorského postoje k námětu dětem blízkému, ze schopnosti vidět i dnešní svět jako báječné místo k narození, jehož životní hodnota má být zachována. Obraz světa jaký by měl být, laskavého a veselého, by měl v literatuře pro prepubescenty převládat, neboť jedině tak se z aspektu estetického může stát čtenářovou respektovanou etickou životní normou (pubescentní zklamání je pak nevyhnutelné, ale stejně výchovné, je-li ideál už pevně zakotven v srdci a mysli dítěte). Dana Raunerová se o takový obraz nejen zvířecího světa ve svých *Knížkách o zvířatech* úspěšně pokusila.

Prameny

1. Nikl, Petr 2007: *Záhádky*. Praha: Meander.
2. Raunerová, Dana 2005: *Nebe je v tobě*. Plzeň: Západočeská galerie v Plzni.
3. Raunerová, Dana 2012: *Knížka o zvířatech*. Plzeň: Agentura AM art, s.r.o.
4. Raunerová, Dana 2013: *Knížka o zvířatech 2*. Plzeň: Dana Raunerová.
5. Raunerová, Dana 2014: *Knížka o zvířatech 1*. Dotisk 1. vydání. Plzeň: MO Plzeň1.
6. Raunerová, Dana 2014: *Knížka o zvířatech 3*. Plzeň: Dana Raunerová.
7. Raunerová, Dana 2016: *Knížka o zvířatech 4*. Plzeň: Dana Raunerová.

Literatura

1. Lederbuchová, Ladislava 2014: Zvířata a děti Dany Raunerové. In: Koudelková, Eva (ed.) *Současnost literatury pro děti a mládež*. Liberec: Nakl. Bor, s. 99 – 104.
2. Toman, Jaroslav 2008: *Konstanty a proměny moderní české poezie pro děti*. České Budějovice: Nakl. Vlastimil Johanus.

Vzpomínky na domov v korespondenci Josefa Krňoula

Václava Vondrovská

Abstrakt. Příspěvek z oblasti regionální historie se na základě rozboru dochované korespondence z let 1914–1918 snaží podchytit, jak na rodné Rokycany a svoji rodinu vzpomínal taneční mistr Josef Krňoul (1881–1918), který bezprostředně zažil vše, co první světová válka obnášela. Krňoulovy dopisnice a lístky polní pošty ukazují, že jeho vztah k rodišti i rodině byl založen na vřelém citu. Jeho láskyplný vztah k rodině zůstal nezměněn po celou dobu války. Poetické vzpomínky se na Rokycany z korespondence postupně vytrácely spolu s tím, jak se první světová válka prodlužovala a mizela šance na brzký návrat. Po celou dobu však Josef Krňoul nepřestal doufat ve šťastné shledání, kterého se ovšem nedočkal.

Abstrakt. Der Beitrag aus dem Bereich der Regionalgeschichte stützt sich auf der Analyse der erhaltenen Korrespondenz Josef Krňouls aus den Jahren 1914–1918. Die Studie bestrebt anhand der erhaltenen Feldpost zu erörtern, wie der Tanzmeister Josef Krňoul (1881–1918) sich an seine Vaterstadt Rokycany und an seine Familie erinnerte. Josef Krňoul erlebte alles was der Erste Weltkrieg mit sich brachte am eigenen Leib. Krňouls Post- und Feldpostkarten beweisen, dass sein Verhältnis zu seinem Geburtsort und zu seiner Familie auf innigen Gefühlen beruhte. Sein liebevolles Verhältnis zu seiner Familie blieb für die gesamte Dauer des Krieges unverändert. Die poetischen Erinnerungen an Rokycany verschwanden Zunehmens in seiner Korrespondenz, als sich abzeichnete, dass der Krieg lange dauern und dass eine schleunige Rückkehr nicht möglich sein würde. Während des gesamten Krieges erlosch Josef Krňouls Hoffnung auf ein glückliches Wiedersehen mit seiner Familie nicht, was er allerdings nicht erleben sollte.

Klíčová slova: první světová válka, korespondence, Rokycany

Key words: first world war, correspondence, Rokycany

1. Úvod

Korespondence patří, spolu s deníkovými zápisy, mezi hojně využívaný pramen, prostřednictvím kterého je možné uchopit válečný prožitek jednotlivce (např. Blümllová 1999: 33–39; Kábová 2001: 59–65; Pazdera 2003: 37–43; Krbcová 2015: 115–121). Inspirací pro předkládaný příspěvek byl útlý svazek Milana Jankoviče a Marie Krulichové *Zapomenuté hlasy*, kde jsou edičně zpřístupněny dopisy, dopisnice, deníky, ale i výtvarná tvorba vojáků z let 1914–1918 (Jankovič – Krulichová 1986). Podle autorů *chce kniha připomenout, byť jenom náznakem, několika zlomky, zapomenutou pravdu o válce ne tak, jak ji zaznamenaly učebnice dějepisu, ale jak ji prožívali den*

ze dne obyčejní lidé. (Jankovič – Krulichová 1986: 3). Následující text se snaží přiblížit, jak na své blízké vzpomínal voják vzdálený tisíce kilometrů od domova.

2 Charakteristika dochovaného souboru

V rokycanských muzejních sbírkách se dochoval soubor korespondence, jejíž autorem je Josef Krňoul. Soubor polní pošty čítá celkem 109 kusů korespondence, z toho 70 feldpostek¹, 25 dopisů, 14 pohlednic a jeden lístek od Červeného kříže. Součástí souboru je rovněž mapa vystřižená z novin, která zachycuje průběh haličské fronty, jedna prázdná obálka adresovaná Marii Krňoulové a dvě pohlednice s poznámkami Karla Hájka.

Korespondence je psána česky inkoustovou nebo obyčejnou tužkou velmi dobrým pravopisem bez gramatických chyb. Obsahuje výrazy z vojenské mluvy a germanismy jako *fasuňk*², *orluab*³, *štelunk*⁴. Je adresována matce Marii nebo synovci Karlovi, v menší míře potom sestře Antonii. Pisatel nikdy nezapomněl zbylé členy rodiny pozdravovat a píše tak vlastně všem třem najednou. Jako odesílatel je vždy uveden Josef Krňoul, jeho příslušnost k vojenské jednotce (K. k. Landwehrinfanterieregiment Písek Nr. 28, 10. Kompagnie) a číslo polní pošty (Feldpost Nr. 66).

Soubor je ohraničen léty 1914–1918, mapuje tedy celou první světovou válku. Pro rok 1914 se zachovalo 28 kusů polní pošty, nejbohatší byl rok 1915 s 56 kusy. Naopak v letech 1917 a 1918 se korespondence dochovala minimálně. Z roku 1917 pocházejí čtyři kusy, nejchudší je potom rok 1918 s pouhými třemi pohlednicemi (srov. obr. 1).

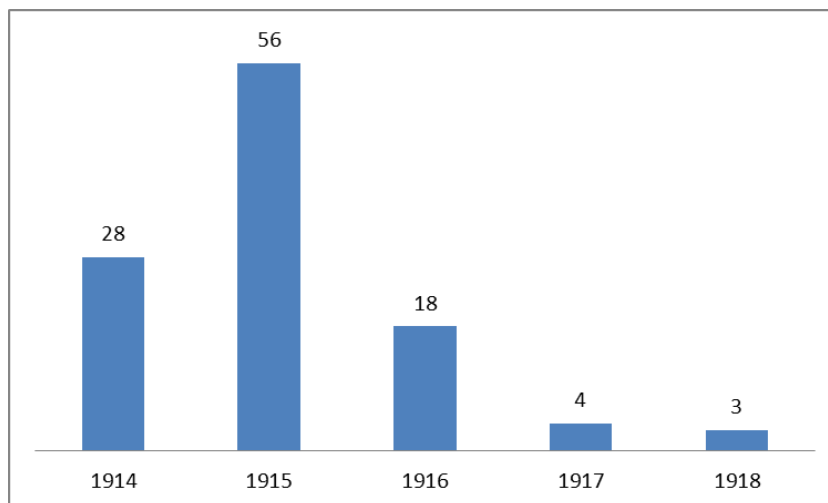
Podle rukopisné poznámky, která je součástí souboru, daroval korespondenci do muzea v roce 1934 pan Hájek, malíř z Rokycan, jež ji obdržel od strýce Karla Hájka, synovce Josefa Krňoula.

¹ *Feldpost, polní pošta, růžové lístky* vše je výraz pro korespondenční lístky, které vojáci zasílali v letech 1914–1918 z pole do zázemí. Dostávali je a odesílali zdarma.

² Příděl (z němčiny).

³ Dovolená (z němčiny).

⁴ Postavení, pozice (z němčiny).

Obr. 1: Počet dochované korespondence pro roky 1914–1918

3 Rodinné zázemí Josefa Krňoula

Josef Krňoul se narodil 19. června 1881 v Rokycanech čp. 46 do rodiny kočího Josefa Krňoula, který pocházel z Lipnice, a Marie Krňoulové, rozené Kešnerové ze Siré.⁵ Měl starší sestru Antonii, v korespondenci zvanou Tony, která se narodila 21. září 1877. V letech 1887–1892 navštěvoval obecnou chlapeckou školu v Rokycanech. Vyučil se obuvníkem, ale později má jako povolání uváděno *Tanzmeister*, tedy taneční mistr.⁶ Od otce zřejmě získal zkušenosti s ošetřováním koní a povoznictvím. Nikdy se neoženil a neměl vlastní děti.

Velmi úzký vztah měl se svým synovcem Karlem Hájkem. Karel Hájek, v korespondenci Karlíček, se narodil 28. května 1899 v Rokycanech jako nemanželské dítě Josefovy sestry Antonie a Karla Hájka, kočího z Nebušic.⁷ Karlovi rodiče se vzali až 4. května 1903 a odstěhovali se z Rokycan do Veselé. V roce 1910 se rodina Hájkových vrací zpět do Rokycan. Synovec Josefa Krňoula se začal učit u rokycanského malíře a lakýrníka Emila Maška a žil nejspíš s babičkou Marií.⁸

⁵ Státní oblastní archiv Plzeň (SOA Plzeň), Sbírká matrik západních Čech, Rokycany 35, Matrika narozených 1878–1894, fol. 71.

⁶ Vojenský ústřední archiv Praha (VÚA Praha), Kmenový list Josefa Krňoula.

⁷ SOA Plzeň, Sbírká matrik západních Čech, Rokycany 41, Matrika narozených 1894–1903, fol. 133.

⁸ Svému mistrovi věnoval Karel Hájek útlý rukopis, který je uložený v muzejní knihovně; Hájek, Karel: *Ze vzpomínek na p. E. Maška malíře sepsal jeho vyučenec*. Rokycany, bez datace. Dále Karel Hájek sbíral rokycanské pověsti pro učitele Josefa Königsmarka a ve 30. letech 20. století vyráběl velmi přesné modely roubených staveb rokycanského okresu a na několika

Rovněž jeho otec, jenž s rodinou v té době příliš nestýkal, narukoval do první světové války.⁹

Zpět do rodných Rokycan k matce a synovci se Josef Krňoul vracel na dovolenou. Svůj první *orlaub* dostal v polovině listopadu 1915, tedy po roce a půl stráveném na frontě.¹⁰ Na dovolené byl zřejmě také na přelomu listopadu a prosince 1916.¹¹ Dalším prokazatelným *orlaubem* byl potom přelom ledna a února 1918.¹²

Obr. 2: Pohlednice s válečnou tematikou, kterou Josef Krňoul odeslal 6. února 1916 (líc), MBH Rokycany, inv. č. 029934/91.

4 Působení v C. k. armádě

Josef Krňoul byl mobilizován hned po vypuknutí první světové války během částečné mobilizace dne 27. července 1914 k C. k. zeměbraneckému pěšímu pluku č. 28 v Písku. Ve vojsku byl zařazen jako *Munitionstragtierführer*, dopravoval tedy munici k mužstvu

akvarelech zachytil rokycanská zákoutí. Rovněž tyto předměty jsou součástí sbírkového fondu muzea.

⁹ Karel Hájek neměl zřejmě se svým otcem dobrý vztah. Když se měl Josef Krňoul se svým švagrem setkat, dovoloval za synovce, zda ho smí pozdravovat (Muzeum Dr. Bohuslava Horáka, dále jen MBH Rokycany, inv. č. 029934/39). V roce 1932 bylo manželství Antonie a Karla Hájkových rozvedeno od stolu a lože (SOA Plzeň, Sběrka matrik západních Čech, Rokycany 42, Matrika oddaných 1898–1907, fol. 95).

¹⁰ *Muzeum Dr. Bohuslava Horáka v Rokycanech*, Korespondence Josefa Krňoula, inv. č. 029934/88.

¹¹ MBH Rokycany, inv. č. 029934/104.

¹² VÚA Praha, Kmenový list Josefa Krňoula.

na pozicích pomoci koně nebo soumara.¹³ Jeho pluk byl určen pro polní tažení v Bosně a Hercegovině proti Srbsku, kterého se také Josef Krňoul od 6. srpna do 31. prosince 1914 účastnil. Zažil tak přechod řeky Driny, krátké dobytí Bělehradu a srbský protiútok, který zahnal Rakousko-Uhersko zpět na hranice Bosny (blíže např. Nedorost 2006: 9–80).

Od 1. ledna 1915 se účastnil polního tažení v Haliči proti Rusku, které zahrnovalo pro Rakousko-Uhersko neúspěšnou zimní ofenzivu, v květnu 1915 průlom u Gorlice, v červnu 1915 znovudobytí pevnosti Přemyšl a města Lvov (blíže např. Nedorost 2007: 207–247). Na východní frontě působil podle kmenového listu až do května 1917, avšak některé pohlednice z podzimu 1916 přicházely do Čech z jižního Tyrolska, kde mohl být jeho pluk dislokován na odpočinku. Od května 1917 se účastnil tažení proti Itálii. Nejprve se pohyboval v oblasti řeky Soča a potom na Piavě.

V rakousko-uherské armádě si zřejmě nevedl špatně, neboť mu byla v roce 1917 dvakrát propůjčena bronzová medaile za statečnost a 9. července 1918 potom vyznamenání *Auszeichnung für vorzügliche Pferdewartung*, což je možné přeložit jako *Vyznamenání za vynikající práci s koňmi*.¹⁴

Obr. 3: Pohlednice s válečnou tématikou, kterou Josef Krňoul odeslal 6. února 1916 (rub), MBH Rokycany, inv. č. 029934/91.

5 Vzpomínky na domov a rodinu

Již samotný odjezd z Písku do pole byl pro Josefa Krňoula zážitkem, který silně prožíval. Rozloučil se svými blízkými, požádal je o odpuštění a uspořádal své poslední

¹³ VÚA Praha, Kmenový list Josefa Krňoula.

¹⁴ Tamtéž.

záležitosti.¹⁵ Dopisy, které napsal na podzim 1914, tedy krátce po svém odchodu na frontu, jsou protknuté až poetickými vzpomínkami na domov. Často si představoval, že je zpět v kruhu rodinném, mezi svými blízkými.¹⁶ Zajímal se rovněž o průběh svátků v zázemí, ať šlo o posvícení, Vánoce nebo pout' na Vršíčku. Přál si být zpraven, co se doma děje.¹⁷ V dalších letech války tato vyjádření chybí, což může být dáno jednak tím, že pro rok 1914 se dochovalo největší množství korespondence, a jednak také tím, že z něj vyprchala víra v brzký návrat a jeho poetická duše byla otupena drsným válečným zážitkem.

Dopisy Josefa Krňoula prostupuje hlavně starost o jeho matku Marii, kdy se obával, aby se dočkala jeho návratu. Nabádal proto synovce Karlíčka a sestru Tony, aby se o ni starali a pomáhali jí.¹⁸ Na svoji matku často vzpomínal a žádal, aby mu zaslala svoji podoběnku.¹⁹

Velmi úzký vztah měl Josef Krňoul se svým synovcem Karlem. Dospívající chlapec měl nejspíš chatrné zdraví a trpěl zádumčivostí, proto si jeho strýc dělal často starosti o jeho zdravotní a duševní stav.²⁰ Doporučoval mu jíst hrách, cvičit a hlavně se netrápit.²¹ Zajímal se rovněž o jeho další vzdělání a poskytoval mu rady ohledně cvičení jógy, kterou se oba zabývali.²² Karlíček byl pro Josefa Krňoula synem, kterého nikdy neměl.²³

Rodinný rozpočet se snažil vylepšovat tím, že do Rokycan zasílal ušetřené peníze. Byl si vědom toho, že peníze mohou být zcizeny, proto žádal příslušníky poľní pošty, aby jeho matku neokradli.²⁴ Otázkou zůstává, zda se peníze k adresátce opravdu

¹⁵ *Drahá maminko, tímto okamžikem, co Vám toto píši, ubírám se do bitvy. Dávám Vám upřímné a srdečné s Bohem a přeji Vám všechno dobré. Buďte zdráva a šťastna – a netrapte se pro mne. Pakliže se už domů nevrátím, vzpomeňte si na Štědrý večer na mne nešťastného, duch můj zajisté bude s Vámi. Ale raději mějte silné přání a ve víře jistotu, že se zdráv domů k Vám vrátím. Je to též mé nejnroucnější přání, abych Vás ještě uviděl.* (MBH Rokycany, inv. č. 029934/6)

¹⁶ *Nastává soumrak – pozdní večer. Sedím zadumaně a duch můj se zapadajícím sluncem kloní se k hvozdům šumavským. A odtud do svého rodného domova rokycanského, pod Žďár a mezi hory Brdské – domů.* (MBH Rokycany, inv. č. 029934/19)

¹⁷ *Blíží se už koláčová doba posvícenská. Babičko, Karlíčku budete péci koláče? Karlíčku čím více, tím lépe, co? Však je babička umí.* (MBH Rokycany, inv. č. 029934/83)

¹⁸ *Jen ať se babičce v lese nic nestane, ať raději tam jde až v neděli, když Ty a Tony má pokdy, je už stará. Jó, chudinka je asi suchá a špatná, co? Stýská se mne po ní a po Tobě velmi mnoho.* (MBH Rokycany inv. č. 029934/73)

¹⁹ *Pošlete mne aspoň Karlíčku v dopise v silné obálce babičku fotografovanou, už se nějak na její podobu špatně pamatuji, ať ji mám aspoň u sebe.* (MBH Rokycany inv. č. 029934/29)

²⁰ *Jen nebuď pro mne smutný a zádumčivý. Tony mne to psala, že prý se zadíváš na mnou fotografii, a pak jsi zádumčivý. To nedělej, Karlíčku. Jsi slabý přec.* (MBH Rokycany inv. č. 029934/73)

²¹ *Co ty, můj milý Karlíčku? Čteš Máchu, Machara? Nezapomeň na hrách a cvičení!* (MBH Rokycany inv. č. 029934/17)

²² *Karlíčku, pěstuj a modli se v jogickém vytrvání, abych se zdráv vrátil k Vám.* (MBH Rokycany inv. č. 029934/14)

²³ *Děkuji Tě srdečně Karlíčku, že na mne vzpomínáš, však jsem Tě měl vždycky velice rád – ba více rád než sebe.* (MBH Rokycany inv. č. 029934/30)

²⁴ *Prosím. Vojíni! Prosím. Prosím snažně, neuzmíte této chudé mé matce ode mne zaslanoú podporu na tyto svátky, nemohu ji jinak tuto 10 K[orunu] zaslati než touto cestou. Doufám pevně v poctivost vojenskou.* (MBH Rokycany inv. č. 029934/26)

dostaly. Společným jmenovatelem všech Krňoulových dopisů a lístků polní pošty je potom víra, že se ve zdraví dočká konce války a navrátí se zpět ke svým blízkým do Rokycan.²⁵

6 Závěr

Josef Krňoul přežil celé čtyři roky války, nakonec však padl v jejím samotném závěru dne 18. října 1918 na italské frontě poblíž vrchu Trichiano v provincii Belluno. Pochován byl na vojenském hřbitově tamtéž. Bylo mu 37 let.²⁶ Do svých milovaných Rokycan ke svým blízkým se již nevrátil. První světová válka skončila ani ne o měsíc později dne 11. listopadu 1918.

Obr. 4. Slavnostní odhalení pomníku padlým v Rokycanech 28. října 1925, na němž je zaneseno jméno Josefa Krňoula (MBH: inv. č. 014952/2).

Seznam použitých zdrojů

Prameny

²⁵ *Mám pevnou naději, že mne Bůh nadále dá se s Vámi všemi shledati.* (MBH Rokycany, inv. č. 029934/63)

²⁶ MBH Rokycany, inv. č. 029934/114.

1. Muzeum Dr. Bohuslava Horáka v Rokycanech, *Korespondence Josefa Krňoula*, inv. č. 029934/1–118.
2. Státní oblastní archiv Plzeň, Sběrka matrik západních Čech, Rokycany 35, Matrika narozených 1878-1894, fol. 71, dostupné z: <<http://www.portafontium.cz/iipimage/30067919>>, [cit. 24. 11. 2016].
3. Státní oblastní archiv Plzeň, Sběrka matrik západních Čech, Rokycany 41, Matrika narozených 1894-1903, fol. 133, dostupné z: <<http://www.portafontium.cz/iipimage/30067925>>, [cit. 24. 11. 2016].
4. Státní oblastní archiv Plzeň, Sběrka matrik západních Čech, Rokycany 42, Matrika oddaných 1898–1907, fol. 95, dostupné z: <<http://www.portafontium.eu/iipimage/30067926>>, [cit. 24. 11. 2016].
5. Vojenský ústřední archiv Praha, Kmenový list (Hauptgrundbuchblatt) Josefa Krňoula.

Literatura

1. Blümllová, Dagmar 1999: Hořký osud Rudolfa Davida, vojáka, který chtěl být básníkem. In: Jiří Petráš (ed.): *Česká společnost a první světová válka*. České Budějovice: Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích, s. 33-39.
2. Jankovič, Milan – Krulichová, Marie 1986: *Zapomenuté hlasy: Korespondence deníkové záznamy a kresby z první světové války*. Hradec Králové: Kruh.
3. Kábová, Hana 2001: Válečné spojení Jana Frieda s domovem. In: Jiří Petráš (ed.): *Regiony a první světová válka*. České Budějovice: Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích, s. 59-65.
4. Krbcová, Ilona 2015: Dopisnice z Velké války. Korespondenční lístky, pohlednice a fotografie, 1. část. In: *Historie a vojenství: časopis Vojenského historického ústavu*, roč. 64, č. 3. Praha: Vojenský historický ústav, s. 115-121.
5. Nedorost, Libor 2006: *Češi v 1. světové válce: Na frontách velké války*, 2. díl. Praha: Libri.
6. Nedorost, Libor 2007: *Češi v 1. světové válce: Do hořkého konce*, 3. díl. Praha: Libri.
7. Pazdera, David 2003: Korespondence jako jeden z pramenů pro výzkum každodennosti českých vojáků rakousko-uherské armády ve Velké válce. In: *Historie a vojenství: časopis Vojenského historického ústavu Armády České republiky*, roč. 52, č. 1, Praha: Vojenský historický ústav, s. 37-43.

Nález archivu dobřívského rychtáře Jakuba Reindla

Lukáš Paleček

Abstrakt. V roce 2014 byl v bývalé zemědělské usedlosti č. 5 (někdejší rychtě) v obci Dobřív na Rokycansku náhodně objeven relativně obsáhlý soubor dokumentů z přelomu 18. a 19. století. Většina historicky cenných dokumentů pochází z let 1800 až 1818, kdy zde sídlil dobřívský rychtář Jakub Reindl. Cílem příspěvku je představit obsah a rozsah nalezeného souboru dokumentů a objasnit jeho význam, zejména v kontextu již existujícího archivního fondu Archiv obce Dobřív, který je trvale uložen v Státním okresním archivu Rokycany. Nalezený soubor dokumentů může v budoucnu přispět nejen k detailnějšímu poznání někdejších lokálních hospodářských a sociálních poměrů, ale též k objasnění fungování obecní samosprávy na zbirožském komorním panství v období napoleonských válek.

Abstrakt. Im Jahre 2014 wurde in einem ehemaligen Gehöft (Parzellenummer 5) im Ort Dobřív bei Rokycany (Rokitzan) zufällig eine größere Menge an Dokumenten vom Ende des 18. Anfang 19. Jahrhunderts entdeckt. Die Mehrheit dieser wertvollen Dokumente stammt aus den Jahren 1800 bis 1818, als in dem Gebäude der Dorfrichter Jakob Heindl lebte. Das Ziel dieses Artikels ist es, den Inhalt und die Tragweite der gefundenen Dokumente vorzustellen und deren Bedeutung zu erläutern, besonders im Kontext des bereits existierenden Archivfundus des Ortes Dobřív, der im Staatlichen Kreisarchiv Rokycany verwahrt wird. Dieser Fund kann in Zukunft dazu dienen, nicht nur eine detailliertere Kenntnis der lokalen damaligen wirtschaftlichen und sozialen Verhältnisse zu erlangen, sondern auch um das Funktionieren der Ortsverwaltung auf dem Herrschaftsgut von Zbiroh (Sbirow) während der napoleonischen Kriege zu erläutern.

Klíčová slova: Dobřív, Rokycansko, rychtář, zbirožské panství, obecní samospráva, napoleonské války

1 Obsah

Před dvěma roky, v roce 2014, jsem v obytném stavení bývalé zemědělské usedlosti číslo popisné 5 v obci Dobřív na Rokycansku náhodně objevil větší množství dokumentů z 18. a 19. století. Po detailnějším prozkoumání dokumentů jsem dospěl k závěru, že jejich naprostá většina patřila někdejšímu majiteli této usedlosti, Jakubu Reindlovi, který byl na přelomu 18. a 19. století dobřívským rychtářem.

Stavení číslo popisné 5 pochází nejspíše z druhé poloviny 17. století. Od počátku zde hospodařili příslušníci rodiny Reindlů, z nichž někteří zastávali i funkce obecních rychtářů a později starostů. Proto je také toto stavení často v nejrůznějších materiálech

uváděno jako „bývalá rychta“. V současné době je památkově chráněný objekt ve vlastnictví mého tchána, pana Jiřího Poncara.

To, co označuji za archiv dobrívského rychtáře Jakuba Reindla, jsem našel na půdě obytného stavení, zahrabané ve směsi zbytků slámy a plev v prostoru mezi vnějším obvodovým trámem a prkny, vymezenými prostory půdy. Většina nalezených dokumentů byla srolovaná do menších balíčků, převázaných provázkem, přičemž jako jejich vnější obaly posloužily nejrůznější, ve své době zřejmě již bezcenné velkoformátové rejstříky z let 1800 až 1815.

Celkem bylo nalezeno dvanáct větších i menších srolovaných balíčků s písemnostmi a k tomu řada dalších, volně ležících dokumentů, jako například čtyři knížky gruntovní daně dobrívských sedláků z roku 1797, nebo hospodářské kalendáře se zápisy Jakuba Reindla z let 1798 až 1826.

Nalezené dokumenty lze rozdělit do dvou základních skupin. První skupinu tvoří dokumenty osobní a rodinné povahy. Sem patří například poškozená tržní smlouva z roku 1752, kterou Ondřej Reindl postupuje svůj grunt v Dobřívě Matějovi Reindlovi (dnešní číslo popisné 5), dále sem patří osobní korespondence, již zmíněné kalendáře, zápisníky Jakuba Reindla o vlastních peněžních vydáních a především nejstarší listina nalezená v tomto souboru z roku 1728 – *Inventář všelikých po neboštiku Pavlovi Reindlovi, sousedu a spolu bejvalym rychtáři dobrívským*.

Druhou skupinu nalezených dokumentů tvoří písemnosti, jejichž původcem je dobrívská vesnická samospráva v čele s rychtářem. Sem patří nejrůznější vrchnostenské záležitosti, zejména hospodářské záznamy, soupisy, poznamenání a rejstříky, sloužící především pro správu panství. Týkají se nejčastěji robotních povinností, kontribucí, povinností důchodenských, osobních daní, náhrad z bonifikací, evidencí lesních škod či záznamů o odvozech na tzv. sýpku, dále obecních příjmů a výdajů a významnou část tvoří též rychtářova korespondence a instrukce pro rychtáře, především ze správy c. k. komorního panství Zbiroh, kam obec Dobřív náležela. Dále sem patří například soupisy dobrívských gruntovních stavení, smlouva mezi dobrívskou obcí a dobrívským šichtamtem o prodeji obecního lesa za *Pastýřovo louku* z roku 1807 a další písemnosti týkající se šichtamtu. Téměř všechny tyto dokumenty pochází z let 1800 až 1817.

Za velmi zajímavé lze považovat nejrůznější písemnosti a instrukce, týkající se přesunu vojsk přes obec Dobřív v období tzv. francouzských a napoleonských válek, zejména pak v nich uvedené počty v Dobřívě ubytovaných vojáků a ustájených koní. K největšímu a nejčastějšímu „kvartýrování“ vojsk (rakouských a ruských) zde zřejmě docházelo v letech 1814 a 1815, tedy v období posledních válečných střetnutí na konci vlády francouzského císaře Napoleona. Podoba a velikost instrukcí pro rychtáře je velmi různá, od velkoformátových, papírovými i voskovými pečeti opatřených listin, až po nejdrobnější, jen několikacentimetrové ústřížky.

Mezi nalezenými dokumenty byly také tři vojenské pasy – nejstarší je vojenský pas pro vojína Jana Dezorta z 3. 3. 1780 na cestu do Dobříva. Dalším je vojenský pas pro vojína Jana Aubrechta z 11. 2. 1806 na cestu do Volduch a určitou raritou je vojenský pas pro žida Šalamouna, jinak řečeného Odo Muraj, z 13. 12. 1800, který je psán německy i hebrejsky.

Dále byla nalezena knížka kontribucí pro obec Dobřív na roky 1768 až 1773, nutně pocházející ještě z činnosti předchozího nebo předchozích rychtářů, a knížka povinností důchodenské Jana Brauna se záznamy z let 1777 až 1791.

Některé nalezené instrukce pro dobrívského rychtáře dokládají, že obecné instrukce pro rychtáře putovaly ze správy panství ve Zbirohu od obce k obci, od rychtáře k rychtáři, přičemž rychtář Dobřiva, nacházejícího se na samém okraji komorního panství, byl často posledním adresátem takových instrukcí.

Za zmínku stojí, že v korespondenci byla nalezena i jakási „interní“ komunikace mezi samotnými rychtáři panství a také dopis rokycanského purkmistra Heirowského z roku 1809, adresovaný obci Pavlovsko ve věci kvartýrování maširujících vojsk.

Mezi nalezenými písemnostmi se nachází také přehled *vydání při dobrívské škole*, platby dobrívských obyvatel *na učitele a ponocného* nebo *pozvání k veřejnému zkoušení v dobrívské škole dne 13. 5. 1814*. Obdobné pozvání bylo nalezeno ještě z dne 22. 4. 1816.

Dále bylo nalezeno třináct kusů cirkulářů, včetně jednoho cirkuláře zemského gubernia, z let 1802, 1805, 1806 a 1811, dva vyplněné formuláře zprávy o zemřelém z roku 1810, v prvním případě se týká devadesátiletého hutnického penzisty Antonína Procházky a v druhém případě jeden a půl roku staré Johanný Wiltové, dále tzv. *rejstřík na fírpon do Mejta roku 1800 pro obec dobrívskou a pro naše vojsko když maširovalo na Francouze i zase od něj roku 1799 a roku 1800* nebo velmi zajímavý inventář po zemřelém šenkýři Franci Jedličkovi, šenkýři z dodnes existující dobrívské staré hospody, z 18. 1. 1801.

K rychtářskému úřadu zpravidla patřily buď nějaké finanční úlevy nebo zvláštní příjmy, nejčastěji z takzvaného šenku. Bylo tomu tak i v případě dobrívského rychtáře Jakuba Reindla, který byl po dobu zastávané funkce zároveň dobrívským šenkýřem, což dokládá řada nalezených pivních rejstříků z let 1800 až 1813.

Co vlastně víme o Jakubu Reindlovi? Jakub Reindl se narodil v roce 1768, pokřtěn byl 23. července toho roku. Jeho rodiči byli Pavel Matěj Reindl, dobrívský sedlák, a Kateřina Magdalena Kuncová, rovněž z Dobřiva. Jakubovým pradědečkem byl dobrívský sedlák a rychtář Pavel Reindl, jehož se týká nejstarší nalezený dokument, tedy inventář po zemřelém z roku 1728. Otec tohoto Pavla Reindla, Jan, se uvádí coby sedlák již v berní ruce z roku 1653.

Podle nalezených dokumentů byl Jakub Reindl dobrívským rychtářem od roku 1798, tedy od svých třiceti let. Dne 24. 10. 1817 odeslal žádost o zbavení rychtářských povinností a úřadu. Ještě v prosinci téhož roku je v nalezených písemnostech uváděn jako rychtář, jedná se však zároveň o poslední zmínku o rychtáři Jakubu Reindlovi. Jakub Reindl provedl dobrívskou obec velmi těžkým dvacetiletím. Jeho potomci žili dál v usedlosti číslo popisné 5, a to až do roku 1993, kdy tato dobrívská větev rodu vymřela.

Ale zpět ještě k nalezenému archivu. Nalezený soubor čítá několik set dokumentů, takže samotný výčet těch nejzajímavějších by významně přesáhl rozsah tohoto příspěvku. Mezi písemnostmi byly nalezeny i tři zajímavé předměty, které podle bližšího, a nutno podotknout neodborného zkoumání zřejmě sloužily při voskovém pečetění listin a korespondence.

Nalezené dokumenty jsou, až na drobné výjimky, psané v českém jazyce, a to perem, zcela výjimečně tužkou. Týkají se nejen obce Dobřiv ale také Hořovic, Hrádku, Medového Újezdu, Mirošova, Mýta, Olešné, Rokycan, Strašic, Terešova, Vejvanova a v neposlední řadě též Zbiroha.

Většina písemností je zašpiněná, některé dokumenty nesou známky mechanického i biologického poškození, naprosté minimum písemností je napadeno plísní, v několika

případech pak písemnosti nesou stopy poškození od hlodavců. Nejmladší nalezený dokument pochází z roku 1851, takže lze předpokládat, že k uložení celého archivu, nebo alespoň jeho části, došlo až někdy po tomto datu.

Na závěr je nutné ještě upozornit na skutečnost, že v Státním okresním archivu Rokycany je trvale uložen zpracovaný archivní fond Archiv obce Dobřív s časovým rozsahem 1728 – 1945 o rozsahu v bm 1,52. V Dobřívě nalezený rychtářský archiv je o časovém rozsahu 1728 – 1851 a o rozsahu v bm cca 0,8. Nalezený soubor je tedy jistě mimořádný nejen svým obsahem, ale též rozsahem, neboť je pro časové období 1728 – 1851 minimálně srovnatelný s rozsahem uloženého státního archivního fondu. Spolu s tímto fondem tvoří dohromady velmi zajímavý, obsáhlý a ucelený soubor, detailně dokumentující lokální a hospodářské poměry, fungování obecní samosprávy v období na přelomu 18. a 19. století ale též historii jednoho rodu v jedné vesnické usedlosti na Podbrdsku.

Použité zdroje

1. *Soukromý archiv pana Jiřího Poncara*
2. Čadková, Iva – Zahradníková, Magda 2003: *Berní rula 25, kraj plzeňský, díl III.*, Státní ústřední archiv v Praze
3. Hrachová, Hana 2002: *Inventář fondu Archiv obce Dobřív 1728-1945*, Státní okresní archiv Rokycany
4. Paleček, Lukáš 2016: *Vývod z předků Františka Reindla (1909-1993)*

Úloha kulturních festivalů Estonců v exilu

Iivi Zájedová

Abstrakt. Estonský folklór se nachází v srdci estonské kultury. Tzv. národní formy lidových písní, tanců, krojů a festivalů vznikaly v Estonsku v době národního obrození. Staly se korektivem i po stránce politické. Na jedné straně byl folklór využíván v Estonsku v období sovětské okupace (1945 – 1991), na druhé straně ho pěstovali Estonci žijící v zahraničí, a to nejen jako prostředek k udržení a budování identity, ale i jako fenomenální zbraň. V zahraničí byl zpěv a lidový tanec zároveň používán k prezentaci Estonců jako etnika (Zájedova 2008: 1063 – 1065). Také Estonci žijící mimo svoji vlast jsou považováni za významnou součást dějin a kultury Estonska, V článku je použit pojem „tradice“ v jeho nejširším smyslu, rozumí se jím tedy kulturní fenomény předávané z generace na generaci (ÖS 1999: 817).

Abstrakt. Die estnische Folklore ist tief im Herzen des estnischen Volkes verankert. Die sog. Formen der Volkslieder, Tänze, Trachten und Festivals einstanden zur Zeit der nationalen Wiedergeburt. Diese wurden auch ein Faktor auf politischer Ebene. Folklore wurde während der Zeit der sowjetischen Besatzung (1945–1991) gepflegt, während Brauchtum und Trachten auch von den im Ausland lebenden Esten gepflegt wurden. Dies diente nicht nur zur Erhaltung und der Erbauung der nationalen Identität, sondern erwies sich auch als eine ausgezeichnete Waffe. Im Ausland wurden Volkslieder und -tänze auch zur Darstellung der Esten als Volksgruppe gepflegt (Zájedova 2008: 1063 – 1065). Auch die Esten die außerhalb des Vaterlandes leben werden als bedeutender Teil der Geschichte und Kultur Estlands angesehen. In diesem Artikel ist der Begriff „Tradition“ in seinem weitreichendsten Sinn angewandt, mit ihm ist die Weitergabe kultureller Phänomene von Generation zu Generation zu verstehen (ÖS 1999:817).

Klíčová slova: identita, kvalitativní studie, lidové slavnosti, estonští emigranty

Key words: identity, qualitative study, folk festivals, Estonian expatriate

1 Kontext a základ výzkumu

Následující text vychází z výzkumu prováděného v letech 2008 – 2015 mezi estonskými emigranty a jejich potomky v diasporách Estonců žijících mimo Estonskou republiku. Jejím cílem bylo získat přehled o kulturních akcích a slavnostech Estonců, jež se po druhé světové válce pořádaly za účelem uchovat v zahraničí estonskou etnickou identitu (Zájedova 2013: 26 – 27).

V této oblasti neexistovaly kvalitativní výzkumy, které by byly u Estonců žijících mimo Estonsko prováděny pomocí interview. Tento fakt se stal důvodem výzkumu

spočívajícího v hledání odpovědi na následující otázky: Jaké hlavní akce se v rámci estonské kultury konají v zahraničí? Jak se zde uchovávají, vytváří a předvádí národní tradice? Důležitým úkolem bylo co nejdříve zmapovat slavnosti Estonců žijících mimo Estonsko, zjistit jejich rozměr, uchopit jejich význam a zaznamenat jejich změny v čase a v prostoru.

Jak jsou zde národní tradice zachovávány, vytvářeny a předváděny? Výběr tématu pro toto studium se zakládá na kontextu těchto akcí a slavností v krajanských komunitách, jejich rozměr, význam a změny v čase a v prostoru. Důležitým prvkem proto bylo, co nejdříve zmapovat slavnosti Estonců žijících mimo Estonsko.

První cílovou skupinou byli Estonci žijící v Německu, jehož uprchlické tábory byly v poválečném období první zastávkou pro mnoho emigrantů z let 1945 – 1950 (Kool 1999; Kokla 1957).

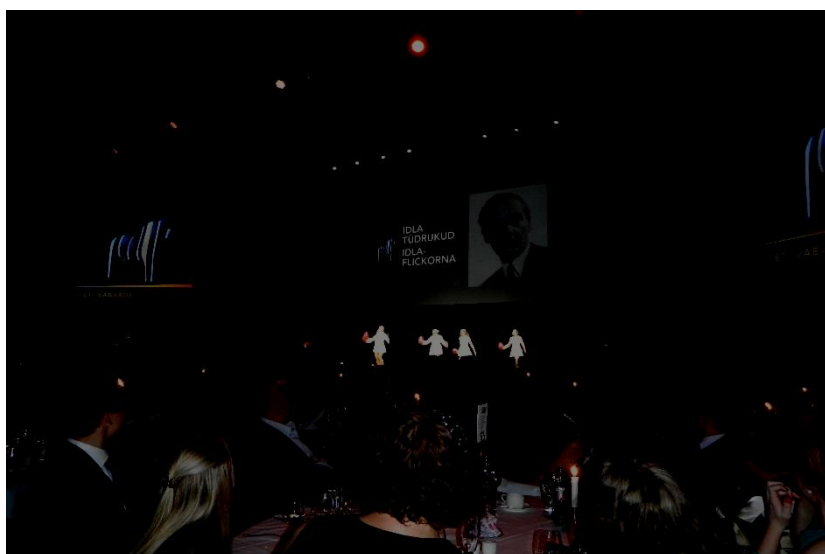

Obr. 1. Lidová slavnost Estonců s průvodem 1947 v Augsburgu. Zdroj: Kool, Ferdinand 1999: DP Kronika, s. 779.

Z německých utečeneckých táborů byli Estonci postupně posíláni hlavně do USA, Kanady, Austrálie a Anglie. Má první studie z roku 2009 se snažila nalézt odpovědi na dvě zásadní otázky: Co dalo v německých uprchlických táborech vzniknout takové aktivní zájmové činnosti? Co můžeme považovat za hlavní důvody a pozadí tohoto jevu? Studie postihla jednak motivaci, jež vedla k zájmu z oblasti lidového tance, jednak popisovala každodenní činnost lidových tanečních skupin, v neposlední řadě pak roli lidového tance v životě uprchlíků, později pak i v krajanských diasporách (Zajedova 2009 : 253 – 258).

Ukázalo se, že kulturní příležitosti vytvářely pozitivní spojení mezi minulostí a současností a umožňovaly vyrovnat se s tragickou skutečností, které představovalo hledání dočasného azylu v exilu. Staly se trvalým stavem, chránily lidi od uvíznutí v bezútěšných podmínkách uprchlictví. Lidový tanec a píseň nebyly pouhými koníčky, ale staly se příležitostmi, při nichž se mluvilo a učilo estonsky, prostorem, který pomáhal lidem v těžkých časech držet při sobě, definovat ve víru změn sama sebe a prostřednictvím tance a lidového oděvu představit Estonsko místním obyvatelům (Zajedova, Rüütel 2009: 97 – 109).

Druhou cílovou skupinou po druhé světové válce bylo Švédsko, kde uprchlické tábory trvaly kratší dobu a kde byli Estonci zpočátku rozptýleni do menších center po celém území státu. Teprve později, během deseti let, se pomalu koncentrovali ve větších městech, jako jsou Göteborg, Stockholm, Lund (Kangro 1976: 171 – 179). Ve srovnání s Německem však byly estonské spolky ve Švédsku od 60. let minulého století silnější. Stejně jako ve Švédsku měli Estonci početné folklorní skupiny lidových tanců, ale navíc také základní školy, kde se vyučovalo v estonštině (Zajedova, Rüütel 2012: 192 – 210). Kromě toho tu byl Ernst Idla, který vypracoval nový systém umělecké gymnastiky, známý v celém světě. Ernst Idla sehrál vůdčí roli v pořádání estonských her v Estonsku v letech 1934 a 1939. V roce 1944 však uprchl do Švédska, kde ve Stockholmu Lingiadu organizoval v letech 1949 a 1953 hry, jichž se zúčastnilo asi 500 gymnastek původem z Estonska, kteří tančili na Lingiadě také estonské lidové tance. E. Idla uspořádal také vystoupení se skupinou gymnastek po Evropě a Americe, čímž podpořil popularitu a vývoj estonského lidového tance mimo Estonsko.

Obr. 2. Slavnost Estival ve Stockholmu 2013. Foto ze soukromého archivu autorky.

2 Historické pozadí

Při výzkumu velkých kulturních festivalů Estonců ve 20. a 21. století je důležité si uvědomit, že se jejich národní kultura začala rozvíjet po skončení druhé světové války rozděleně. Tato situace nastala tím, že po útěku Estonců před sovětskou okupací na západ, které probíhaly v letech 1945 – 1991, byli tito od sebe nedobrovolně rozděleni tzv. „železnou oponou“. Nyní je politická situace jiná. Estonská republika je již od roku 1991 znovu samostatná, ale slavnosti se konají stále starým způsobem – na půdě Estonské republiky a v různých estonských komunitách a diasporách ve světě (viz Tabulka č. 1). Je proto třeba se alespoň krátce zmínit o procesu vývoje slavností na domácí půdě.

Slavnosti estonského zpěvu, které se konají pravidelně od roku 1869 každý pátý rok (vyjma období 2 světové války), jsou všeobecně známy. To však neznamená, že by byly jedinými velkými slavnostmi v Estonsku. Období prvního desetiletí 20. století bylo začátkem dnešní tradice lidového tance, kdy první vystoupení s národním tancem byla organizována v roce 1915 u Tartuského divadla Vanemuine (Tõnurist 1998: 475). Světový spolek národní mládeže (Ülemaalise Eesti Noorsoo Ühendus - ÜENÜ) získával v Estonsku stále větší popularitu. Pořádaly se národní slavnosti, oslavovaly se lidové kalendářní dny, propagovalo se nošení lidových krojů apod. Důležitým prvkem přitom byla pravidelnost konání těchto slavností. A tak se v roce 1934 konaly první Estonské hry (I Eesti Mängud), které byly začátkem tradice tanečních slavností. Podobně tomu bylo v roce 1868 u vzniku pěveckých sborů při vytvoření první Pěvecké slavnosti (v estonštině: Üldlaulupidu) (Aassalu 1999: 4).

Obr 3. Slavnosti estonské písně 2009 v Tallinnu. Foto Kaarel Mikkin. Zdroj: Enterprise Estonia, www.visitestonia.com.

Obr 4. Slavnosti estonského lidového tance 2005 v Tallinnu. Foto Toomas Tuul (2005). Zdroj: Enterprise Estonia, www.visitestonia.com.

Do tohoto výše uvedeného celku nepochybně patří i krajanské velké slavnosti konané v různých částech světa. Uprchlíci, občané Estonské republiky, kteří se většinou nacházeli v mladším a středním věku a kteří byli před nedobrovolným opuštěním vlasti spojeni s někdejšími budování mladého státu, začali hrát velkou roli v uchování kulturního odkazu Estonska, jenž si vzali s sebou. Tyto tradice potvrzují nejen kontinuitu slavností, ale i – co je důležité – udržování společné identity Estonců doma a mimo něj.

Obr 5. Slavnosti estonského lidového tance 1960 v Seedriuru, nedaleko Toronta. Foto ze soukromého archivu autorky.

3 Metoda

Studie se opírá hlavně o nestrukturované rozhovory pořizované v letech 2007 – 2014. Rozhovory pořizené na videozáznamech v estonských diasporách, mezi členy spolků a na slavnostech Estonců v Německu, Švédsku, Austrálii, Velké Británii, Kanadě a USA byly následně přepsány a kategorizovány. Na základě nacházených kategorií je v první řadě popsán rozsah oslav, poté změna kultury a časoprostoru slavností. Cílem bylo prokázat význam a úlohu slavností v samotném Estonsku i mimo něj.

Ve studii jsou použity následující symboly: iniciály označující pohlaví (Ž – žena, M – muž), věk dotazovaného a iniciály označující názvy států (C – Kanada, N – Německo, VB – Velká Británie, Š – Švédsko a USA). Osoby zahrnuté v této studii pochází z krajských organizací nebo z různých národních tanečních skupin. Jedná se celkem o 34 žen a 22 mužů. Použity jsou také různé písemné materiály, výtisky, poznámky, zápisky, dokumenty, fotografie apod.

Rozměry kulturních akcí a festivalů. Kulturní akce /slavnosti můžeme rozdělit dle nalezených kategorií do třech skupin:

1. menší akce v místních (lokálních) diasporách (letní tábory pro děti a mládež, skautské tábory, spolky)
2. velké slavnosti diaspor konané v rámci celého jednoho státu (Estonské dny v Austrálii a na Západním či Východním pobřeží USA, ESTIVAL – slavnost ve Švédsku)
3. celosvětové slavnosti z diaspor Estonců celého světa a mezinárodní akce (ESTO a Lesní univerzity)

Letní tábory pro mládež jsou buď místní (jako místa shledání Estonců v rámci jednoho státu), nebo globální (tj. Estonců z jiných nežli místních diaspor).

Následující dělení poskytuje přehled o kulturních aktivitách estonských emigrantů v různých diasporách podle místních spolků, velkých diaspor a celosvětových festivalů. Do první skupiny místních (lokálních) diaspor patří vystoupení krajanů v různých zemích, jako například v Německu, v Anglii, ve Švédsku, v Kanadě a v Austrálii. Zajímavé je, že na závěr těchto dnů se konaly sváteční lidové oslavy. V Kanadě a ve Švédsku bylo členskou organizací diasporou koupeno větší přírodní území s jezírkem. Například ve Švédsku se tradiční letní dny (suvepäevad) konaly v lokalitě Koitjärv a Metsakodu (venkovní prostory). V Kanadě se stejné letní dny pořádaly v Jökääru, Seedrioru a Kotkajärv nedaleko Toronta. Zde byla organizována různá školení a přípravy na sváteční vystoupení a festivaly. Letní dny byly vždy ukončeny svátečním vystoupením národních tanců (Lillakas 1975: 329). Kromě toho byla organizována vystoupení ve městech, kde se nacházela estonská diaspora.

HA (52, M, C): Prakticky v každém městě, kde byly krajanské spolky, byly pěvecké sbory a samozřejmě i skupiny lidových tanců. (...) v každém městě – Hamiltonu, samozřejmě i v Torontu, ale byly také v menších městech jako je Sun Katerina, London, Kitchner (...) Buffalo a Rochester.

TM (1972, M, C): (...) vystupovalo se pořád. (...) Mnohokrát a z různých důvodů. Vlastně, v začátcích to bylo hlavně o udržení národní kultury, ale zároveň šlo čistě o estonskou propagandu, tedy ukázat ostatním, že i my něco znamenáme.

EO (80, Ž, Š): A skautské oslavy v Koitjärve, tam se také vystupovalo.

AE (86, Ž, VB): Tehdy byly letní tábory a slavnosti letních dnů, které se konaly každý rok, teď už 25 let. A pokaždé tančíme lidové tance. Dnes večer děti tančí také.

Obr. 6. Tábor a slavnost letních dnů 2007 ve Velké Británii. Foto ze soukromého archivu autorky.

Z interview vyznělo, že hlavní úlohou letních a skautských táborů byla výuka estonštiny a historie. Ráno se studovalo, po obědě tančilo, anebo se účastníci věnovali

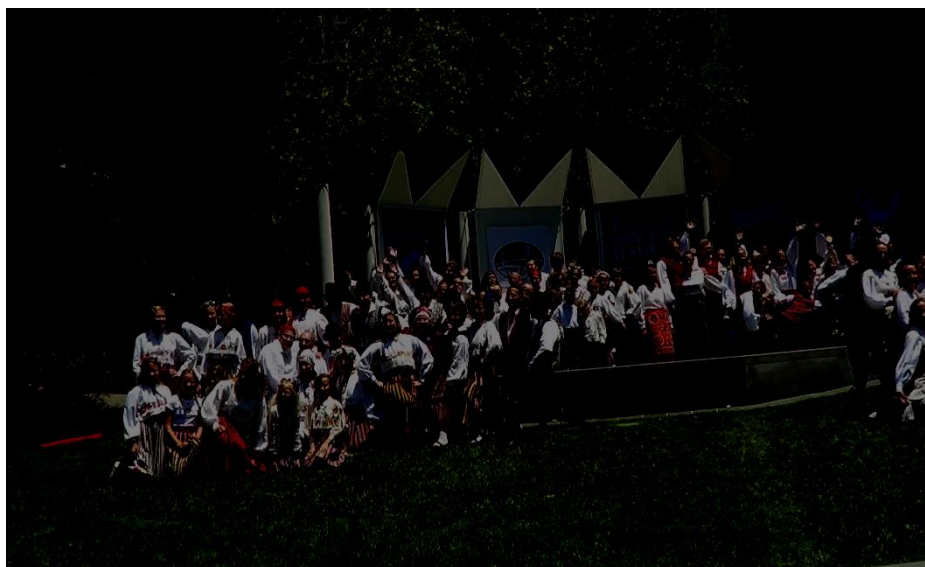
jiným zálibám. Právě interview z Kanady, Austrálie a ze Švédska ukázala, že skautské a gaidské tábory jsou velmi populární.

VJ (61, Ž, N): Oni přišli z Göteborgu, z jižní části Německa a my tančili spolu, občas nás bylo 20 až 30 párů.

Do druhé skupiny patří velké festivaly diaspory, které se konaly v rámci celého jednoho státu. Estonské diaspory z různých států měly i společné festivaly. Na vystoupení byli pozváni Estonci i z Holandska, Belgie, Švédska, Anglie. Společné festivaly se ale konaly i mimo Evropu.

Skutečnost, že na západním pobřeží Ameriky jsou estonské komunity od sebe vzdáleny, se stala nepochybně jedním z faktorů formování Estonských dnů již v roce 1953. Tak byla založena tradice festivalů Estonců, které rotovaly mezi městy Los Angeles, San Francisco, Seattle a Kanadsky Vancouver. To se stalo jednou z prvních společných velkých akcí Estonců poté, co opustili uprchlické tábory v Německu. Před rokem 1953 se taková setkání a festivaly nekonaly (Kalmann 2000). Společný spolek jednotlivých měst na západním pobřeží připravoval a zodpovídal za uskutečnění a hladký průběh festivalů.

LM (72, Ž, USA): Setkání krajanů bylo životně důležité kvůli vnitřnímu pocitu opory.

Obr 7. Slavnosti LEP-ESTO estonského lidového tance 2014 v San Francisko. Foto ze soukromého archivu autorky.

Mimo Evropu se první Estonské dny konaly v australském Sydney v roce 1954. Organizovány byly Svazem estonských společností v Austrálii (AESL). I zde Výbor spolku australských Estonců usiloval o spojení rozptýlených estonských skupin na tomto kontinentě (hlavně v Sydney, Melbourne, Adelaide) s cílem posílit aktivity Estonců, navázat kontakty a oživit kulturní tradice. Estonské dny se dodnes konají pravidelně ve větších australských městech – Sydney, Melbourne, Adelaide, a to v intervalu dvou až tří let. Výjimkou byly II. Estonské dny, které se konaly vzápětí po

prvním festivalu v Melbourne, tedy v roce 1955. Důvodem bylo nadšení z prvního velmi zdařilého festivalu.

Obr. 8. Slavnosti Estonské dny XXIV v Sydney 2012. Foto ze soukromého archivu autorky.

V roce 1957 byly uspořádány Estonské dny na východním pobřeží severoamerického kontinentu v kanadském Torontu. Hlavní organizační Výbor festivalu zde připravil sled slavností trvajících dva a půl roku. Čestnými patrony se stali premiér Ontaria Leslie M. Frost a starosta města Toronta Nathan Phillips. Zúčastnilo se jich cca. 1 300 lidí. Konaly se výstavy, divadelní hry, festival písní, Estonské hry (vystoupení lidových tanečnicků a gymnastů). V rámci festivalových dnů byl uspořádán kongres estonských organizací, jehož se zúčastnilo 108 organizací ze 150 představitelů spolků. Na tuto událost přišlo cca. 8 000 lidí z celého kontinentu (Tensuda 2007). Tradice byla tedy založena i zde, neboť velká diaspora Estonců se nacházela jak v USA, tak i v Kanadě. Stejně jako v Austrálii i zde byly vzneseny požadavky, aby se velké slavnosti konaly pravidelně každý třetí nebo čtvrtý rok v New Yorku či v Torontu. Pozoruhodné je, že doba konání slavností byla přitom v různých místech krajanskými ústředními organizacemi dobře zkoordinována. (v NY 1960 a v Torontu 1964 a v NY 1968). Důležitým prvkem u všech slavností byla společná vystoupení.

Velké slavnosti, které se konaly v rámci celého státu, uspořádala estonská diaspora ve švédském Göteborgu. Protože se v roce 1980 ESTO (Celosvětové estonské dny) ve Stockholmu velmi zdařily, rozhodl se přípravný výbor slavnosti uspořádat menší slavnost v rámci jednoho státu. A tak byl v roce 1982 uspořádán poprvé festival ve Švédsku, a o to zejména pro Estonce žijící v tomto státě.

ME (47, M, Š): Esto byla celosvětovou slavností, zatímco ve Švédsku byly Estivaly, ... menší kulturní slavnosti se skoro stejným programem, jaký měly ESTO.

První Estival (1983) trval celý týden, během něhož proběhlo 50 různých akcí: demonstrace, průvody, výstavy, koncerty a vědecké přednášky, sportovní, divadlo, písňové festivaly, folklorní festival, Symfonický orchestr Arvo Pärta s dirigentem Neemem Järvi a samozřejmě jako vždy zde byla "tajná hospoda" (salakõrts), místo, kde se Estonci po ukončení slavností vždy scházejí. Zúčastnilo se více než 3 000 návštěvníků. Z Estonska byl dokonce pozván Estonský rozhlasový a televizní sbor, ale okupační úřady SSSR mu neumožnily se této akci zúčastnit.

Do třetí skupiny můžeme zařadit celosvětové slavnosti diaspor Estonců z celého světa zvané ESTO. Interview ukázala, že hlavním důvodem uspořádání slavností ESTO byla příprava další generace (22 let) na letních táborech pro děti a mládež, a navíc založení celé sítě skupin a spolků, kde by bylo možné studovat estonštinu a estonské tradice. Estonci byli již ekonomicky pevnější, a tak bylo možné uspořádat větší festival ESTO pro všechny Estonce. Tento měl posílit vazby mezi estonskými organizacemi. Tradičními oslavy ESTO se stala shromáždění, slavnost folklorní písně a tance, večer vojáků, výstavy, divadelní představení, konference, kulturní akce a fórum spisovatelů. Důležitou součástí byl koncert v kostele, církevní dny a bohoslužba.

TM (72, M, C): První (ESTO) byl v Torontu, druhý v New Yorku, třetí zase v Torontu a čtvrtý New York ve White Planes, blízko města. Zde byla též masová vystoupení národních tanců (...). Do programu byl samozřejmě zařazen sborový zpěv a gymnastika, (...) několik divadelních představení apod.

Do této skupiny můžeme vedle celosvětových slavností zařadit i Lesní univerzitu, jež začala rozvíjet své aktivity koncem 60. let minulého století. Setkání Lesních univerzit je mezinárodní akcí, která má lokální, celostátní i celosvětový rozměr.

V Kanadě se první Lesní univerzita konala r. 1967, další následovaly v Austrálii (1972), v USA (1976), ve Švédsku (1977) a v roce 1989 v Estonské republice (Susi 1989: 214-218). Lesní univerzita byla založena jako apolitická organizace pro rozšíření objektivních informací o estonské kultuře, vědě, politice a společenských otázkách v roce 1966 v Kanadě. Každý rok jsou pořádány se stejným obsahem a jsou zaměřeny na studenty středních a vysokých škol. V Lesní univerzitě např. vyrostl i budoucí prezident Estonska Toomas Hendrik Ilves, ale i řada dalších, kteří zaujali významná místa ve veřejném životě dnešního Estonska. Na konci roku 1990 začala stagnující Lesní univerzita opět spolupracovat s kanadskou Lesní univerzitou.

Do třetí skupiny můžeme zařadit celosvětové slavnosti diaspor Estonců z celého světa, které se nazývaly ESTO. Interview ukázaly, že hlavním důvodem uspořádání slavností ESTO bylo to, že další generace (22 let) byly připraveny na letních táborech pro děti a mládež, a navíc byla založena celá síť skupin a spolků, kde bylo možné studovat estonštinu a estonské tradice. Estonci byli již ekonomicky pevnější, a tak bylo možné uspořádat větší festival ESTO pro všechny Estonce, který měl posílit vazby mezi estonskými organizacemi. Tradičními oslavy ESTO se staly shromáždění, slavnost folklorní písně a tance, večer vojáků, výstavy, divadelní představení, konference, kulturní akce a fórum spisovatelů. Důležitou součástí byl koncert v kostele, církevní dny a služba.

TM (72, M, C): První (ESTO) byl v Torontu, druhý v New Yorku, třetí zase v Torontu a čtvrtý New York ve White Planes, blízko města. Zde byla též masová vystoupení

národních tanců (...). v programu byl samozřejmě sborový zpěv a gymnastika (...) několik divadelních představení a tak.

Do této skupiny můžeme vedle celosvětových slavností zařadit i Lesní univerzitu se začátkem aktivit na konci šedesátých let. Setkání Lesních univerzit bylo mezinárodní akcí, která má jak lokální, celostátní tak i celosvětový rozměr.

V Kanadě byla první Lesní univerzita v roce 1967 v Austrálii v roce 1972, v USA v roce 1976, ve Švédsku v roce 1977 a v Estonské republice v roce 1989 (Susi, 1989, 214-218). Lesní univerzita byla založená jako apolitická organizace pro rozšíření objektivních informací o estonské kultuře, vědě, politice a společenských otázkách v roce 1966 v Kanadě. Každý rok jsou uspořádány se stejným obsahem školení, které byly hlavně směřovány na studenty a vysokoškoláky. V tehdejší Lesní univerzitě vyrostl např. i budoucí prezident Estonska Toomas Hendrik Ilves, a mnoho dalších významných lidí v dnešním Estonsku. Na konci roku 1990, stagnující Lesní Univerzita začala pracovat opět s kanadskou Lesní Univerzitou.

4 Změny v časoprostoru kulturních festivalů

Tradice vytváří pro každou oslavu jedinečný pocit sounáležitosti. Nicméně, oslavy jsou stále nové, a každý z nich ponese své vlastní časové znaky. Důležitým faktorem ve změně je pohyb informací, rozšiřování příležitostí a dostupnost.

Dimenzionální změny a diverzifikace časového kontextu oslav lze zhruba rozdělit na pět období. Přesto, že první období není vázáno na popis oslav krajanských táborů, hraje právě zabývání se kulturními oslavami v období od 1945 v uprchlických táborech se svébytnou kulturou důležitou roli ve vývoji ve všech následujících obdobích. Přechodné první a druhé období nelze vázat na určitý rok, protože tábory pracovaly do roku 1950, a proto migrace Estonců pokračovala postupně dál a tvořila tak v některých místech větší komunity. Pro fixaci tohoto období je použit rok konce války. V podmínkách táborů v Německu a ve Švédsku pokračovali Estonci v uspořádání kulturních akcí, a jakmile to bylo možné, organizovali velké slavnosti. Například v Německu a ve Švédsku v roce 1946 uskutečnili velké oslavy s průvodem (Kool, 1999; Kokla, 1957).

V níže uvedených čtyřech obdobích mají společné akce a oslavy významné inovace. Na začátku se týkají oslavy konkrétního společného sdílení paměti, ale později byly významně ovlivněny pohybem informací, a to jak uvnitř, tak mezi různými spolky a regiony Estonců v zahraničí. Na první místo se tak dostává pro emigranty v roce 1972 ESTO a v roce 1991 komunikace se znovu nezávislým Estonskem.

- 1945–1950 uprchlické tábory v Německu
- 1946–1952 slavnosti na základě místních (lokálních) diaspor
- 1953–1971 velké slavnosti diaspor, které se konaly v rámci celého státu
- 1972–1990 celosvětové slavnosti z diaspor Estonců celého světa a mezinárodní akce
- 1991–... znovuoobnovení nezávislosti Estonska

Tabulka č. 1 ukazuje, že navzdory dostupnosti komunikace mezi komunitou byla časová síť velkých slavností Estonců v minulosti velmi hustá a všechny slavnosti měly stabilní cyklus / interval, čím byl vytvářen fungující proces příprav slavností. Tyto

festivaly pokračují do dnešních dnů a mají hlavně Austrálii a na západním pobřeží Ameriky stabilní interval do dnešních dnů.

Tabulka č. 1 Velké Slavnosti Estonců v exilu po celém světě

Rok	Název festivalu	Místo festivalu
1953	Estonské dny (západním pobřeží Ameriky)	San Francisko
1954	Estonské dny v Austrálii	Sydney
1955	Estonské dny v Austrálii	Melbourne
1955	Estonské dny (západním pobřeží Ameriky)	Los Angeles
1957	Estonské dny (západním pobřeží Ameriky)	Portland
1957	Estonské dny (východním pobřeží Ameriky)	Toronto
1958	Estonské dny v Austrálii	Adelaide
1959	Estonské dny (západním pobřeží Ameriky)	San Francisko
1960	Estonské dny (východním pobřeží Ameriky)	New York
1961	Estonské dny v Austrálii	Sydney
1961	Estonské dny (západním pobřeží Ameriky)	Vancouver
1963	Estonské dny (západním pobřeží Ameriky)	Los Angeles
1964	Estonské dny v Austrálii	Melbourne
1964	Estonské dny (východním pobřeží Ameriky)	Toronto
1965	Estonské dny (západním pobřeží Ameriky)	Portland
1966	Estonské dny v Austrálii	Adelaide
1967	Estonské dny (západním pobřeží Ameriky)	San Francisko
1968	Estonské dny (východním pobřeží Ameriky)	New York
1969	Estonské dny v Austrálii	Sydney
1969	Estonské dny (západním pobřeží Ameriky)	Vancouver
1971	Estonské dny (západním pobřeží Ameriky)	Los Angeles
1972	Estonské dny v Austrálii	Melbourne
1972	ESTO	Toronto
1973	Estonské dny (západním pobřeží Ameriky)	Portland
1975	Estonské dny v Austrálii	Adelaide
1975	Estonské dny (západním pobřeží Ameriky)	San Francisko
1976	ESTO	Baltimore
1977	Estonské dny v Austrálii	Sydney
1977	Estonské dny (západním pobřeží Ameriky)	Vancouver
1979	Estonské dny (západním pobřeží Ameriky)	Los Angeles
1980	ESTO	Stockholm
1981	Estonské dny v Austrálii	Melbourne
1981	Estonské dny (západním pobřeží Ameriky)	Seattle
1983	ESTIVAL	Göteborg
1985	Estonské dny (západním pobřeží Ameriky)	Portland
1986	Estonské dny v Austrálii	Sydney
1986	ESTIVAL	Lund- Malmö
1987	Estonské dny (západním pobřeží Ameriky)	San Francisko
1988	ESTO	Melbourne
1989	Estonské dny (západním pobřeží Ameriky)	Los Angeles
1990	Estonské dny v Austrálii	Adelaide
1990	ESTIVAL	Uppsala
1991	Estonské dny (západním pobřeží Ameriky)	Seattle
1992	ESTO	New York

1993	Estonské dny v Austrálii	Sydney
1993	Estonské dny (západním pobřeží Ameriky)	San Francisko
1995	Estonské dny (západním pobřeží Ameriky)	Portland
1995	ESTIVAL	Göteborg
1996	ESTO	Stockholm - Tallinn
1997	Estonské dny v Austrálii	Adelaide
1997	Estonské dny (západním pobřeží Ameriky)	Vancouver
1999	Estonské dny (západním pobřeží Ameriky)	Los Angeles
2000	Estonské dny v Austrálii	Sydney
2000	ESTO	Toronto
2001	Estonské dny (západním pobřeží Ameriky)	San Francisko
2003	Estonské dny v Austrálii	Adelaide
2003	Estonské dny (západním pobřeží Ameriky)	Portland
2003	ESTIVAL	Göteborg
2004	ESTO	Riga
2005	Estonské dny v Austrálii	Sydney
2005	Estonské dny (západním pobřeží Ameriky)	Vancouver
2007	Estonské dny (západním pobřeží Ameriky)	Los Angeles
2007	ESTIVAL	Göteborg
2009	ESTO	Münster
2009	Estonské dny (západním pobřeží Ameriky)	Seattle
2010	Estonské dny v Austrálii	Adelaide
2011	Estonské dny (západním pobřeží Ameriky)	Portland
2012	Estonské dny v Austrálii	Sydney
2014	Estonské dny v Austrálii	Melbourne
2013	ESTIVAL	Stockholm
2013	LEP-ESTO (Estonské dny a ESTO společně)	San Francisko
2015	LEP-ESTO (západním pobřeží Ameriky)	Vancouver

5 Diskuze a závěr

Bez ohledu na region jsou jedním z důležitých důvodů setkání právě lidové slavnosti. Tyto tradice byly kratší nebo delší dobu různorodé, a byly uspořádány jak v budovách tak i venku na městských náměstích. Společným cílem všech festivalů bylo sloučení komunity, udržení kulturní kontinuity a sebe vymezení v místní kultuře.

Po vytvoření organizovaných lidových tanečních skupin a pokračování velkých oslav sílicích se 1930 (stejně jako Lotyšsko a Litva) v duchu obdobných festivalů písní byly zakládány a uspořádány slavnosti lidových tanců. Tak se rozšířila činnost tanečních skupin a slavnost natolik, že vědomě usilovaly o zachování generační kontinuity, což svědčí o životaschopnosti tradice.

Efektivní vyjádření kulturních procesů a inspirující vliv se jasně objevuje i v estonské komunitě a v jejím kulturním životě. Prostřednictvím toho byla udržována naživu etnická tradice a udržovaly se tak v jejich nové vlasti svébytné praxe slavnosti.

Na závěr můžeme říci, že jedním z důležitých důvodů koncentrace krajanských diaspor pro zachování identity bylo znovuoobnovení Estonské republiky. Toto potvrzují i slova 85. lete ženy v Německu: *Zpěv a národní tanec (...) to byla naše zbraň. (...) Pomocí toho jsme seznamovali místní s tím, kdo jsme, odkud přicházíme a proč tu jsme.*

(...) *My jsme nemohli v Německu dělat politiku, ale kulturní politiku jsme mohli dělat. A tak jsme ostatní seznamovali se svou kulturou, tancem, zpěvem, estonským jazykem. A chci říct, že to byla naše zbraň a příspěvek na cestě ke znovuobnovení státnosti Estonska.*

Ve jménu zachování identity byly založeny spolky, sdružení a organizace. Proto můžeme považovat velké estonské krajské slavnosti za nedílnou součást tradice velkých slavností v Estonské republice samotné.

Literatura

1. Aassalu, Heino 1999: *Murrangud Eesti rahvatantsus ja harrastusrahvatantsus XX sajandil* (překl. do českého jaz.: *Změny v lidovém tanci XX stol.*). Tallinn: Rahvakultuuri Arendus- ja Koolituskeskus.
2. Eesti õigekeelsussõnaraamat ÕS 1999: *Eesti Keele Sihtasutus*, Tallinn: Tea, s. 817.
3. Kalmann, Helmuth 2000: *Lääneranniku Eesti Päevad 1953*. Piltlik ülevaade (překl. do českého jaz.: *Estonské dny na západním pobř. USA*). Portland (Oregon).
4. Kangro, Bernard 1976: *Eesti Rootsis. Ülevaade sõnas ja pildis* (překl. do českého jaz.: *Estonsko ve Švédsku*). Lund: Eesti Kirjanike Kooperatiiv, s. 171–179.
5. Kokla, Juhan – Nõu Helga – Sepp Reino – Üürike Madis (ed) (1957): *Eesti kroonika* (překl. do českého jaz.: *Estonská kronika*). Stockholm: EMP.
6. Kool, Ferdinand 1999: *DP Kroonika: Eesti pagulased Saksamaal 1944–1951*. (překl. do českého jaz.: *Estonští uprchlíci v Německu*) Lakewood, NJ: Estonské arhivy v USA.
7. Kreem, Robert 1998: *ESTO tee Torontost Tallinna: eestlaste elujõu ja vabadusaate aastad 1972–1996* (překl. do českého jaz.: *Cesta ESTO z Toronta do Tallinnu*) Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus.
8. Lillakas Valdu a spol. 1985: *Eestlased Kanadas II* (překl. do českého jaz.: *Estonci v Kanadě*). Ajalooline Koguteos. Kanada-eestlaste ajaloo komisjon. Toronto: s. 329–335.
9. Susi, Heino a spol. 1984: *Metsaülikool Kanadas 1967* (překl. do českého jaz.: *Lesní Universita v Kanadě*). Missisauga (Ontario): Welc a Quest, s. 214–218.
10. Tensuda, Kaire 2007: *Pilk minevikku* (překl. do českého jaz.: *Pohled do minulosti*). Australie: Eesti Elu.
11. Tõnurist, Igor 1998: *Muusika ja tants* (překl. do českého jaz.: *Muzika a tanec*). Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, s. 469–483.
12. Zajedova, Iivi 2008: CULTURAL EXPRESSION - ESTONIA . In: Graham Bateman (ed.). *World and Its Peoples, Poland and the Baltic states*. United Kingdom: Oxford University Press, BCS Publishing Ltd. Oxford, s. 1063–1065.
13. Zajedova, Iivi – Rüütel, Eha 2009: National Cultural Hobby Activities of Estonians in Exile and Their Role as a Means of Preserving Estonianism. *Ethnologia Actualis Slovaca (The Journal of Ethnographical Research)* 9, s. 97–109.
14. Zajedova, Iivi 2009: Folk Culture and Its Role in Preserving Estonianism in Exile. In: *Music and Environment: The Changing Face of Music Education*. TLU, s. 253–258.
15. Zajedova, Iivi – Rüütel, Eha 2012: *Comparative Analysis of the Role of Estonians Folk Dance Activity*. Faravid. Pohjois-Suomen Historiillisen Yhdistyksen Vuosikirja. Oulu: University Press Vol. 32, s. 192–210.
16. Zajedova, Iivi 2013: Research into folk dance in 'two Estonias. *Lennuk*, s. 26–27.

Chlap a trúp Jana Rokycany

Jiří Novotný

Abstrakt. Tematika Rokycanovy české postily výrazně vybočuje z obvyklé podoby srovnatelných děl domácí literatury 14. a 15. století. Autor částečně potlačil interpretační přístup a zajímavým způsobem „odhlédl“ od teologických aspektů; zaměřil se na sociální problematiku, dokázal pojmenovat a charakterizovat řadu soudobých problémů. Vybrané tematické celky jsou proto ilustrativním dokladem názorů významné duchovní autority poloviny 15. století.

Abstrakt. Die Thematik der tschechischen Postilla Jan Rokycanas weicht von den gewohnten vergleichbaren Werken der einheimischen Literatur des 14. und 15. Jahrhunderts ab. Der Autor unterdrückte teilweise die Interpretation der Schrift, sah interessanterweise über theologische Aspekte hinweg und wendete sich sozialen Aspekte zu. Er verstand es eine Reihe der damaligen Probleme zu benennen und zu charakterisieren. Ausgewählte thematische Kreise sind daher ein anschauliches Zeugnis dieser bedeutenden geistlichen Autorität der Hälfte des 15. Jahrhunderts.

1 *Není trúp jako trúp*

Nahlédneme-li do slovníkových příruček s úmyslem objasnit významovou vazbu mezi staročeským výrazem *trúp* a jeho novočeským ekvivalentem, budeme patrně rozčarováni a překvapeni obšírněji strukturovaným heslem: *špalek, poražený a osekáný kmen, pařez; chám, neurozený člověk, neurozený člověk hrubých mravů; troup, hlupák; trubec* (Vokabulář webový 2008). Významy oscilují mezi živou i neživou přírodou, mezi hmyzem a člověkem, neschází abstraktnější konotace s pejorativním příznakem. Z toho všeho vyplývá logický závěr, že při zkoumání textů starší české literatury sepsaných národním jazykem musíme vycházet z pečlivého posouzení významových kontextů, do kterých uvedený výraz vstupuje, resp. detailně prozkoumat záměr, s nímž autor díla uvedený termín do textu zakomponoval. Jedině tak se můžeme dobrat odpovídající interpretace vybraných textových sekvencí.

O Rokycanovu *Postilu* se lze argumentačně opřít, jelikož se v textu díla výraz *trúp* několikrát objevuje. Soubor kázání vznikl patrně v 50. a 60. letech 15. století; k jeho kompletaci mělo dojít po roce 1462 (Lexikon 2000: 1269). Porovnáváme-li postupně různé fáze bouřlivého života Jana Rokycany, můžeme konstatovat, že se jednalo o období klidnější pro něj i pro českého krále Jiřího z Poděbrad, jehož byl věrným spojencem a duchovní oporou. Jednotlivá kázání *Postily* rezignují na složité a obtížné interpretace zdatného teologa a jsou zaměřena na praktickou problematiku denního života české středověké společnosti poloviny 15. věku. Jsme tedy konfrontováni

s dobovou realitou autorovy současnosti, nikoli s tehdy obvyklými interpretacemi biblických alegorií či s tlumočenými názory církevních Otců a dalších duchovních autorit. Zajímavý je právě výskyt termínu *trúp*, jehož významové příznaky v kontextu konkrétních vyjádření směřují k úzkému segmentu novočeských významových ekvivalentů.

V textu *Postily* – a pro naši potřebu není podstatné, zda ji pořádal Rokycana sám, nebo byla postupně připravována jeho žáky a posluchači – proto můžeme zkoumat sémantiku vybraného termínu a současně sledovat, zda zachytíme významy, které můžeme sumarizovat do určitých skupin, či nikoli. Přesněji řečeno zjišťujeme, zda autor využívá celého sémantického potenciálu *trúpa*, nebo se omezuje na jeho pouhou část. Důvod je zřejmý – výsledek může přispět k interpretaci textů jiných středověkých děl a může být inspirativní pro související bádání zaměřené etymologicky.

2 Literární stopy 14. století

Objasněme si nyní základní souvislosti vycházející ze samého počátku 14. věku. Právě na přelomu 13. a 14. století měla být v Čechách sepsána staročeská *Alexandreida*, v jejímž textu nacházíme následující dvojverší: *Ande všude ľudí hlúpi /leže ssečeni vňuž trúpi...* (Staročeská *Alexandreida* 1949: 115). Interpretujeme pasáž popisující stav na bojišti; neznámý autor vytvořil obraz zkázy, kdy leží na válečném poli nehybná těla mrtvých bojovníků. Zajímavá je ale především podoba hesla v přiloženém slovníčku vydavatele díla Václava Vážného, který zvolil variantu: *trúp – špalek, pařez*. Když jsem se pokusil v roce 2008 na konferenci v Kutné Hoře (konferenční příspěvek *Tys medovitá dílně...*) věnované památce Fridricha Bridelia s Vážného interpretací polemizovat (možná varianta: *jako trubci*), teze narazila na vášnivý nesouhlas lingvistů, kteří uváděli odpovídající ekvivalenty z dalších evropských jazyků a zvláště důraz kladli především na sémantiku polského lexika. Jejich námitky byly správné, protože představa lidí zabitých sečnými zbraněmi asociuje pohled na pařezy pokáceného lesa lépe než představu hromad mrtvých trubců před včelím klátem, zvláště pak, když výše v textu staročeské *Alexandreidy* nacházíme trojverší: *...tekl potok, zemiú krvavě, / v němž juž ležal ľud hubený /vňuž les neb háj porúbený* (Staročeská *Alexandreida* 1949: 114). Nás by ale měla zajímat především významová vazba *ľud hubený – ľudí hlúpi – vňuž trúpi*, protože ta mohla být pro mladší díla asociačně inspirativní ve vazbě na další konotace i aktualizované sémantické příznaky.

Trubce však v literární tvorbě 14. století přece jen najdeme – a v tomto případě je interpretace navýsost jednoznačná. Jedná se o část *Hradeckého rukopisu* sestaveného patrně ve 2. polovině 14. století, o veršovanou skladbu *Desatero kázanie božie*. Odpovídající pasáž měla být mementem pro všechny příslušníky privilegovaných vrstev parazitujících na úsilí pracujících obyvatel země: *Vizte, kak jste smyslem hlúpi, / že činíte jako trúpi: / Trúp zjedá cuzé úsilé, / libo málo libo velé; / a když se léto skonává, / tehdy se zle trúpóm stává, / že je včely ven vypudie, / s sobú bydliti nedadie* (Staročeské satiry 1947: 43–44). Úryvek býval v nedávné minulosti uváděn jako doklad středověkého smyslu pro spravedlnost a bylo poukazováno na revoluční aspekt veršů ilustrujících radikalizující se české prostředí doby předhusitské. Představa včel vyhánějících trubce pro jejich nicnedělání však odpovídá spíš ideologii 50. let 20.

století než duši středověkého člověka, protože podobná exempla odpovídají typickým znakům středověké poetiky – v nich nabývají abstraktní alegorické obrazy konkrétních podob. Nejedná se tedy o revoluční výhrůžku, nýbrž o ilustrativní ukázkou škodlivého, sociálně nepřijatelného jednání. Přirozeně ovšem z pohledu určité sociální skupiny, jejíž zájmy byly tehdy hájeny částí aktivních kazatelů.

Následuje ukáзка ze satirické a útočné básně *Sedláci*, která bývá nejčastěji datována do sklonku 14. století. Je až symbolické, že nahlížíme do další významové roviny zkoumaného termínu *trúp*, do neurozeného prostředí venkovských chlapů. S „chlapskými“ motivy (selskými i měšťanskými) intenzivně pracoval již na prahu 14. věku neznámý autor staročeské *Alexandreidy* a podobně postupoval i nacionálně laděný tak řečený Dalimil. Tedy nic nového! Neznámý autor *Sedláků* však k sobě přiřadil blízké pojmy *sedlák*, *chlap* a *trúp*: *Smrdit' duše zelím nemastným / i také mlékem kyselým; / pravím to srdcem celým: / nekvas s trúpem opilým* (Lehár 1990: 253, 367–8). V závěru básně, jejíž text obsahuje opakované útoky na neurozené venkovany (jsou uváděni výrazy *sedláci* a *chlapi*), figuruje právě *trúp*, a to se zdůrazněním pejorativního výsměchu, který vytváří výraznou pointu gradující kompozice díla. Autor (student, šlechtic?) se tedy nevysmíval včelím trubcům, nýbrž troupům, hlupákům, neurozeným chlapům, možná i hloupým pařezům...

Upozorňujeme na *Postilu studentů svatě university pražské* kazatele Konrada Waldhausera, která byla přeložena ještě na sklonku 14. století do národního jazyka. Jeho výtky byly určeny prelátům, kteří namísto prosby a napomínání – dle učení sv. Petra – raději přikazují: *Ale blázni činie protivenstvie protiv tomu, treskúce s ukrutenstvim, z hrdosti spielajice nebožátkóm, chudým sedlákóm, chlapi, trúpi – a žerúce jich těžký a nuzný pot a krev pijíce...* (Waldhauser 1947: 85). *Sedlák* se v díle vyskytuje opakovaně; autor uvádí dále např. sprostné lidi a chudinu sprostnú (Waldhauser, 1947, s. 19, 31, 62, 71). Průkopník a inspirátor české reformní homiletiky předhusitského období již akcentuje výrazný sociální problém a dokládá míru vlastní empatie. Jeho poselství je jasné: Neožebračovat, neutiskovat, krutě netrestat, neprotivit se božím zákonům, nenadávat! Konrad fatálně ovlivnil řadu svých posluchačů a někteří z nich – jako například proslulý Jan Milíč z Kroměříže – později vychovali zástupy následovníků, prostých kazatelů, věhlasných teologů i literárních tvůrců.

3 *Chlap a trúp* v Rokycanově *Postile*

Stav dosavadního bádání o životě a díle Jana Rokycany nic nezměnil na zjištění, že pocházel utrakvistický arcibiskup s největší pravděpodobností ze sociální skupiny středověkých řemeslníků (Kozák 1898: 7–8; Jakubec 1929: 448; Krofta 1946: 180; Jindřich 1997: 21; Lexikon 2000: 1268). Byl-li opravdu synem kováře z rokycanského východního předměstí, musíme ho zařadit právě mezi již zmiňované chlapy. Podle dobových názorů zachycených literární tvorbou výrazně překročil obvyklou hierarchii lidských kůrů, protože se narodil do III. hierarchie, ale jako vzdělanec a arcibiskup později patřil do hierarchie I. (Štítý 1956: 127–199). Rozložení společnosti do tří hierarchií Štítý prezentoval v traktátu *O přirovnání devíti lidských stavů k devíti kůrům andělským*, přičemž se patrně držel spisu *De coelesti hierarchia* z přelomu 5. a 6. století. (Štítý 1956: 467). Podobné úvahy najdeme také v nepůvodním překladu

připisovaném Tomáši ze Štítného, a to v *Knížkách o hře šachové*. Zde nacházíme právě kováře: *Druhý piešek byl jako kovář neb tesař. A tiem máme všechny ty rozoměti, ješto stojiec dělaji svá diela* (Štítný 1956: 389). Kováři tedy patřili (vzhledem k validitě šachových figur) mezi ty nejméně ceněné postavy. K nejvyšším postům – hned po králi a královně – ale Štítný řadí popy; jednalo se o vzdělané starce s vysokým vzděláním a rozsáhlou odpovědností (Štítný 1956: 379–381).

Gestem laciným a chtěným rozhodně nebudou slova, kterými uvedl Janův původ jeho kritik a odpůrce Enea Silvio Piccolomini, pozdější papež Pius II., v latinské *Historii české* sepsané v 50. letech 15. století: *...hoch narozený z nízkých a velice chudých rodičů, jménem Jan, a vyžebřavaje si výživu, naučil se gramatice a dialektice* (Piccolomini 2010: 84). Charakteristika mladého nadaného hochy byla na tomto místě ještě poměrně pozitivní, jinak je tomu dále, kde Piccolomini používá obrátů lžiapoštol Pražanů či rozsívač jedu. Konkrétnější údaj zaznamenal český letopisec k roku Rokycanova úmrtí: *Byl synem chudého kováře z předměstí Rokycan. Báli se ho domácí i cizinci, král, královna i páni, neboť on se bál milého Pána Boha a pilně se modlil ve dne v noci už od mládí* (Ze starých letopisů českých 1980: 214). Konstatujme tedy, že mohly být pozdější Rokycanovy postoje částečně determinovány právě jeho původem.

Evidentní je, že pokud nacházíme podle F. Grause (Graus 1953: 242) v domácích literárních dílech *chlapa* až na počátku 14. století (uvádí ale pouze tak řečeného Dalimila), příliš si nepomůžeme v úvahách o všech možných konotacích, které aktualizovaly význam v běhu staletí. Museli bychom znát také předchozí vývoj. Připomeňme jen drobnost, že se výraz *chlap* opakovaně objevuje již ve staročeském textu *Alexandreidy* (svatovítský zlomek, gnómy Aristotelových rad) ve vyložené negativní rovině (Staročeská Alexandreida 1949: 43). Autor píše o povýšených, nenaslouchajících a ukřičených chlapech, kteří po zbohatnutí nepoznávají dávné známé a neplatí daně. Nepochybně se jednalo převážně o nově etablovanou třídu neurozených obyvatel měst. Venkované autorem pranýřování nebyli; ve svatovítském zlomku figuruje např. *kmet, jenž oral po vše léta...*, objevují se i charakteristiky *lud sprostný, z chudých lidí a slúha, kterého král otjal ot pluha* (Staročeská Alexandreida 1949: 102, 103, 128, 134). Výraz *chlap* měl podle Grause označovat pouze závislost, nic víc – to ale nemůžeme bez rozpaků zcela přijmout. Výkon pracovní činnosti měl být podle něj dále specifikován především latinskými termíny (např. *arator* – o tom viz výše) (Graus 1953: 251). Podobné teze sice platí, ale pouze pro venkovské prostředí, a ještě k tomu v určité prapůvodní významové poloze, protože literární díla nezřídka pracovala právě s významem odpovídajícím neurozenému člověku – to znamená měšťanu, obchodníku řemeslníku – často uváděnému s vyloženě pejorativním a denunciačním příznakem.

Odhlédněme ale od nadbytečného teoretizování a pojďme k jednotlivým sekvencím textu Rokycanovy *Postily*, ve kterých se trůp opakovaně objevuje: *A toto – silní traupi, a nedělají a to pokánie s sebe skládají a tupie, kteréž jest Pán Kristus uložil řka: V potu tváří tvé budeš sobě chleba dobývati* (Rokycana 1928: 92). Pasáž pranýřuje žebravé řády, které se zpronevěřily chudobě a životu na poušti; autor dodává: *A toto – vše do města. Jinde zase s rukopisnými variantami traupi silní budau a to mniši činí* Rokycana uvádí: *To vše vymluví a trůp silný bude, moha sobě vydělati!* (Rokycana 1929: 278). Podobně své výtky posílá *běhúnóm, silným traupuom a protivníkóm pravdy Kristovy*; opět s variantami *traupím a ležákům daremným a traupuom totiž mnichóm* (Rokycana 1929: 280). Kazatel ale reaguje i na obyčejnou lidskou přezíravost: *Nech ho tam, co mi do chlapa!* (S variantou: *traupa*) Jednalo se o sociální komunikační bariéru (Rokycana

1928: 407). Obdobně vyznívá frazém z jiného kázání pocházejícího patrně z bratrského opisu: *Čiň každý na svůj vrub, však já za chlapy neponesu* (Rokycana 1928: 77). Na podobný obrat ostatně upozornil Václav Flajšhans (Flajšhans 2013: 410) ve sbírce *Česká přísloví* s odkazem na citaci z Rokycanovy *Postily: Udříti chlapu sádla – otaví t' se chlap jako lípa, nejlepší t' jest sedlák pláče* (Rokycana 1929: 365–366). Citace je již dokladem bezohlednosti a silového vykořisťování.

4 Epilog božího řádu

Rychlý přehled citací nabízí okamžitou představu o dvou základních významových rovinách. V té první odpovídá *trúp* zahálčivým mnichům a ve druhé rozeznáváme neurozenou a utlačovanou vrstvu sedláků. V případě sedláků je termín často suplován odpovídajícím výrazem *chlap*. Vyjadřuje-li se Rokycana k chudým mnichům, domnívá se, že pokud kdokoli zvolil chudobu, měl by ji také trpět a prožívat. Mnichy vyžebnaný majetek je prý větší než cena panství drobných zemanů a s odvoláním se na sv. Augustina autor oznamuje měšťanům boží trest za jejich nicnedělání. Jinde jsou zase připomínána slova sv. Bernarda, který učil o blahoslavených tajících svoji chudobu a stydících se za ni. Bernardovy názory byly v Čechách dobře známé a populární, objevily např. v *Pasionálu abatyše Kunhuty* v textu traktátu *De strenuo milite dominikána Koldy z Koldic: Čti a znovu pečlivě pročítej Spasitelův životní běh a nenajdeš od lůna Panny až po kříž nic než znamení chudoby* (Kolda 1997: 15). Bernard také inspiroval řadu teologů předhusitské i husitské doby, sám Hus z něj často citoval. *Traupy* jsou tedy u Rokycany ti, co nedělají, především měšťtí mniši. V *Postile* Petra Chelčického vznikající na sklonku 30. let 15. století pak nacházíme již přesnější označení neproduktivních lidí, které přesně odpovídá naší tezi: *... yako trupi mezy wcželami..., yako bijdni trupi wcželam nicz nenofycze...* (Chelčický 1900: 17, 369).

Garance zcela přesného významového ukotvení jednotlivých textů husitské homiletiky přirozeně neexistuje, ale přesto můžeme doložit na řadě příkladů bezmála neoddiskutovatelné závěry. Tak je tomu v případě využití *trúpa* v souvislosti s venkovany. Jedná se o pejorativní označení z pozice autorské nebo kazatelské, jejíž motivace nepramenila z osobní nenávisti či přezíravosti, nýbrž z poznání sociální podstaty středověké společnosti. Odpovídající citace z *Postily* Jana Rokycany byly již uvedeny, ovšem autor využíval řady synonymních výrazů s rozdílnou mírou příznaku. Například v alegorii psů lízajících Lazarovy rány, kdy Rokycana hovořil o trojích psech: o pánech a rytířích, o lakomých a svatokupeckých kněžích i o lidu městském, šantročném: *...ješto ubohú chudinu jako líží, sedláčky, nebožátka, na ně těžká břemena vzkládají, roboty zamyšlují, pomoci rozličné, vozby dání k stavení, a: Všecko svezte, zděljajte, chlapi! Pán t' jest rozkázal, učiňte pomoc pánu!* (Rokycana 1929: 174) Je-li tedy *trúp* v Rokycanově podání směřován na *chlapa, sedláka*, pak s označením neurozeného člověka v nevolném postavení; a podobně jako ve Waldhauserově vnímání se autor obrací s výtkou proti nositelům moci.

I nejmenší poznatek může být důležitý! Pokud se totiž pokusíme rekonstruovat konotační postupy ve vývoji literárního využívání termínu *trúp*, budeme zaskočení pozdním výskytem v česky psaných památkách vznikajících až od přelomu 13. a 14. století. A to je dost pozdě! V každém případě je nezbytné podrobně studovat výskyt

výrazu v slovnících Klaretovy družiny, protože v nich sledujeme konfrontaci staročeského a latinského lexika v dost nezvyklých a místy překvapivých souvislostech: *trup sit azillus a fucus erit sczmel* (Bohemář, v. 215–216); *fucus est (sczmel)* (Bohemář, v. 132); *trup assillus* (Glosář, v. 208); *tru(p) arax* (Glosář, v. 1207) = významy směřují nejen do říše hmyzu, ale i k selství – jedná se o pasáž *Glosáře* v části 28 nazvané příznačně *De nominibus personarum* (Flajšhans 1926: 44, 47, 111, 1250). Jak ale vznikla konotace *trup – arator (oráč, rolník)*? Pomoci by mohla právě latinská slovní zásoba, neboť termín *asilus (ovád, střeček, moucha)* je podobný a lehce zaměnitelný s termínem *asinus (osel, hlupák)*. Pejorativní významová konotace týkající se staročeského výrazu *trúp* by tedy mohla být motivována studiem a používáním latinského lexika, jak bylo ve středověku obvyklé. Zahrajme si proto na Klaretovy žáky, jimž byl určen následující úkol Enigmatiku: *Když se Alpám odejme „I“, žijí a oplodňují...* (Smích a pláč středověku 1987: 198). Hádanka měla podporovat výuku latinské slovní zásoby, protože pracovala s podobnými slovy *ALPES* a *APES* (Alpy a včely). V termínech *ASILUS* a *ASINUS* hlásky ubírat nemusíme, postačí jejich záměna.

Prameny a literatura

1. Flajšhans, Václav 2013: *Česká přísloví. Druhý svazek O – Ž. 2.* rozšířené vydání. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013.
2. Flajšhans, Václav (ed.) 1926: *Klaret a jeho družina. SV. I. Slovníky veršované.* V Praze: Česká akademie věd a umění.
3. Gaus, František 1953: *Dějiny venkovského lidu v Čechách v době předhusitské. 1. Dějiny venkovského lidu od 10. stol. do 1. poloviny 13. stol.* Praha: Státní nakladatelství politické literatury.
4. Chelčický, Petr 1900: *Petra Chelčického Postilla. Díl I.* K vydání upravil Emil Smetánka. V Praze: 1900, 1903.
5. Chelčický, Petr 1903: *Petra Chelčického Postilla. Díl II.* K vydání upravil Emil Smetánka. V Praze.
6. Jakubec, Jan 1929: *Dějiny literatury české I. Od nejstarších dob do probuzení politického.* Praha: Jan Laichter.
7. Jindřich, Karel 1997: *Mistr Jan z Rokycan a Rokycany.* In: *Sborník Muzea Dr. Bohuslava Horáka v Rokycanech Suppl. Historie 3/1997.* Rokycany: Muzeum Dr. Bohuslava Horáka v Rokycanech, s. 21–30.
8. Kolda, z Koldic 1997: *Mystické traktáty.* Praha: Oikoymenh.
9. Kozák, Martin 1898: *Mistr Jan Rokycana.* Rokycany.
10. Krofta, Kamil 1946: *Duchovní odkaz husitství.* Praha: Svoboda.
11. Lehár, Jan (ed.) 1990: *Česká středověká lyrika.* Praha: Vyšehrad.
12. *Lexikon české literatury – osobnosti, díla, instituce 2000: 3/II P – Ř.* Praha: Academia.
13. Piccolomini, Enea, Silvio 2010: *Historie česká.* Litvínov: Dialog.
14. Rokycana, Jan 1928. *Postilla Jana Rokycany. Díl I.* Vydal František Šimek. V Praze: Česká akademie věd a umění v Praze.
15. Rokycana, Jan 1929. *Postilla Jana Rokycany. Díl II.* Vydal František Šimek. V Praze: Česká akademie věd a umění v Praze.
16. *Smích a pláč středověku* 1987: Uspořádal Pavel Spunar. Praha: Odeon.
17. *Staročeské satiry* 1947: Vydavatel J. Hrabák. Praha: Matice česká, Orbis.

18. *Staročeská Alexandreida* 1949: Uspořádal Václav Vážný. Praha: Evropský literární klub.
19. Štítný, Tomáš, ze Štítného 1956: *Knížky o hře šachové a jiné*. K vydání připravil František Šimek. Praha: SNKLHU.
20. *Vokabulář webový* [online]. Verze 0.4.2. [cit. 8. 8. 2008]. Oddělení vývoje jazyka Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i. Dostupný na <<http://vokabular.ujc.cas.cz>>.
21. Waldhauser, Konrad 1947: *Staročeské zpracování Postily studentů svaté university pražské Konráda Waldhausera*. K vydání upravil František Šimek. V Praze: Komise pro vydávání pramenů českého hnutí náboženského ve stol. XIV. a XV. zřízená při České akademii věd a umění v Praze.
22. *Ze starých letopisů českých* 1980: Praha: Svoboda.
23. *Život a dílo mistra Jana z Rokycan* 1997: Svědectví Zdeňka Nejedlého, Kamila Krofty, Martina Kozáka a Josefa Teigehe. Sestavil Petros Cironis. Rokycany: Státní okresní archiv Rokycany.

Zajatecké tábory v Holýšově

Josef Hais

Abstrakt. Studie pojednává o nucené práci v Holýšově. Připomíná počátky muniční továrny Metallwerke Holleischen a její vývoj během II. světové války. Seznamuje čtenáře s válečným průmyslem v Holýšově a s jeho důsledky na život v obci. Velká část studie je zaměřena na problematiku pracovních a zajateckých táborů, které v Holýšově vznikly. Na území Holýšova se celkem nacházelo šest pracovních a zajateckých táborů. Jednalo se o Tábor chorvatských válečných zajatců, Pracovní tábor pro německé ženy, Italský zajatecký tábor, Francouzský a ruský zajatecký tábor, Pracovní tábor DAF a Tábor pro totálně nasazené ženy z protektorátu nebo také Frauenlager. Seznámíte se s tím, jak byly jednotlivé tábory koncipovány a jak probíhal život v pracovních a zajateckých táborech. Ve studii jsou rovněž zmíněny počty totálně nasazených a zajatých osob.

Abstrakt. Die Studie behandelt den Einsatz von Zwangsarbeitern in Holýšov (Holleischen). Sie erinnert an den Ursprung der Munitionsfabrik Metallwerke Holleischen und dessen Entwicklung während des Zweiten Weltkrieges. Der Leser gewinnt Erkenntnisse über der Rüstungsindustrie in Holýšov (Holleischen) und die Auswirkungen dessen auf das Leben des Ortes. Der größte Teil der Studie behandelt das Thema der Arbeits- und Gefangenenlager die in Holýšov entstanden. Auf dem Gebiet von Holyšov befanden sich insgesamt sechs Arbeits- und Gefangenenlager. Es handelte sich um das Gefangenenlager für kroatische Kriegsgefangene, das Arbeitslager für deutsche Frauen, das Gefangenenlager für italienische Kriegsgefangene und das Gefangenenlager für französische und russische Kriegsgefangene, das Arbeitslager der DAF und das Arbeitslager für totaleingesetzte Frauen aus dem Protektorat, auch einfach Frauenlager bezeichnet. Die Studie stellt dar wie die einzelnen Lager konzipiert waren und schildert wie das Leben in den Arbeits- und Gefangenenlagern ablief. In dem Artikel sind auch die Zahlen der totaleingesetzten und gefangenen Personen aufgelistet.

Klíčová slova: totálně nasazení, vězni, pracovní tábory, zajatecké tábory, nucená práce, lágr, válečný průmysl, muniční továrna, munice, Holýšov, Metallwerke Holleischen

Key words: forced workers, prisoners, labour camps, prison camps, forced labour, camp, war industry, ammunition factory, ammunition, Holýšov, Metallwerke Holleischen

1 Obsah

Přítomnost jedné z významných zbrojovek koncernu Hermanna Göringa právě v Holýšově ovlivnilo několik faktorů. Jedním ze základních faktorů je existence vhodného areálu v obci. Vhodným areálem pro zavedení válečné muniční výroby do Holýšova se stal opuštěný areál bývalé sklárny společnosti Andreas Ziegler's Sohn, která v obci působila prakticky od roku 1897. Významná a ve své době největší sklárna na výrobu tabulového skla na území Rakouska – Uherska ukončila svoji činnost v roce 1934 a od té doby zůstal areál sklárny téměř nevyužitý. Pro jeho začlenění do německého válečného průmyslu bylo důležité, že se Holýšov ocitl hned 10. 10. 1938 na říšském území. Málo využívaný areál sklárny vlastnilo v této době Západočeské konzumní družstvo Plzeň, které zde plánovalo zřídit výrobu umělých tuků a velkopekárnou. Že se tento průmyslový komplex ocitl náhle na území jiného státu, bylo pro další jednání ze strany říšských orgánů jen výhodou. Nepodstatnou roli v získání areálu pro muniční výrobu sehrála aktivita místní organizace Sudetendeutsche Partei (SdP) a nové vedení na radnici. Především díky snaze místní organizace SdP koupil celý areál za částku 2 000 000 korun koncern Deutsche Waffen und Munitionfabriken v Berlíně. Již dne 6. 8. 1939 se v halách bývalé sklárny rozběhly první přípravné práce a závod získal nic neříkající název Kovodělné závody Holýšov (Metallwerke Holleischen G.m.b.H. – zkratka MWH). Výroba samotné munice byla zahájena ještě v roce 1940 a od roku 1941 najela továrna do plného výkonu. Samotný provoz byl rozdělen na dvě samostatné části. Závod s označením Werk I, umístěný v areálu bývalé sklárny produkoval pouze mechanické součástky nábojů. Závod označovaný jako Werk II nebo také Laborierung (Laborace) byl zbudovaný jako zcela nový v polesí Hořina ve vzdálenosti 2 km od obce. Závod Laborace zajišťoval chemickou výrobu složů a následně celou kompletaci střel. Oba závody byly propojeny lanovkou, která přivážela ze závodu I do závodu II mechanické díly střel. Výrobní program muniční továrny tvořila výroba leteckého střeliva. Zpočátku se jednalo o náboje pro letecké a protiletecké kulometry ráže 20 mm, později se dominantním výrobkem továrny staly náboje ráže 30 mm určené pro palubní kanóny MK 108. Kromě výše uvedených nábojů zajišťovala továrna plnění nábojů ráže 15 mm, zápalných, trhavých a protipancéřových granátů a v samotném závěru války došlo k zavedení výroby zbraní nebo dílů zbraní Panzerfaust a Panzerblitz a dokonce i k lisování přileb. Bilanční zpráva závodu zpracovaná k 31. 12. 1944 uvádí i výrobu přesně neurčených součástí pro zbraně typu „V“.

Provoz významného muničního závodu byl od samého počátku zajišťován z obyvatel Holýšova a nejbližšího okolí a dále náborovou kampaní provedenou na území říše. Na další doplnění pracovníků se podílela síť říšských pracovních úřadů a dále pracovních úřadů Protektorátu Böhmen und Mähren (totální nasazení). Po nastartování výroby bylo nutné zajistit pro provoz továrny stále větší množství zaměstnanců. Systém nábory a získávání pracovních sil sítí pracovních úřadů se ihned v počátku jevil jako nedostatečný a řešením pro zajištění pracovní síly se stalo využívání válečných zajatců ze zajateckých táborů (Staalag) rozesetých na válkou získaném území. Proto byli do Holýšova dováženi vojenští zajatci především z Francie, Ruska, Polska ale i ze Srbska, Chorvatska, Řecka nebo Nizozemska a později i z Itálie. Vůbec první transport válečných zajatců ze Staalagu XIII B se sídlem ve Weidenu v počtu 500 francouzských vojáků přijel do Holýšova dne 20. 6. 1940. V roce 1941

najel provoz továrny do plného provozu a v bilanční zprávě sestavené v závěru roku 1941 se uvádí, že v továrně pracovalo na 4 627 pracovníků. V roce 1942 dosáhl provoz továrny svého maxima a ke dni 31. 12. 1942 již pracovalo na výrobních linkách závodu 5 990 zaměstnanců. Závěr války a především německé neúspěchy na frontách, narůstající množství padlých, zraněných a nezvěstných vojáků nutil čerpat další vojenskou sílu i ze samotného provozu továrny. Doplnování dělníků se již nedařilo ani sítí pracovních úřadů, a tak bylo v případě závodu MWH přistoupeno na jaře roku 1944 k využití pracovní síly žen vězněných v koncentračních táborech. Od dubna roku 1944 vznikl proto v bývalém areálu Pičmanova statku na Novém Dvoře (Mayerhof) pobočný koncentrační tábor Holleischen jako odloučený tábora KZ Flossenbürg. V tomto táboře bylo vězněno na konci dubna roku 1945 okolo 1 000 žen.

Za výstavbou pracovních táborů a zajateckých táborů na území Holýšova, jak je z výše uvedených skutečností zřejmé, stála od samého počátku nutnost zajistit co největší množství pracovních sil pro výstavbu a provoz muniční továrny Metallwerke Holleischen GmbH. Jednou z nejvýraznějších zásobáren pracovní síly se stala pracovní síla občanů Protektorátu Čechy a Morava, přidělovaná na práci do Holýšova cestou pracovních úřadů. Požadavek jednoho tisíce totálně nasazených občanů Protektorátu Čechy a Morava pro práci v holýšovské muničce nebyl pracovními úřady splněn. Nestalo se tak ani přes urgence u říšského protektora. Další zdroj levné pracovní síly byl nalezen jednak nábořem pracovních sil na území celé Evropy ale i na území říše a jednak v táborech válečných zajatců a to především zajatců z území Francie, Ruska, Srbska, Chorvatska a později i Itálie. Pro civilní zaměstnance prakticky z území celé Evropy, vysílané do Holýšova právě cestou pracovních úřadů, vyrostl na území obce první pracovní tábor a to tábor DAF (Deutsche Arbeitsfront). Samotná výstavba přízemních dřevěných domů tehdy na kraji obce (dnes čtverec ulic Sokolovská, Tylova, Americká a třída 1. máje) byla zahájena v prosinci roku 1939. V areálu tábora bylo vybudováno 11 velkých přízemních budov lehké dřevěné konstrukce. Budovy byly označeny názvy měst Vilnius, Varšava, Oslo, Narvik, Paříž, Lvov, Riga, Minsk, Štrasburk, Calais a Verdun, tedy jmény měst, kam vítězně vstoupily dosud neporažené šiky vojsk Wehrmachtu. Každou takovou budovu tvořilo 6 velkých pokojů. Popis bydlení v takovém baráku přiblížil ve svých pamětech již zesnulý Václav Mareš (nar. 11. 1. 1923) z Peček.

Obytný barák v lágru byl rozdělen do šesti samostatných místností. Vždy pro dvě místnosti byl společný vchod, za kterým se nacházelo tzv. zádveří. Odtud se vstupovalo do cimer. Každá cimra byla vybavena devíti patrovými postelemi. Na postelích byly slamníky vyplněné dřevěnou vlnou. V místnosti byly dále dva stoly, dvě lavice a několik malých stoliček. Teplu zajišťovala jedna kamna. V létě se kamna stěhovala ke zdi a bylo zde tak více prostoru. V zimě se v kamnech topilo a byl určen jen stanovený příděl paliva. Nám se dařilo shánět palivo od Řeků, kteří vykládali v továrně vagóny. Dále bylo v cimře osm skříní a asi dvě malé skřínky. Každá skříň byla určena pro dvě osoby. Místnost uklízela dívka totálně nasazená na práci.

Popis místnosti je v dalších táborech již totožný. Kromě obytných budov měl celý tábor společné turecké záchody a společnou umývárnu jen se studenou vodou, sklad dřeva a uhlí, příruční sklady a v případě tábora DAF i místnost pro odvíšivování oděvů a lůžkovin. U vchodu do tábora, z dnešní Táborové ulice, byla budova s pokoji pro totálně nasazená děvčata, která se starala v táboře o úklid, s poštovní úřadovnou a s místnostmi pro strážné Werkschutzu. V denní době byla tato stráž u vstupní brány

spíše jen formální. V denní dobu většinou starší „werkschutzleitři“ také nazývaní „lágerfirerové“ obcházeli jednotlivé budovy a podle vyvěšených pracovních rozvrhů kontrolovali, zda je dodržována pracovní docházka a docházka do směn. V noci byla potom prováděna kontrola u vstupní brány důsledně. Tábor DAF byl oplocen spíše jen symbolicky, plaňkovým plotem, později pletivem.

Tábor DAF byl kapacitně vystavěn pro 1 000 dočasně ubytovaných osob. Průměrně byl obsazován 800 pracovníky. V dalších letech války zde byli kromě protektorátních občanů ubytováni i tzv. „svobodní“ Francouzi, Maďaři, Holanďané a Řekové. V průběhu existence tábora prošlo táborem na 2 200 osob. V táboře zemřely v průběhu války celkem 3 osoby. Protože dnes nelze spolehlivě prokázat, kteří Francouzi pobývali v době své smrti právě v táboře DAF, je spolehlivě prokázána pouze smrt státního příslušníka Holandska.

Po válce byl tábor využíván jako sběrné středisko pro deportované německé občany z území republiky na základě Benešových dekretů.

Obr. 1. Pracovní tábor DAF, Městský úřad Holýšov

Obr. 2. Pracovní tábor DAF, Městský úřad Holýšov

Obr. 3. Před domem v táboře DAF, archiv Anny Poubové

Obr. 4. Tábor protektorátních žen v období války, soukromý archiv Miroslav Bařka, Holýřov

Dalřím táborem stejného charakteru byl pracovní tábor pro totálně nasazené řeny z protektorátu (Tschechischen Mädchenlager) nebo také Frauenlager. Zde byly ubytovány řeny z území protektorátu vysílané do Holýřova na práci právě cestou pracovních úřadů. Jeho polohu bychom dnes hledali na úrovni posledních domů sídliřtě Pod Makovým vrchem a nové zástavby rodinných domů těsně nad uvedeným sídliřtěm. V táboře se nacházelo 11 přízemních dřevěných obytných budov a další 4 budovy jako sociální zařízení a sklady. Uzpůsobení místností bylo stejné jako v táboře DAF. Tábor byl otevřen k užívání dne 17. 4. 1941. Plná kapacita tábora činila 850 míst. Tábor byl průměrně obsazen 720 řenami. Po celou dobu války prořlo táborem okolo 2 100 řen z území protektorátu. Ne všechny totálně nasazené řeny byly ubytovány v táboře. Pro ubytování nasazených řen slouřila i budova původní německé řkoly řp. 100 a mnoho řen si našlo podnájmy v Holýřově i okolních obcích pro pohodlněřší pobyt a větřší soukromí. V období války nebyla zaznamenána řádná oběř z osob ubytovaných v táboře.

Obr. 5. Tábor protektorátních žen v období války, soukromý archiv Miroslav Bařka, Holýřov

Obr. 6. Stejný tábor v době odsunů v roce 1945 – 1947, soukromý archiv Miroslav Bařka, Holýřov

Jak tábor DAF, tak i tábor protektorátních žen byly po válce využity jako sběrné tábory pro odsouvané německé občany, především do bavorské části SRN. Dokumenty z Okresního archivu v Tachově hovoří o skutečnosti, že v období let 1945 – 1947 prošlo těmito tábory na 6 000 německých obyvatel, kteří byli transportováni ve dvanácti transportních vlacích z Holýřova přímo do Německa, nebo převedeni ze sběrného tábora Holýřov do sběrného tábora Střibro.

Třetí a ryze pracovní tábor byl označován jako „Deutsche Frauen Lager“, tedy pracovní tábor pro německé ženy. Jednalo se především o mladé ženy vykonávající v holýřovské muničce povinnou pracovní službu Říši, tzv. RAD (Reich Arbeitsdienst – Říšskou pracovní službu). U tohoto tábora není známo datum otevření. Ze stavebního náčrtu je zřejmé, že samotný tábor byl umístěn přímo v areálu muniční továrny a to v těsném sousedství železniční tratě Praha – Domařlice. Blízkost dráhy byla táboru i osudná. Dne 26. 4. 1945 při útoku spojeneckého hloubkaře na vagóny munice, došlo

k mohutné explozi a celý tábor vyhořel do základů. Ve spáleništi našlo smrt devět říšských děvčat. Tábor německých žen se skládal z 12 velkých přízemních obytných budov a čtyř budov menších (zřejmě sociální zařízení a sklady). Kapacitně se mohl tábor blížit počtu 1 000 ubytovacích míst.

Obr. 7. Tábor německých žen, soukromý archiv Josef Kozák, Holýšov

Obr. 8. Tábor německých žen po náletu v roce 1945, soukromý archiv Josef Kozák, Holýšov

Na území Holýšova byly dále zbudovány dva samostatné zajatecké tábory. Postupně sloužily oba tábory pro ubytování francouzských a ruských zajatců. Francouzským zajatcům bylo v období roku 1943 nabídnuto, že pokud se vzdají postavení válečného zajatce, budou umístěni do režimu civilních pracovníků s volným pohybem. Část zajatců, od té doby nazývaní „Svobodní Francouzi“, která této nabídce využila, byla přestěhována do tábora DAF, kde obývala domy Riga a Lvov. Z tohoto důvodu došlo k uvolnění jednoho z táborů, kam byli ubytováni italští váleční zajatci po událostech v Itálii 8. 9. 1943 (svržení fašistické vlády).

Zbytky samotného francouzského a ruského zajateckého tábora dnes nalezneme v korytě potoka zarostlého hustým křovinatým podrostem mezi bývalým tankodromem a polem východně od Holýšova. V případě zajateckého tábora se jednalo o charakter oploceného a střeženého tábora, kam byli umístěni výhradně váleční zajatci ze

zabraného území Francie. Jak bylo již zmíněno, první transport válečných zajatců z Francie se uskutečnil dne 20. 6. 1940. Protože nebyl pro tyto počty dosud tábor dostavěn, byli zajatci provizorně ubytováni v obcích Hradec a Stod, odkud za prací do muniční továrny dojížděli. Po dostavbě tábora v červenci roku 1940 byli ubytováni v samotném Holýšově. Samotný "francouzský" tábor, oficiálně Französische Kriegsgefangenenlager früher Russenlager, sloužil i pro ubytování ruských zajatců. V roce 1943 se jedná ale již o tábor ryze francouzský a osud ruských válečných zajatců není znám. Samotný tábor se skládal ze čtyř velkých a čtyř menších budov. Celková kapacita tábora byla připravena pro 700 osob. Průběžně bylo v táboře ubytováno okolo 360 osob. Za dobu války prošlo táborem 650 francouzských zajatců. V době osvobození zde bylo zadržováno ještě na 390 Francouzů.

Po posledním zajateckém táboře dnes nenalezneme v Holýšově ani nejmenší památku. Tábor se nacházel v polích asi 200 metrů od hlavní silnice na Plzeň, dnes na místě lékárny u nákupního střediska PENNY. Při svém otevření dne 29. 7. 1943 sloužil k ubytování francouzských válečných zajatců. Po událostech v Itálii a následném obsazení Itálie německými vojsky na podzim roku 1943 začal tábor sloužit právě pro ubytování italských válečných zajatců. Tábor byl od tohoto období označován jako Italienische Kriegsgefangenenlager. Kapacita tábora byla určena pro počet 900 zajatců. Průměrně bylo v tomto střeženém táboře umístěno okolo 350 italských válečných zajatců. Statistika hovoří o tom, že táborem prošlo za celou dobu války okolo 995 osob. Tábor se skládal z 5 velkých, pravděpodobně obytných budov a 2 budov menších. V době osvobození zde bylo zadržováno ještě 300 italských občanů.

Na závěr je nutné dodat, že v Holýšově nebyl registrován jen pobyt válečných zajatců určených pro práci v místní muniční továrně. K datu 4. 11. 1941 je v Holýšově registrováno rovněž 37 chorvatských válečných zajatců a dále 20 srbských válečných zajatců, kteří do Holýšova dorazili v květnu roku 1943. Ze vzpomínek pamětníků vyplývá, že tito především do zemědělství určení zajatci obývali již poničenou budovu hostince Akciového pivovaru ve Stodě.

Prameny

1. Město Holýšov, Dům dějin Holýšovska, netříděný archiv, stavební dokumentace k pracovním táborům v Holýšově
2. Národní archiv Praha, Ministerstvo vnitra - referát, SNB Holýšov - zvěrstva nacistů - 1947
3. Národní archiv Praha, Okupační vězeňské spisky, SNB Holýšov - přehled táborů na území Holýšova - 1947
4. SOKA Domažlice, Horšovský Týn, fond Holýšov, seznamy chorvatských válečných zajatců
5. SOKA Domažlice, Horšovský Týn, fond Holýšov, dosud neuspořádaný fond - Pobyt spojeneckých jednotek v Holýšově, italský zajatecký tábor, francouzský zajatecký tábor, další korespondence
6. Václav Mareš, Pečky - korespondence Václav Mareš (zemřel) - vzpomínky na pobyt v táboře DAF Holleischen, soukromý archiv Jan Valeš

Literatura

1. Jan Valeš, *Holýšovský zpravodaj*, Zajatecké tábory, ročník 2005
2. Jan Valeš, Libor Shröpfer, *Pobočný koncentrační tabor Holýšov 1944 – 1945*, Francouzské deníky, Praha 2016

Volání po vzniku krajské studijní knihovny v Písku v roce 1946. Regionalista Ivo Beneš v další etapě hledání moderní podoby metropole Prácheňska

Ondřej Kryštof Kolář

Abstrakt. Roku 1946 rozvinul prácheňský regionalista Ivo Beneš – především na stránkách týdeníku Písecké listy – iniciativu pro založení krajské studijní (vědecké) knihovny v Písku. Její fond měl vzniknout sloučením knihovny městského muzea a částí dalších knihoven. Nová instituce měla mít zčásti charakter regionálního archivu. Snahu Iva Beneše je nutno posuzovat v rámci jeho celoživotního úsilí o zachování postavení města Písku jako metropole historického Prácheňského kraje a o rozvoj kraje na vědeckém a plánovitém základě. Snaha Iva Beneše se nesečkala s úspěchem a krajská vědecká knihovna vznikla v té době v sousedních Českých Budějovicích, které se posléze – roku 1949 – staly hlavním městem uměle vytvořeného Českobudějovického kraje, k němuž byla přičleněna i větší část území historického Prácheňska.

Abstrakt. Im Jahre 1946 machte der Prachenser Regionalist Ivo Beneš – vor allem in der Wochenzeitung Písecké Listy – seine Initiative bekannt, die zur Gründung einer regionalen Wissenschaftlichen Bibliothek in Písek führen sollte. Diese sollte durch den Zusammenschluss der Stadtbibliothek mit Teilen weiterer Bibliotheken entstehen. Diese neue Einrichtung sollte zum Teil auch als Regionalarchiv dienen. Ivo Benešs Bestrebungen in diesem belange muss im Rahmen seiner lebenslangen Bemühungen beurteilt werden, durch die er die Stellung von Písek als Metropole des Prachenser Region zu erhalten versuchte. Ebenso strebte er an die Planung der Entwicklung der Region auch wissenschaftlich Grundlagen zu stellen. Ivo Benešs Initiative wurde nicht von Erfolg gekrönt, und die regionale wissenschaftliche Bibliothek entstand in jener Zeit im benachbarten České Budejovice (Böhmisch Budweis). Diese Stadt wurde mit der Zeit – 1949 – die Hauptstadt der künstlich erschaffenen Budweiser Region, der der Großteil der Prachenser Region angegliedert wurde.

Klíčová slova: Ivo Beneš, Prácheňský kraj, Písek, knihovnictví, krajská vědecká knihovna

Key words: Ivo Beneš, Prachen region, Písek, librarianship, regional scientific library

1 Obsah

Pokud jde o život a dílo Iva Beneše (27. listopadu 1886 Zátaví u Písku – 19. července 1967 Písek), pouhý stručný přehled by značně přesáhl možný formát tohoto příspěvku.

Proto zde odkazují na některé své starší texty (Kolář 1986, Kolář 1991, Kolář 1992a, Kolář 1992b, Kolář 1997). Uvádím zde tudíž alespoň to, že inženýr Ivo Beneš byl absolventem Českého vysokého učení v Praze; stal se urbanistou, projektantem a majitelem technické kanceláře v Brně. Jeho návrh dálniční sítě ČSR získal za První republiky druhou cenu v celostátní soutěži. Na sklonku třicátých let přesídlil do Písku a věnoval se především práci na prácheňském regionálním plánu. Byl autorem prvního článku v prvních píseckých revolučních novinách v květnu roku 1945.

V následujícím výkladu shrnu průběh jedné z epizod průběžného angažmá Iva Beneše na poli rozvoje knihovnictví, obdobného tomu, jak se jeho humanističtější orientovaný vrstevník, protějšek i spolupracovník Jaromír Malý (v té době ředitel knihovny Národního shromáždění v Praze) snažil ve stejném časovém období prosadit přenesení některé z českých vysokých škol do Písku (Kolář 2014). Ostatně k jeho výzvě se Ivo Beneš bez výhrad připojil: *Lesnická fakulta, vysoké školy technické do Písku. – Vyučovati v Praze lesnictví, když v celém okolí je jen lesík u Krče a údolí Závisti, je tak jako učit kreslení bezruké. – Písek se svými 7000 hektary lesů a vybudovaným středním lesnickým školstvím je jediným správným místem pro lesnickou fakultu* (Beneš 1945).

Veřejná městská knihovna existuje v Písku již od roku 1841, kdy vznikla jako první na českém venkově. Jejím zakladatelem byl obrozenecký pedagog Řehoř Zeithammer (31. července 1800 Štěkeň – 24. srpna 1881 Praha). Náznak snahy Iva Beneše o založení nové knihovny, s působností a významem regionálním (krajským = prácheňským), lze nalézt již v době Druhé republiky, především v jeho vystoupení na prácheňském pracovním večeru, uspořádaném v Písku pod předsednictvím starosty města 3. února 1939. Součástí navrhovaného Prácheňského kulturního domu se podle Iva Beneše měla stát rovněž studovna, což předpokládá též knihovnu s regionálním fondem (Anonym 1939). Zde se však soustředím na Benešovu kampaň z roku 1946, kterou můžeme dobře sledovat na stránkách *Píseckých listů*¹. Přejdeme tedy rovnou k jeho výzvě.

Písek vyrostl na město o 20.000 obyvatelích. Jeho kulturní potřeby a jeho povinnosti jsou daleko větší nežli povinnosti okresního města. Písek bylo a jest krajské město² a z tohoto hlediska musí býti všechna práce dimenzována.

Písek udělal v poslední době velký pokrok v divadelnictví, přestavěl divadlo, které musí býti doplněno také divadelním životem, jenž musí povznést maloměstské ochotnictví na umění dobrého regionálního průměru, které může soutěžit s každou druhou krajskou scénou. – Stejným způsobem jako krajské divadlo musí býti Písku vytvořena i krajská studijní knihovna (poslední tři slova proloženě I. B., pozn. OKK),

¹ Letité *Písecké listy*, založené v devadesátých letech 19. století jako orgán opozičních píseckých mladočechů vycházely roku 1945 do č. 19, z 24. října 1945, jako *Věstník z Pootaví a Prácheňského kraje. List čs. strany lidové*. Následovala několikaměsíční přestávka ve vydávání těchto novin, jež byly obnoveny – počínaje č. 1 z 12. června 1946 – s podtitulem *List čsl. strany lidové kraje prácheňského a píseckého*.

² Zde je třeba připomenout, že ani po zrušení Prácheňského kraje (13. století – 1850), resp. Píseckého kraje (1855 – 1862) jako územní jednotky veřejné správy nepřestalo být Prácheňsko administrativním celkem. Jeho obvod byl zachován například v soudním kraji Krajského soudu v Písku a politické úřady v Písku měly za První republiky dohlédací pravomoc nad ostatními v regionu Prácheňska. Z jiných skutečností zmiňuji alespoň tuto: Písecká spořitelna, největší banka na jihu Čech, plnila za První republiky funkci pověřeného pracoviště Národní banky československé v Prácheňsku.

ve které by bylo umožněno v Písku odborně a vědecky pracovati, poněvadž bez odborné a vědecké (poslední slovo dtto proložené I. B.) přípravy podrobného plánu pro hospodářskou výstavbu Prácheňska (poslední slovo tučně I. B., pozn. OKK) není možné (následující zbytek věty tučně I. B., pozn. OKK, dále tyto nuance neuvádím) přistoupiti k praktickému provádění větších úkolů a výstavby kraje.

V následujícím textu Ivo Beneš připomněl roztržitost knihovnictví a beletristickou úroveň čtenářů (tedy oblibu „kratochvilné“ četby), kterou staví do protikladu s tempem moderního života. Pokračuje již konkrétními návrhy:

Na venkově potřebujeme dobré knihovny koncentrované do újezdních obcí³, velké městské knihovny, újezdni čítárny a městské čítárny, časopisy věnované kraji a krajské studijní knihovny, ve které (sic!) by mohli odborní a vědečtí pracovníci čerpat látku k poznání kraje a konstruovati osnovy budoucího jeho vývoje. Krajská studijní knihovna měla by býti přičleněna k městskému archivu a prácheňskému muzeu Sedláčkovu⁴ jako organická jejich součást. Měla by býti sestavena z historické a vědecké literatury roztržité po školních knihovnách, z muzejní ladem ležící knihovny, která obsahuje na 9000 svazků a má skvělou probuzeneckou literaturu z darů a z pozůstalosti vynikajících pracovníků, které zapadají k antikvářům nebo přicházejí na zmar u obchodníků se starým papírem.

Co znamená vědecká knihovna pro město kultury znalé, ukazuje dobrý příklad studijních knihoven města Plzně, které vykazují za rok 21.000 návštěvníků. Výsledky těchto návštěv jsou patrné i na tom, jakým způsobem je na Plzeňsku zpracována vlastivědná literatura, kde mají již provedený národopisný a zemědělský výzkum a kde celá řada sbírek obsahuje periodicky vycházející práce z oboru poznání kraje (Beneš 1946a).

*V nové Jugoslavii mají povinné okresní studijní knihovny. Je čas, aby byla likvidována negramotnost mládeže a negramotnost starých. Je čas, aby inteligence byla skutečnou inteligencí. Tak začíná pokračování článku Iva Beneše v *Píseckých listech* o týden později. Zde představil svůj návrh struktury budoucí knihovny, počínaje oddělením I. ZEMĚ. Zde uvedl: *Krajská studijní knihovna musí být pramenem poznání a pro výzkum kraje, bez kterého není možné řádné plánování⁵ a řádná výstavba kraje. Všechny ozdobné funkce a všechna reprezentační shromáždění nepřinášejí nic užitečného k tomu, co je třeba (Beneš 1946b).**

V dokončení, tedy třetí části článku najdeme zbývající části uspořádání knihovny: II. ČLOVĚK, II. DĚJINY, IV. SPRÁVA, V. KULTURA, VI. ZDRAVOTNICTVÍ A SOCIÁLNÍ PÉČE, VII. VODNÍ HOSPODÁŘSTVÍ A ZEMĚDĚLSTVÍ, VIII. TĚŽBA, ENERGIE A VÝROBA, IX. OBCHOD, X. DOPRAVA. V každém z oddílů rozvedl Ivo Beneš strukturu navrhovaného fondu, blíží se často spíše charakteru archivu, nikoliv knihovny. V závěru článku stojí: *Zběžný výčet nejdůležitějších potřeb, které předpokládají úspěšné regionální studium, ukazuje, kolik právě je třeba vykonati, abychom vůbec mohli soustavně pracovati na podrobném krajo­vém plánování. Poslání studijní knihovny je zcela zvláštní. Její pole práce leží mezi muzeem a knihovnou. Žádná*

³ Slova souvisí s návrhem Iva Beneše a vytvoření „újezdů“, předznamenávajícím pozdější koncepci tzv. střediskových obcí.

⁴ Písecké městské muzeum neslo v té době název Muzeum Dr. Augusta Sedláčka pro vlastivědu Prácheňska.

⁵ Zde upozorňuji na setrvalý zájem Iva Beneše o plánování a na jeho publikaci *Vývojové plánování* z roku 1939.

knihovna nemůže nahradit studijní. Stará muzejní knihovna má mnoho regionální literatury, ale městská velmi málo, nedostatečné a bez potřebného světla⁶, opakujeme svůj návrh z roku 1940, aby byla studijní knihovna umístěna ve staré škole na Grégrově náměstí⁷ a co nejdříve otevřena.

Za správce knihovny by se hodil poslední ředitel Sedláčkova muzea Fr. Lipš, který je uznanou autoritou v knihovnictví a katalogizoval dnešní muzejní knihovnu v Písku⁸. Studijní knihovna by se sestavila z těchto sbírek:

1. *Dnešní muzejní knihovny v Písku.*
2. *Duplikátů, starých tisků a nepoužívaných knih ze školních knihoven.*
3. *Z vědecké a odborné literatury zbylé po vystěhovalcích.*
4. *Výměnných publikací jihočeských muzeí.*
5. *Cenných knih z městské knihovny.*
6. *Z pozůstalosti odborných pracovníků.*

Před zřízením knihovny mělo by být vyžádáno dobrozdání vědeckých bibliotékářů o organizaci knihovny (Beneš 1946c).

Nesmí nás zmýlit skutečnost, že v následujících měsících se jméno Iva Beneše v souvislosti s naším tématem ze stránek Píseckých listů vytratilo. Čile se totiž angažoval v práci JSN (Jihočeské společnosti národohospodářské), poválečné nástupkyně a pokračovatelky Národohospodářského sboru jihočeského, založeného roku 1925. V závěru novinové zprávy (pravděpodobně, stejně jako dvě následující, které budu citovat, pochází z pera samotného Iva Beneše) o schůzi prácheňského krajského sboru JSN, která se uskutečnila 7. října 1946, stojí: *Sbor znovu a naléhavě urguje zřízení studijní knihovny v Písku. V Jugoslavii má povinně každý (okres, pozn. OKK) dnes studijní knihovnu (Anonym 1946a).*

Ponekud nadějněji zní další zpráva z činnosti JSN: *Otázka krajské studijní knihovny se konfiskacemi domů přiblížila k realizaci. Záleží již jen na pochopení píseckého MNV. Pohotové Č. Budějovice využily nových poměrů a zřídili (sic!) si rychle vědeckou knihovnu, která má již na 40 tisíc českých a 80 000 německých vědeckých knih. Umístění krajské knihovny musí být provedeno současně s novým umístěním Prácheňské filmové půjčovny, která již vyrostla na vědecký ústav a která je umístěna v temnotách starého muzea. Krajská knihovna sousedila by s osvětovými sbory, které by konečně mohly též plnit své lidovýchovné poslání. Právě dnes je třeba jít rychle. Kdo jde pomalu, jde vlastně zpět (Anonym 1946b).*

Poslední zmínka o této aktivitě, kterou jsem našel, pochází z konce listopadu roku 1946, kdy Písecké listy referovaly o schůzi Prácheňského sboru JSN 18. října 1946: *Studijní knihovna v Písku, kde je dnešního dne čítárna čtyřikrát menší než v r. 1908, je nezbytnou podmínkou života kulturního, který ne samou hudbou a zpěvem může být živ.*

⁶ Od roku 1934 až do počátku 70. let 20. století byla písecká městská knihovna (později Okresní knihovna v Písku) umístěna v bočním traktu Písecké spořitelny (později České státní spořitelny) ve Šrámkově ulici. Nyní sídlí – od roku 1970 – v domě čp. 85 na Alšově náměstí.

⁷ O přemístění Městské knihovny Písek do této bývalé školní budovy na Alšově náměstí v Písku se uvažuje v současnosti.

⁸ František Lipš (26. října 1874 Písek – 19. února 1966 Písek), úředník písecké obecní samosprávy a kulturní pracovník (Malý 1935; Janík 1994).

Pro udržování knihovny by se ustavila společnost studijní knihovny, takže by kromě místnosti neměla obec s knihovnou žádná vydání (Anonym 1946c).

Od doby, kdy tento neuskutečněný plán Iva Beneše plnil stránky regionálního tisku, již uplynulo neuvěřitelných sedmdesát let. Kromě konstatování, že podobná knihovna v Písku tehdy (a ani později) nevznikla, uzavírám svůj příspěvek několika závěry, z nichž vyplývají další historické souvislosti:

1. Volání Iva Beneše po vzniku krajské studijní (dnes bychom řekli: vědecké) knihovny v Písku se roku 1946 minulo účinkem.

2. Tato iniciativa byla úzce spojena s představou Iva Beneše o budoucnosti města Písku jako významného regionálního centra území jihozápadních Čech (mezi Plzní a Českými Budějovicemi). Minula se těsně s krátkým historickým obdobím, kdy tato myšlenka nebyla bez šancí. V letech 1945 a 1946 stále rezonovala – v první řadě zásluhou právě Iva Beneše – vize „restituce“ Prácheňského (Píseckého) kraje jako obnovené jednotky veřejné správy; s tímto heslem šla v Prácheňsku do voleb roku 1946 jako jediná Komunistická strana Československa (měla „stranický“ Prácheňský kraj se sídlem ve Strakonících). Po volebním vítězství však akceptovala představu ostatních účastníků politické scény o vytvoření nového kraje v hypotetickém území „jižních Čech“⁹ s Českými Budějovicemi jako krajským městem.¹⁰ Ta byla realizována – již v režii vítězů „Vítězného února“ – územní reformou, provedenou k 1. lednu 1949, a s některými změnami potvrzena také územními reformami následujícími (1960, 2001). Výsledkem se stalo rozdělení historického Prácheňska mezi kraje Českobudějovický (Jihočeský) a Plzeňský (Západočeský), nemluvě o začlenění menšího okrajového území Prácheňska do středních Čech. Jak snad není třeba dodávat, krajská vědecká knihovna vznikla a zůstala v Českých Budějovicích, které se od roku 1949 postupně staly úřední i faktickou „metropolí“ jižních Čech.

3. Ačkoliv v letech 1945–1948 působil Ivo Beneš vcelku nekonfliktně ve veřejném prostoru, po roce 1948 se jako zastávce neideologických, spíše technokratických postojů stáhl do ústraní. Stal se spoluedoucím Historického kroužku při píseckém muzeu, působil jako konzervátor státní památkové péče v okrese Prachatice a vyvíjel další kulturní aktivity. Uvedl-li jsem, že navrhované fondy krajské studijní knihovny byly zčásti spíše povahy archivní, pak tuto ideu realizoval Ivo Beneš v soukromí: celý život budoval dokumentační sbírku tiskovin, plakátů, písemností a dalších materiálů nejen z regionu Prácheňska. Tento odkaz, dnes uložený v Státním okresním archivu Písek, čeká na své budoucí badatelské využití.

⁹ Termín „jižní Čechy“ přibližně v dnešním pojetí (předtím mnohoznačný – od celého jižního kvadrantu Čech na jih od Prahy až po malé území rybníkatých pánví) se ve společenském povědomí rozšířil v meziválečném období jako označení pro území obývané „Jihočechy“, které Emanuel Chalupný, tvůrce teorie o „národní povaze jihočeské“, prohlásil za potomky jednoho ze dvou původních českých kmenů.

¹⁰ Pozice Českých Budějovic jako regionálního sídla „jižních Čech“ je až záležitostí druhé poloviny 20. století. Z mnoha příčin, proč tomu tak nebylo dříve, zde zmiňuji alespoň (před rokem 1945) excentrickou polohu města vzhledem k etnicky české části území „jižních Čech.

Prameny

1. Anonym 1939: Prácheňský regionální plán. *Písecké listy* 16. února 1939, s. 1-2.
2. Anonym 1946a (Ivo Beneš?): *Písecké listy* 47, 9. října 1946 s. 4 (ve zprávách pod společným titulkem Prácheňsko).
3. Anonym 1946b (Ivo Beneš?): Prácheňský krajský sbor Jihočeské spol. v Písku. *Písecké listy* 47, 30. října 1946, s. 1.
4. Anonym 1946c (Ivo Beneš?): Zprávy Prácheňského sboru jihočeské společnosti. *Písecké listy* 47, 27. listopadu 1946, s. 2.
5. Beneš, Ivo 1945: I. B., Sloupky. *Písecké listy* 44, 15. srpna 1946, s. 1.
6. Beneš, Ivo 1946a: Krajská studijní knihovna v Písku. *Písecké listy* 47, 12. června 1946, s. 7.
7. Beneš, Ivo 1946b: Krajská studijní knihovna v Písku. *Písecké listy* 47, 19. června 1946, s. 2.
8. Beneš, Ivo 1946c: Krajská studijní knihovna v Písku. *Písecké listy* 47, 26. června 1946, s. 2.

Literatura

1. Janík, Zdeněk 1994: Tři z rodiny Lipšů. *Lipík - listy regionální kultury* 3, č. 2, s. 17-18.
2. Malý, Jaromír 1935: Kulturní a samosprávný pracovník František Lipš šedesátníkem. *Otavian* 14 (49), č. 8-9-10 (1935), s. 135-137.
3. Kolář, Ondřej Kryštof 1986: K významu díla Iva Beneše. *Informace Městského národního výboru v Písku*, č. 11, s. 15-17.
4. Kolář, Ondřej Kryštof 1991: *Prácheňská otázka a Písek*. Písek: Odbor kultury Okresního úřadu v Písku.
5. Kolář, Ondřej Kryštof 1992a: Jihočeský regionalista Ivo Beneš. *Lipík - listy regionální kultury* 1, č. 7-8, s. 31-32.
6. Kolář, Ondřej Kryštof 1992b: *O jihočeském regionalismu*. Písek: Kulturní klub města Písku.
7. Kolář, Ondřej Kryštof 1997: Prácheňský regionalista Ivo Beneš. *Výběr. Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech* 34, s. 76-77. Kolář, Ondřej Kryštof 2014: Volání po vysokém školství v Písku v roce 1945. Regionalista Jaromír Malý v další etapě hledání moderní podoby metropole Prácheňska. In: *Historická ročenka 2013-2014*. Písek: Collegium Artium, s. 11-16.

Poutní místa a místa zvláštní zbožnosti v Rokycanech

Luděk Krčmář

Abstrakt. Územní vymezení rozsahu příspěvku tvoří katastr města Rokycany. Příspěvek po krátkém souhrnu problematiky a představení specifčnosti lokality představuje formou katalogu s obrazovou dokumentací místa zvláštní zbožnosti na uvedeném území. Jedná se celkem o 15 různorodých lokalit od vévodící mariánské úcty až po lokality místního specifického a mnohdy ojedinělého významu (Panna Maria z Re, zvýšený kult sv. Jana Nepomuckého, procesí k Černému kříži, rokycanské zjevení Krista, Kalvárie a podobně).

Abstrakt. Das in diesem Beitrag behandelte Gebiet beschränkt sich auf den Kataster der Stadt Rokycany. Nach einer kurzen Zusammenfassung der Problematik und der Erläuterung der Besonderheiten des untersuchten Gebietes stellt der Beitrag Orte, die sich durch einen besonderen Frömmigkeitskult auszeichnen vor. Die Orte werden in Katalogform und mit Bilddokumentation aufgeführt. Es sind insgesamt 15 verschiedenartige Orte, angeführt von Orten der Marienverehrung bis hin zu Örtlichkeiten von besonderer lokaler und sehr oft einzigartiger Bedeutung (die heilige Jungfrau Maria aus Re, der Kult um das Standbild des hl. Jan Nepomuk, die Profession zum Schwarzen Kreuz, die Rokycaner Christusoffenbarung, der Kreuzweg usw.)

Klíčová slova: poutní místa, místa zvláštní zbožnosti, Rokycany, katalog

Key words: pilgrimage places, places of special godliness, Rokycany, catalogue

1 Úvod

V současné době se autor zabývá systematictější zpracováním sakrálních památek na území plzeňské diecéze a Plzeňského kraje, avšak nikoliv po tradiční stavebně historické stránce¹. Z teologického hlediska není možné pro tyto objekty kultovní povahy pracovat pouze s pojmy, jako je drobná sakrální památka, poutní místo (dost často jsou takto označována nepřesně místa, jež z církevně právního pohledu poutními místy nejsou), apod. V dnešní době se již začíná používat v literatuře přesnější pojem, který vedle pojmu poutní místa (v pravém slova smyslu) akceptuje i vznik a vývoj dalších drobných sakrálních památek, které věřící člověk nevnímá, či nevnímá pouze jako památku stavební, ale především jako duchovní. Některé drobné sakrální památky v krajině, přitahované vírou našich předků, které nejsou oficiální konzistoří uznanými poutními místy, přesto se však staly místem vylévané milosti Boží i skrze světce či

¹ Například v souhrnných katalogových pracích Krčmář 2008; Krčmář 2009; Krčmář 2012; Krčmář 2013; Krčmář 2014; Krčmář 2015a; Krčmář 2015b.

Pannu Marii a mají zachovaný svůj duchovně podvázaný či zázračný příběh nebo legendu, lze zařadit a označit pojmem místa zvláštní zbožnosti (Krčmář 2009, s. 81; Krčmář 2015b, s. 114-115).

Západní Čechy lze bez nadsázky nazvat druhou „Svatou zemí“ co se týče počtu poutních kostelů, kaplí a v nich uctívaných milostných soch a obrazů (Royt 1996), Rokycany² z toho nevyjímaje. Je až s podivem, jak rozmanitá byla úcta našich předků k Bohu a světcům na tak malém území. V první řadě vévodí Rokycanům mariánská úcta, především v podobě zázračné Rokycanské Madony a jejích kopií. Z dalších uctívaných mariánských zobrazení jmenujeme například Panny Marii z Re nebo Pannu Marii Svatohorskou. Města zvýšeně zasáhl i kult sv. Jana Nepomuckého. Specifický pro Rokycany je velký počet prostých i zdobných křížů připomínajících příběh Boží milosti. Vzpomíná je zvláště hojná místní tradice, stejně tak jako například zdejší poustevnu, či netradiční poutě. Kristovo utrpení nám připomíná i Kalvárie za branou města či jeho údajné zjevení u říčky Klabavy.

2 Katalog lokalit

2.1 Borek – Kříž s ukřižovaným Kristem

V Borku, náležícímu dnes k Rokycanům, upoutá na výrazné skále soubor kaple sv. Václava z 1. poloviny 19. století a vysokého, umělecky cenného kamenného kříže s ukřižovaným Kristem na rokokovém soklu (obr. 1), který je signovaný a datovaný „Carl Legat, Pilthauer von Pilsen 1758“. Je tedy dílem významného barokního plzeňského sochaře Karla Legata. Nechali jej postavit tři zbožní nájemci zdejšího hamru: Jan Rauch, Jan Eisl a Jan Rumfeld (první dva iniciovali i stavbu mariánského sloupu na rokycanském náměstí). Podle místní lidové pověsti z vděčnosti, že se jim zde podnikání dařilo a Krista uctívali. Nedokázali se ale dohodnout jak má dílo vypadat, až se jim zalíbila v Praze socha Krista, kterou právě vyměňovali. Vyřazenou sochu, podle pověsti z Karlova mostu, koupili a nechali postavit v Borku. V roce 2016 byl kříž i přilehlá kaple příkladně zrestaurován (Batěk 2009: 143, 145; Batěk – Hrachová – Prášil 2007: 74-75; Borek 2016; Dvořák 2014: 43-44; Foud 2016a: 170; Foud 2016b: 69; Hrachová a kolektiv 2011: 99; Kolektiv 1898: 271; Kolektiv 1977: 104; Krčmář 2016; Kůs 2010: 45; Podlaha 1889:103; Podlaha 1900: 1; Podlaha 1910: 250).

² Územní vymezení rozsahu příspěvku tvoří katastr města Rokycany.

Obr. 1. Kříž s ukřižovaným Kristem v Borku (foto autor 2016).

2.2 Rokycany – Kostel Panny Marie Sněžné

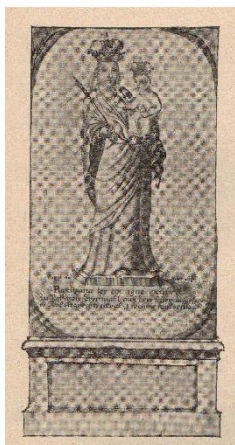
Na počátku 17. století se někteří obyvatelé Rokycan klonili ke kalvínství. Po vzoru Skultetova obrazoboreckého ničení chrámu sv. Víta v Praze v roce 1619 chtěli taktéž „vyčistiti kostel Rokycanský“, tj. dnešní farní původně gotický a v letech 1785 – 1788 po požáru přestavěný kostel Panny Marie Sněžné, u kterého býval i klášter augustiniánů. Byla tu i starobylá přibližně 1,8 metrů vysoká socha Panny Marie (obr. 2), středověkého původu (snad pořízená pro kostel augustiniány kanovníky a inspirovaná soudobou sochou Panny Marie Svatohorské), kterou chtěli spálit v peci. Ale socha prý třikrát záračně z ohně vyskočila, porazila toho, kdo ji do ohně vidlemi strkal a sama se vrátila na své místo do kostela. Podle lidové pověsti ji sem měl darovat císař Karel IV. na památku svého zachránění od zlé nemoci. Vyřezával mu ji sám arcibiskup Arnošt z Pardubic. Zachovala se její rytinka v pamětní knize Rokycanské podle kresby Růžka a rytce J. Hillera, který působil v letech 1716 – 1746 v Praze. Za děkana Ladislava Frosina (1664 – 1698), který podal zprávu o soše do farářských relací z let 1676 -1677 (ve farářských relacích z roku 1700 uváděna není), zde bylo zřízeno v roce 1673 bratrstvo Panny Marie Sněžné, rozvíjející mariánský kult ve městě, zrušené až za Josefských reforem v roce 1783. V roce svého založení do něj vstoupilo přibližně 370 osob, což zahrnovalo polovinu obyvatel města. Patrně v roce 1666 nalezl i onu památnou sochu v ambitu přilehlého kláštera, kde stávala s uraženými rukama bez úcty. Dal ji opravit, vystavit na jeden z oltářů v kostele a sloužil u ní téměř každou sobotu mši a někdy i v jiný den. V barokních tiscích s náboženskou tematikou se o ní objevuje legenda o jejím zachránění z ohně před husity. To může mít reálný základ, protože víme, že v roce 1421 došlo k zpusťování kostela a přilehlého kláštera. Je zmíněna v díle *Mariranischer Atlas* z roku 1717 od oseckého mnicha P. Augustina Satoria, který poprvé podrobněji mapuje mariánské obrazy a sochy v Čechách. Zdejší bratrstvo připojilo její vyobrazení ke své knížce. Její vyobrazení vydal i P. Jan Obitecký T. J. Byla zařazena i mezi Madony na Via Sancta z Prahy do Staré Boleslavi, zobrazena byla v kapli číslo 32. V roce 1680 byl kvůli morové nákaze v Praze přeložen do Rokycan apelační soud a desky zemské a kostel sloužil jen jeho úředníkům, kteří sochu,

v té době stojící na podstavci u chrámového pilíře, uctívali a nechávali před ní sloužit zpívané mše. Poslední byla sloužena 21. ledna 1681, kdy po 6 měsících z Rokycan odešli. K soše byla konána i procesí obyvatelstva města. Při další morové ráně v září roku 1712 v Praze se sem apelační soud přestěhoval opět mezi 11. říjnem 1712 a 2. březnem 1713. Mor však částečně zasáhl i Rokycany. Znovu ožil kult milostné sochy Mariánské, bylo slouženo mnoho zpívaných i tichých mší před milostivou Rodičkou Boží. Byla konána i mnohá procesí, kterých se zúčastňovali i nejvyšší úředníci zmíněného soudu. Procesí a koupě svící k milostné soše za odvrácení moru se odehrávala na popud městské rady i při morové ráně v roce 1741.

Socha bývala umístěna před svým zničením v kapli sv. Anny (přibližně o rozměrech 2,5 x 2,5 metru), ležící západně od kostela, která byla spojena ambitem jak s kostelem, tak s budovou děkanství. V noci ze 4. na 5. prosince roku 1776 byla socha oloupena o mnoho zlatých a stříbrných ozdob a penízků, kterými byla zdobena. V roce 1770 byl na rokycanském náměstí postaven mariánský sloup, zakončený kamennou kopií sochy. Vznikla i její lidová kopie osazená na domě čp. 5. Památná socha byla zničena při požáru města, chrámu a kaple sv. Anny 12. září 1784. Prý se z ní neobjevil ani prášek popela a tak se mělo za to, že se socha opětně z požáru kamsi ztratila. Obyvatelé Rokycan prý dlouho čekali, jestli se po znovu zbudování kostela v roce 1788 zase na oltáři „zázračně“ neobjeví. Na všech zachovaných vyobrazeních a kopiích sochy je zobrazena Panna Maria i Ježíšek s korunkami, připomínajícími vatikánské korunky svatohorské zázračné sochy Panny Marie, použité při její korunovaci v roce 1732. Tento typ korun se vyskytuje poměrně často a dokládá zvýšenou úctu k sochám a obrazům v době baroka. Rokycanská mariánská soška není spojena se žádným zázrakem uzdravení či pomoci. Zázračné bylo její „vyskočení“ z ohně a je jí přičítána záchrana města při moru v roce 1680. Znovu k ní lidé utkali při morových ranách v letech 1713 a 1741.

V boční lodi kostela se nachází obraz Panny Marie Karlovské z roku 1863 od Josefa Hellicha. Nechybí ani oltářík se sochou Panny Marie Lurdské.

Podářilo se zaznamenat i staré lidové podání o samotném vzniku kostela. Původně zde stála při malé osadě na kopečku obtékaném vodou kaplička s hřbitůvkem. Jednoho dne v létě našli obyvatelé kapličku i kopeček zasněžený. Sníh byl napadán tak, že v něm obyvatelé rozpoznali obraz jakési svatyně, opodál stál biskupský dvoreček. Doneslo se to k biskupovi do Prahy, rozpoznal zde úmysl Panny Marie o zřízení nového kostela. Započalo se s výstavbou kostela na sněhem naznačeném půdorysu a zasvěcen byl Panně Marii Sněžné. Lidové vyprávění vzdáleně připomíná původní legendu o původu římského kostela Santa Maria Maggiore s uctívanou italskobyzantskou ikonou Panny Marie Větší, zvané Sněžné (Bělová 2008; Borek 2016; Černá: 17-27; Havlic 2003: 752-753; Hofman 1991a: 37, 45-48; Hofman 1991b: 10-11; Hofman 1995: 5-6; Hofman 1996a: 44-46; Hofman 1997: 3; Hrachová a kolektiv 2011: 102-103, 108-109, 123; Janusová s. a.; Kolektiv 1980: 230-232; Krčmář 2008: 587; Kuča 2004: 340-341; Kuranda 2009: 84-85; Kůs 2007: 205-206; Kůs 2009: 163; Kůs 2010: 165-166; Mikulec 1993: 210; Podlaha 1889: 82, 87-94; Podlaha 1900: 87-110; Podlaha 1910: 231-245; Royt 1996; Royt 1999: 32, 47, 87, 233, 239; Royt 2011: 43, 61, 64, 108, 281, 288, 295, 300; Royt 2012: 37; Ryneš 1967: 189; Soukup 2005; Štajnochr 2000: 52, 114-115; Žán 1968: 38).

Obr. 2. Panna Maria Rokycanská na rytince z Pamětní knihy Rokycanské (převzato z Podlaha 1910)

2.3 Rokycany – Mariánský sloup

Kopie milostných soch zdobí i mariánské sloupy. Názorným příkladem je zpodobnění zázračné Madony rokycanské (obr. 3) na mariánském sloupu na náměstí. V roce 1770 byl postaven nákladem tří rokycanských měšťanů, Jana Raucha, Jana Eisla a Jana Galluse, nájemců rokycanských hamrů v Borku. První dva nechali postavit i kříž s ukřižovaným v Borku. Překlad latinského nápisu na soklu zní: „Ke slávě a cti panny, věčného krále roditelky, třikrát z ohně vzešlé. Jan Rauch, Jan Eisler, Jan Gallus, občané rokycanští, opravdu zbožné myslí, postaviti dali“. Byl postaven nejen jako projev jejich zbožnosti, ale i jako ochrana města před živelnými a jinými pohromami a oslava zdejší milostné sochy Panny Marie, která třikrát unikla ohni. Jeho autorem byl sochař Václav Boura. Jedná se o jeden z posledních sloupů postavených v Čechách a zdobí jej ještě dalších devět soch světců. Shodou okolností byl sloup vybudován v době, kdy i Rokycany zasáhla neúroda (1770 – 1771) a v souvislosti s hladomorem a epidemií moru zemřelo ve městě téměř 2000 obyvatel. Rokycanské průvody na Hromnice a na Květnou neděli, které se jinde konají kolem kostela, se vedli kolem tohoto mariánského sloupu, protože rokycanský kostel nelze obejít. Byly zde také slouženy při zvláštních slavnostech polní mše. Zajímavostí je, že v roce 1945 u sloupu sloužil o slavnosti Božího Těla latinsky americký kněz z americké armády, která Rokycany osvobodila (Borek 2016; Cironis 2000; Černá 1946: 27; Dvořák 2014: 19, 44; Foud 2016a: 164; Foud 2016b: 90; Havlic 2003: 753; Hofman 1991a: 69; Hofman 1991b: 21; Hofman 1992: 51; Hofman 1995: 5; Hofman 1996a: 3-4, 9-10; Hrachová a kolektiv 2011: 101; Kolektiv 1908: 11-12; Kolektiv 1923: 16; Kolektiv 1980: 233; Kolektiv 2015: 504-529; Kůs 2007: 205-206; Kůs 2010: 45, 165; Podlaha 1889: 102; Podlaha 1900: 199; Podlaha 1910: 249; Royt 1999: 296; Royt 2011: 351; Slouka 2010: 45, 175; Žán 1968: 38).

Obr. 3. Kopie sochy Panny Marie Rokycanské na mariánském sloupu v Rokycanech (foto autor 2016).

2.4 Rokycany – Kopie sochy Panny Marie Rokycanské

Výraznou úctu k Panně Marii Rokycanské v samotných Rokycanech nám připomínala i její soška na domě čp. 5 na náměstí (obr. 4), zvaného původně Eislovský. Majitelem domu byl totiž na sklonku 18. století Jan Eisl, zbožný měšťan, který se podílel na vzniku mariánského sloupu na náměstí i kříže v Borku. Lidová kamenná kopie byla zhotovena podle vyobrazení původní sochy v pamětní knize Rokycanské. Na původním domě byla vsazena do výklenku v prvním patře u vstupního portálu. Po jeho demolici v roce 1890 byla soška přenesena do průjezdu nového domu. Zachycena je ještě v roce 1946, pak jsou její osudy neznámé (Borek 2016; Černá 1946: 27, 32; Hofman 1995: 6; Hofman 1996a: 20-21; Hrachová a kolektiv 2011: 100-101).

Obr. 4. Lidová kopie Panny Marie Rokycanské z čp. 5 na náměstí v Rokycanech (převzato z Černá 1946).

2.5 Rokycany – Socha Panny Marie Svatohorské

Na Pražském předměstí v Horákově ulici u domu čp. 546 stával pilíř se sochou Panny Marie Svatohorské z roku 1835 (obr. 5). Dříve stávala na samé cestě. Byla zde postavena jako zastávka procesí, které tudy chodilo na Svatou Horu u Příbrami. Lid se zde modlil, když šel tam i zpět. Podle pověsti stojí na místě starého vyhnilého kmene stromu, z kterého na pocestné útočil nějaký ďas. Přestal s neplechami, až když bylo místo vysvěceno a jeden zbožný obyvatel města zde nechal postavit tento sloup s Pannou Marií Svatohorskou. Sloup existoval ještě v roce 1966, možná ještě na přelomu 70. a 80. let 20. století. Jeho další osudy jsou neznámé (Kolektiv 1980: 233; Kolektiv 2015: 530; Kůs 2010: 167).

Obr. 5. Socha Panny Marie Svatohorské v Rokycanech (převzato z Kolektiv 2015).

2.6 Rokycany – Kaple Na Pátku

V roce 1986 byla neoprávněně a zbytečně zbořena barokní kaple z 18. století Na Pátku v Rokycanech. Po změně společenských poměrů byla podle zachovalé dokumentace postavena v blízkosti její původní polohy nová kaple, vysvěcená 19. prosince 1992. Do jejího výklenku ve volutovém štítě byla osazena zajímavá verze známého milostného zobrazení Panny Marie z Re (obr. 6), jejíž mimořádná úcta byla na našem území charakteristická právě pro západ Čech. Obraz vytvořil podle klatovské předlohy L. Drchal. Obdobné vyobrazení bylo zřejmě i součástí původní kaple (Batěk – Hrachová – Prašil 2007: 55; Borek 2016; Černá 1946: 34; Dvořák 2014: 14-15; Hofman 1999: 14-15; Hovorka – Kovář 2000: 6-7; Hrachová a kolektiv 2011: 99; Kolektiv 1980: 233; Šandová 1993).

Obr. 6. Obraz Panny Marie z Re na kapli Na Pátku v Rokycanech (foto autor 2016).

2.7 Rokycany – Kaple Panny Marie Bolestné, křížová cesta, kaple sv. Kříže a sousoší Krista na hoře Olivetské

Zpočátku vývoje místa stála u Boreckého potoka od roku 1768 kaple Panny Marie Bolestné postavená jako výraz soukromé zbožnosti Rosiny Kreilsové (dnešní podobu určila zřejmě až přestavba roku 1858). Její nadace existovala ještě v roce 1927. Od dosud stojící kapličky, opravené a opět vysvěcené v roce 1991, chodila až do roku 1950 na Velký pátek o velikonocích procesí na Voldušské návrší. Na něj byla v roce 1857 (jinde se uvádí, že v roce 1853) zřízena nákladem obce Rokycanské křížová cesta. Dnes se návrší říká Kalvárie, podle lidového podání zde byl posvátný háj pohanů, kde se uctívala jakási bohyně Krosina a posléze zde prý byl vztyčen vysoký dřevěný kříž. Bylo zhotoveno 13 kamenných sloupků s obrázky, které však časem sešly. V roce 1923 byla vyzdobena obrázky malovanými na plechu od rokycanské malířky Olgy Runtové. Ty dnes již chybí. Jako čtrnácté zastavení stojí na temeni návrší prostá neslohová kaple sv. Kříže (obr. 7) na místě kříže, připomínající románskou rotundu bez apsidy s kupolí s lucernou a přestavěným rovným průčelím vystavěná taktéž v roce 1857 (jinde se uvádí, že už v roce 1851). Na Velký pátek sem chodilo procesí z kostela Panny Marie Sněžné. Za vznikem kaple prý podle lidového podání stojí na strašidelném vidění dvou děvčátek a městská rada tu pak zřídila kapli, aby návrší nebylo postrachem města. V interiéru je dnes osazen kříž s trnovou korunou. V blízkosti kaple existuje i do skály vytesaná, asi 13 metrů dlouhá chodba, umělá jeskyně, podle některých autorů stará pokusná štola. Na jejím konci bývalo dříve dřevěné sousoší Krista modlíciho se na hoře Olivetské. Jeskyně bývala nazývána Božím hrobem. Zde se konaly pobožnosti na Zelený čtvrtek. Podle místní tradice sem v minulosti chodili na Velký pátek členové sboru „ostrostřelců“ Rokycanských zahánět svou střelbou čarodějnice. Posvátný areál ještě doplňoval dřevěný altán, sloužící poutníkům k odpočinku. Jeho zbytky byly odstraněny někdy po 2. světové válce. 13. října 1991 byla opravená kaplička znovu vysvěcena. Na Květnou neděli roku 2007 tu byla místní farností uspořádána „Křížová cesta“ a uvedla opět v život zdejší Kalvárii. Chodí se pravidelně na Květnou neděli

(Batěk 2009: 5, 74, 78, 109; Batěk – Hrachová – Prášil 2007: 58-59; Borek 2016; Černá 1946: 33; Dostál 1947: 105; Dvořák 2014: 29-30; Foud 2016a: 168; Foud 2016b: 92; Havlic 2003: 750; Hofman 1991b: 21; Hofman 1999: 45-46; Hrachová a kolektiv 2011: 99; Kolektiv 1896: 211; Kolektiv 1898: 290; Kolektiv 1908: 29; Kolektiv 1980: 233; Kuča 2004: 342; Kůs 2007: 188-189; Kůs 2009: 170-173; Kůs 2010: 72; Podlaha 1889: 103; Podlaha 1900: 119; Podlaha 1910: 249).

Obr. 7. Kaple sv. Kříže na Kalvárii v Rokycanech (foto autor 2012).

2.8 Rokycany – Kříž *U Čtrnácti pomocníků*

Přibližně v místech dnešního koupaliště a pod blízkou Kalvárií bývaly v minulosti mokřady a bahniska. Podle pověsti tu měl jeden rokycanský občan malý pozemek. Najel však se svou krávou na močál a počal se do něj propadat. Začal se modlit k Bohu a svatým aby se zachránil. Tehdy zrovna postavili na kopci Kalvárii křížovou cestu se čtrnácti obrazy Kristova umučení a sedláček v nouzi obracel hlavu a prosil o záchranu. Už byl na pokraji sil a podchlazený, když tu náhle k němu od kapličky na Kalvárii začalo přicházet čtrnáct lidí, byly to žoldněři, které vídal namalované na výjevech z umučení. Z rozčilení omdlel, a když se vzkřísil, ležel náhle na silnici a i jeho kráva byla uvázána u křoví pod Kalvárií. Místu se říkalo *U čtrnácti pomocníků* a připomínal jej nedaleký kříž vztyčený zde údajně na počátku 19. století rokycanskými, to však nekoresponduje s pozdějším vznikem Kalvárie (Havlic 2003: 745, 750; Kůs 2007: 188-189).

2.9 Rokycany – Kaplička se sochou *Ecce homo*

Zajímavá výklenková barokní kaplička (Boží muka) z poloviny 18. století s kulisovitou zdí se nachází na okraji města při cestě do Dobříva (obr. 8). Je však na ní nápis 1866 a tak někdy bývá její stáří kladeno až do druhé poloviny 19. století, nejspíše však pochází z konce 18. století. Na její stříšce se nachází socha *Ecce homo*. Vznikla pro hlíněnou sochu Krista, která tu byla podle pověsti nalezena v říčce Klabavě několik dní po povodni v roce 1873. Jejím nálezu předcházelo údajně zjevení Krista mlynářově

manželce, v kterém se Ježíš v těchto místech omýval. Socha, která už se v kapli nenachází, vznikla kdysi pro ochranu zdejší železné Staré Huti. Jako jediná přežila jen zázrakem její zkázu za třicetileté války. Poté se stala místem úcty poutníků, kteří se u ní stavěli k modlitbám. Podle jiné verze se události netýkají sochy ale celých Božích muk, které vzala voda, a posléze byly obnoveny jinde po proudu (Borek 2016; Černá 1945: 34; Havlic 2003: 746; Hofman 2000: 4; Hrachová 2011: 99; Kolektiv 1980: 233; Kůs 2007: 190-191; Kůs 2010: 168-169).

Obr. 8. Kaplička se sochou Ecce homo v Rokycanech (foto autor 2007).

2.10 Rokycany – Socha sv. Jana Nepomuckého

Již v roce 1709 byl na Malém náměstí postaven sloup se sochou sv. Jana Nepomuckého (obr. 9). Stalo se tak o dvacet let dříve, než byl v roce 1729 svatořečen a tak patří rokycanská socha k nejstarším v Čechách. Z ne zcela čitelného nápisu vyplývá, že jej nechal zhotovit Jan Vodňanský z Wildfieldu. V roce 1758 byl opraven. V roce 2002 byl originál sochy deponován v rokycanském muzeu a nahrazen kopií z umělé pryskyřice.

Ještě výraznější nárůst úcty tohoto světce byl v Rokycanech zvláště od roku 1721. Toho roku byla totiž Marie, dcera Sibylly Zdeňky Robové rozené Widerspergové z Widerspergu údajně zázračně uzdravena, když jí byl a do jídla přimíšena hlína z hrobu sv. Jana Nepomuckého, který sebou děkan Daniel Rydl z Prahy přinesl. Mimořádné rozšíření kultu sv. Jana Nepomuckého pak v Rokycanech připomíná i další socha světce, se zajímavou legendou (Batěk 2009: 96; Batěk – Hrachová – Prášil 2007: 20; Borek 2016; Černá 1946: 30; Dvořák 2014: 19-20; Foud 2016a: 164; Foud 2016b: 90; Hofman 1992: 50; Hofman 1995: 7; Hofman 1996b: 5; Hovorka – Kovář 2000: 6; Hrachová a kolektiv 2011: 99; Kolektiv 1898: 290; Kolektiv 1908: 15; Kolektiv 1980: 233; Kolektiv 2015: 496-503; Kuča 2004: 341; Podlaha 1889: 103; Podlaha 1900: 119-120; Podlaha 1910: 249).

Obr. 9. Socha sv. Jana Nepomuckého na Malém náměstí v Rokycanech (foto autor 2016).

2.11 Rokycany – Zaniklá kaple sv. Petra a Pavla a socha sv. Jana Nepomuckého

Mimořádné rozšíření kultu sv. Jana Nepomuckého v Rokycanech připomíná i kvalitní barokní socha sv. Jana Nepomuckého z 18. století (obr. 10), která stávala původně na Páteckém předměstí zřejmě v blízkosti kostela, respektive kaple sv. Petra a Pavla, zrušeného za reforem Josefa II. a později přestavěného na obytný dům čp. 117/II na dnešním náměstí Františka Černého. Od 70. let 20. století stávala socha u kostela Nejsvětější Trojice a v roce 1993 byla přenesena k novému mostu přes Klabavu u bývalých lázní. Podle pověsti stávala socha přímo na hřbitově u kostela sv. Petra a Pavla (hřbitovní zeď je dosud zčásti zachována). Bývaly tu poutě a na těch se scházelo tolika žebráků (k nelibosti ostatních obyvatel), že jí v Rokycanech říkali *žebrácká pout'*. Při jedné z poutí bylo oznámeno, že se pout' ruší. Nastalý povyk přerušilo volání vnučky, že její babička, hluchá chromá a slepá žebračka, náhle opět zázračně vidí. Stalo se to přímo pod sochou sv. Jana Nepomuckého. Socha se pak prý před shromážděným davem zázračně pohnula a zavřela knihu, kterou měla v ruce. Údajně se tak sama rozloučila s tradicí *žebráckých poutí* (Borek 2016; Černá 1946: 31, 34; Dostál 1947: 104; Dvořák 2014: 21-23; Hofman 1992: 50; Hofman 1995: 10-11; Hofman 1999: 17-19; Hovorka – Kovář 2000: 6; Hrachová a kolektiv 2011: 23, 99; Foud 2016a: 166; Kolektiv 1908: 18; Kolektiv 1923: 19; Kolektiv 1980: 233; Kuča 2004: 340-341; Kůs 2009: 147-148; Podlaha 1889: 103-104; Podlaha 1900: 119-120; Podlaha 1910: 249).

Obr. 10. Socha sv. Jana Nepomuckého u Klabavy v Rokycanech (foto autor 2016).

2.12 Rokycany – Černý kříž

Na okraji bývalého Plzeňského předměstí na křižovatce v Litohlavské ulici stojí takzvaný Černý kříž na kamenné mohyle (obr. 11), místo zvláštní zbožnosti, podle některých autorů dokonce poutní místo. V období třicetileté války se počátkem roku 1642 uskutečnil jeden z vpádů švédského vojska pod vedením generála Torstetona. Území našeho kraje nezasáhl. Během vzájemných střetů s císařskými vojsky došlo 2. listopadu k bitvě u Breitenfeldu, v níž císařští utrpěli zdrcující porážku. Císařští velitelé arcikníže Leopold a kníže Piccolomini svedli vinu za porážku na Mandlonův pluk, který prý z bojiště předčasně uprchl a byl rozložen v Rokycanech a okolí. Pluk musel složit před veškerým shromážděným vojskem zbraně a praporečky byly roztrhány. V souvislosti s tím došlo posléze na okraji Rokycan 14. prosince 1642 (někdy je uváděn 28. listopad) k decimování tohoto pluku. Bylo zde provedeno 90 rozsudků smrti. Všichni důstojníci byli sřati a každý desátý voják oběšen. Jejich společný hrob označuje výše zmíněná kamenná mohyla. Původně zde býval jen prostý černě natřený dřevěný kříž. V roce 1842 uhnul a byl obecním zastupitelstvem nahrazen železným křížem a navržena mohyla u příležitosti dvoustého výročí smutné události. Dřevěný kříž a posléze i mohyla s křížem se staly cílem procesí. Po velkém požáru 12. září 1784, kdy bylo poničeno téměř celé město, včetně kostela Panny Marie Sněžné a milostné sochy Panny Marie, sem začali chodit každoročně právě 12. září procesí za odvrácení ohně. Tato tradice s pobožnostmi se konala naposledy v roce 1884, jinde se uvádí, že až do roku 1918. Pustnoucí místo s rozvalenou mohylou bylo v roce 2005 alespoň částečně upraveno, původní vzhled ale už známe jen z historické fotodokumentace a vyobrazení (Batěk 2009: 5, 110; Batěk – Hrachová – Prášil 2007: 32; Borek 2016; Černá 1946: 33; Dvořák 2014: 27-29; Foud 2016a: 168; Hofman – Lopata 2001: 25; Hučka 2005; Janusová s. a.; Kolektiv 1896: 211; Kolektiv 1898: 290, 296; Kolektiv 1908: 19-20; Kolektiv 1923: 20; Krčmář 2004; Podlaha 1889: 103; Podlaha 1900: 122; Podlaha 1910: 250).

Obr. 11. Černý kříž na kamenné mohyle v Rokycanech (foto autor 2012).

2.13 Rokycany – Kříž

Při pražské silnici mezi Rokycany a Borkem stojí na pahorku dvě lípy a mezi nimi stával dřevěný kříž s letopočtem 1872, dnes nahrazený prostým dřevěným křížem bez datace (obr. 12). Tradice kříže v místech smutné události je však pravděpodobně starší, jak naznačuje jeho vyznačení již na 1. vojenském mapování z let 1764 – 1768. Mezi místními bylo ale místo pojmenováno *U Třech křížů*. Podle pověsti někdy na počátku 19. století tu byl vztyčen kříž na vyvýšeném místě, kde se v roce 1639 narodil mrtvý syn švédského generála Bannera, který vyplnil a zapálil Rokycany. Rokycanští si vyložili, že tak Bůh potrestal generála za jeho mnohé hříchy trojím soužením, trojím křížem: dítě se narodilo mrtvé, musel je pochovat v cizí zemi a jeho nemocná paní musela putovat dále (Havlic 2003: 749-750; Kůs 2007: 200-201).

Obr. 12. Kříž v poloze *U Třech křížů* v Rokycanech (foto autor 2016).

2.14 Rokycany – Kříž

Ve vlastivědné literatuře z počátku 20. století je zachycena pověst z časů, kdy se Rokycanech děly různé nepravosti. Před městem prý stával kříž, obrácený k městu. Avšak v době těch nepravostí najednou rokycanští spatřili, že je od města odvrácený. Rokycanští se kříž pokoušeli obrátit, ale nepovedlo se jim to. Následně začalo ke kříži putovat mnoho procesí. Teprve po přísném pokání se kříž znovu sám obrátil směrem k městu. Lokalizace tohoto kříže je dnes neznámá, mohlo by jít například o dvojité kříž při cestě do Žďáru, který je dnes poškozený a uložený v depozitáři rokycanského muzea, avšak obdobných křížů bývalo v okolí lidského osídlení daleko více (Lego 1910: 8; Hofman 1992: 50; Podlaha 1900: 120, 122).

2.15 Rokycany – Kostel sv. Blažeje a poustevna

V roce 1272 je v Rokycanech zmiňován ne zcela věrohodně kostel sv. Blažeje. Jeho lokalizace nebo dokonce existence je předmětem pouze hypotetických úvah. Někdy bývá lokalizován do míst pozdějšího kostela Panny Marie Sněžné, jindy do jihovýchodního prostoru Malého náměstí, kde je tradičně předpokládán původní biskupský dvorec a osada. V roce 1973 zde byly nalezeny bez řádné dokumentace zbytky zděné kruhové stavby, snad rotundy. Okolní osídlení potvrdily archeologické průzkumy z let 1994 – 1995. Podle legendy stával kostel sv. Blažeje právě zde. Podle ní se zde říkalo původně *Na pohanech*. Údajně proto, že zde v místech kostela stával pahorek se sochou pohanské bohyně Krosiny. Když se v kraji začalo šířit křesťanství, nechal vévoda Radoš, sídlící na Hůrce nad Starým Plzencem sochu strhnout. Rokycanští pohané však Radoše zajali a zaživa pohřbili přivázaného ke sloupu pohanské sochy, kterou pak přenesli a uctívali v místech nazývaných *Vinice*. Radošův duch na ohnivém koni však v den násilné smrti strašil okolní obyvatele. I proto sem prý byl dosazen poustevník Blažej, který zde vybudoval poustevnu a lidem pomáhal od nemocí. A právě jemu prý nařídil duch strašícího vévody, aby zde byl postaven křesťanský kostel. V něm se měli křesťané v osudný den za vévodu modlit. A tak se také stalo a od té doby se vévodův duch již neobjevil (Borek 2016; Hofman 1996b: 3-5; Hrachová a kolektiv 2011: 22-23; Kuča 2004: 337, 340; Kůs 2010: 161-162; Podlaha 1889: 82; Podlaha 1910: 233; Rožmberský – Vařeka 2013: 119-120).

Literatura

1. Batěk, František 2009: *Rokycany na starých pohlednicích a fotografiích*. Hostivice: Baron.
2. Batěk, František – Hrachová, Hana – Prášil, Petr 2007: *Rokycansko na starých pohlednicích*. Hostivice: Baron.
3. Bělová, Jana 2008: Soubor uměleckých děl z období gotiky, vážících se ke kostelu Panny Marie Sněžné v Rokycanech: bohoslužebné předměty z období vzniku kláštera augustiniánů, deskové obrazy z druhého období rozvoje kláštera, problematika Rokycanské Madony. In: *Sborník Muzea Dr. Bohuslava Horáka v Rokycanech*, č. 20, s. 3-14.
4. Cironis, Petros 2000: Mariánský sloup nebo sloup Panny Marie. *Minulostí Rokycanska*, roč. 8, č. 12, s. 67.
5. Černá, Věra 1946: *Rokycany*. Praha: Výtvarný odbor Umělecké Besedy.

6. Dvořák, Otomar 2014: *Podbrdskou krajinou Rokycanska a Zbivožska*. Praha: Regia.
7. Dostál, Jaroslav 1947: *Přešticko a Rokycansko*. Praha: Knihkupectví Klubu českých turistů.
8. Foud, Karel 2016a: *Vesnice Plzeňského kraje. Okres Rokycany*. Plzeň: Karel Foud.
9. Foud, Karel 2016b: Rokycansko. In: *Baroko v Plzeňském kraji*. Plzeň: Starý most, s. 68-103.
10. Havlic, Vladimír 2003: *Pověsti z kraje pod Radyní*. Plzeň: Altea Production.
11. Hofman, Karel 1991a: *Rokycany. Dvacet pět nových pohledů do historie města 1110 – 1986*. Rokycany: K. Hofman.
12. Hofman, Karel 1991b: *Kostel Panny Marie Sněžné v Rokycanech (Historie – současnost – děkanové)*. Rokycany: K. Hofman.
13. Hofman, Karel 1992: *Sochařská díla v Rokycanech*. In: *Sborník Muzea Dr. Bohuslava Horáka v Rokycanech*, č. 4, s. 50-61.
14. Hofman, Karel 1995: Rokycany v letech 1740 až 1750. Část první: Vzhled města. In: *Sborník Muzea Dr. Bohuslava Horáka v Rokycanech*, č. 7, s. 3-14.
15. Hofman, Karel 1996a: *Staré rokycanské domy I*. Rokycany: Městská knihovna Rokycany.
16. Hofman, Karel 1996b: *Staré rokycanské domy II*. Rokycany: Městská knihovna Rokycany.
17. Hofman, Karel 1997: Rokycany v letech 1740 až 1750. Část třetí: Kulturní poměry. In: *Sborník Muzea Dr. Bohuslava Horáka v Rokycanech*, č. 9, s. 3-6.
18. Hofman, Karel 1999: *Staré rokycanské domy V*. Rokycany: Městská knihovna Rokycany.
19. Hofman, Karel 2000: *Staré rokycanské domy VI*. Rokycany: Městská knihovna Rokycany.
20. Hofman, Karel - Lopata, Radomír 2001: *Staré rokycanské domy VII*. Rokycany: Městská knihovna Rokycany.
21. Hovorka, Petr – Kovář, Jaromír 2000: Tisíciletý urbanistický vývoj Rokycan. *Minulostí Rokycanska*, roč. 8, č. 13, s. 3-17.
22. Hrachová, Hana a kolektiv 2011: *Rokycany*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
23. Hučka, Jan 2005: Památník „Černý kříž“ v Rokycanech. *České památky*, roč. 16, č. 1-2, s. 11-12.
24. Janusová, Jana s. a.: *Posvátný Vršíček*. Nepublikovaný rukopis.
25. Kolektiv 1896: *Popis školního okresu Plzeňského*. Plzeň: Nákladem vlastním.
26. Kolektiv 1898: *Politický a školní okres Rokycanský*. Rokycany: Nákladem vlastním.
27. Kolektiv 1908: *Průvodce Rokycanskem a Zbivožskem*. Rokycany: Nákladem a péčí „Odboru Klubu českých turistů“ v Rokycanech
28. Kolektiv 1923: *Průvodce Rokycanskem a Zbivožskem*. Praha: Nákladem „Československého kompasu“.
29. Kolektiv 1977: *Umělecké památky Čech 1*. Praha: Academia.
30. Kolektiv 1980: *Umělecké památky Čech 3*. Praha: Academia.
31. Kolektiv 2015: *Mariánské, trojiční a další světecké sloupy a piliře v Plzeňském kraji*. Praha: Národní památkový ústav, generální ředitelství.
32. Krčmář, Luděk 2004: Mohyla připomíná decimování pluku. *Plzeňský deník*, 17. 7., s. 27.
33. Krčmář, Luděk 2008: Poutní místa a místa zvláštní zbožnosti. In: Dudák, Vladislav (eds.): *Plzeňsko - příroda, historie, život*. Praha: Baset, s. 578-589.
34. Krčmář, Luděk 2009: Méně známé stopy sv. Vojtěcha na území českobudějovické diecéze v Plzeňském kraji. In: Krejča, František (eds.): In: *Genius loci českého jihozápadu V*. České Budějovice: Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích, s. 81-89.
35. Krčmář, Luděk 2012: *Putování je IN*. Plzeň: Biskupství plzeňské.
36. Krčmář, Luděk 2013: Nejvýznamnější poutní místa v plzeňské diecézi. In: Ouředníková, Alena (eds.): *20 let plzeňské diecéze 1993 – 2013*. Plzeň: Biskupství plzeňské, s. 145-159.
37. Krčmář, Luděk 2014: *Poutní místa a místa zvláštní zbožnosti na severním Plzeňsku*. Kralovice: Ashram.
38. Krčmář, Luděk 2015a: *Poutní místa a místa zvláštní zbožnosti na Tachovsku*. Klatovy: AgAkcent.

39. Krčmář, Luděk 2015b: Poutní místa a místa zvláštní zbožnosti na Blovicu. In: Marková, Svatava (eds.): *Genius loci českého jihozápadu X*. Blovice: Muzeum Jižního Plzeňska v Blovicích, s. 114-126.
40. Krčmář, Luděk 2016: Umělecky cenný kříž v Borku. *Plzeňský deník*, 23. 8. 2016, s. 16
41. Kuča, Karel 2004: *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. VI. díl: Pro – Sto*. Praha: Libri.
42. Kuranda, Miroslav 2009: *Z Prahy do Staré Boleslavi Svatou cestou podél čtyřiačtyřiceti kapliček a Svatováclavskou cestou ze Staré Boleslavi do Prahy*. Praha a Stará Boleslav: Městská část Praha 9.
43. Kůs, Petr (eds.) 2007: *Rokycansko v pověstech*. Rokycany: Agentura AM art.
44. Kůs, Petr (eds.) 2009: *Rokycansko v pověstech 3*. Rokycany: Agentura AM art.
45. Kůs, Petr (eds.) 2010: *Rokycansko v pověstech 4*. Rokycany: Agentura AM art.
46. Lego, František 1910: Pověsti z Podbrdská. *Brdský kraj*, roč. 2, s. 7-10.
47. Mikulec, Jiří, 1993: Zbožná bratrstva při farnostech pražské arcidiecéze a jejich majetkové zázemí před josefinskými reformami. *Folia Historica Bohemica* 16, s. 171-219.
48. Royt, Jan 1996: „Imagines miraculosae“ středověkého původu na Plzeňsku. In: Fajt, Jiří (eds.): *Gotika v Západních Čechách (1230 – 1530) III*. Praha: Národní galerie v Praze, s. 879.
49. Royt, Jan 1999: *Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století*. Praha: Karolinum.
50. Royt, Jan 2011: *Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století*. Druhé, doplněné a přepracované vydání. Praha: Karolinum.
51. Royt, Jan 2012: Posvátná místa a milostné obrazy a sochy v západních Čechách a na Šumavě. In: *Divotvůrkyně Přešticka. 300 let obrazu a poutí*. České Budějovice: Halama, s. 15-38.
52. Rožmberský, Petr – Vařeka, Pavel 2013: *Středověké osídlení Rokycanska*. Praha: Společnost přátel starožitností v Praze.
53. Ryneš, Václav 1967: „Imagines miraculosae“ doby pobělohorské. *Český lid*, roč. 54, č. 3, s. 182-193.
54. Podlaha, Antonín 1889: Posvátná místa na osadě Rokycanské. *Method*, roč. 15, s. 82, 87-94, 100-104.
55. Podlaha, Antonín 1900: *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Rokycanském*. Praha: Archaeologická kommise při České akademii císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění.
56. Podlaha, Antonín 1910: *Posvátná místa Království českého, Arcidiecéze pražská, Díl IV., Vikariáty Kolínský a Rokycanský*. Praha: Dědictví sv. Jana Nepomuckého.
57. Slouka, Jiří 2010: *Mariánské a morové sloupy Čech a Moravy*. Praha: Grada Publishing.
58. Soukup, Jan 2005: Rokycany, kostel Panny Marie Sněžné. *Zpravodaj plzeňské diecéze*, č. 9, s. 4-5.
59. Šandová, Miroslava 1993: Zpráva o průběhu výstavy repliky barokní kapličky v Rokycanech. In: *Sborník Muzea Dr. Bohuslava Horáka v Rokycanech*, č. 5, s. 43-44.
60. Štajnochr, Vítězslav 2000: *Panna Maria Divotvůrkyně*. Uherské Hradiště: Slovácké muzeum v Uherském Hradišti.
61. Žán, Josef 1968: Protimorová opatření na Rokycansku v XVII. a XVIII. stol. *Minulosti Rokycanska* 3, s. 36-38.

Internetové zdroje

1. „Borek, David: Rokycany 2016: *Rokycany* [online] [cit. 10.8.2016]. Dostupné z: <http://encyklopedierokycan.sweb.cz/rokycanyhomepage.htm>

Bolzanovské stopy v Plzni - Martin Jašek (1879–1945)

Jan Zeman

Abstrakt. Martin Jašek (1879–1945), profesor matematiky na dívčím gymnáziu v Plzni, byl na konci školního roku 1919–1920 uvolněn z výuky, aby se vydal do Vídně pátrat v Bolzanově pozůstalosti. Zde našel zvláštní funkci (od té doby označovanou termínem Bolzanova funkce), která je v každém bodě spojitá a v žádném diferencovatelná. Dosud vládlo přesvědčení, že taková funkce byla objevena německými matematiky až desítky let po Bolzanovi. V příspěvku představíme osobnost Jaška jako učitele, vědce a tajemníka Bolzanovské komise v Praze. Zmíníme přitom jeho zásluhu na vydání českého překladu dalšího Bolzanova díla *O nejlepším státě* z roku 1934.

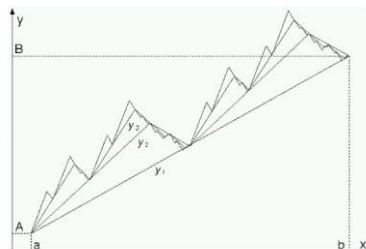
Abstrakt. Martin Jašek (1879-1945), Mathematikprofessor am Mädchengymnasium in Pilsen, war am Ende des Schuljahres 1919-1920 vom Unterricht freigestellt, um in Wien im Nachlass Bolzanos zu forschen. Dort fand er eine besondere Funktion (die seitdem Bolzanosfunktion genannt wurde), die überall stetig und in keinem Punkte differentierbar war. Bis dahin herrschte die Überzeugung, dass solch eine Funktion von einem deutschen Mathematiker Jahrzehnte später entdeckt worden wäre. In dem Beitrag wird die Persönlichkeit Jašeks als Lehrer, Wissenschaftler und Sekretär der Bolzano Kommissionen in Prag beleuchtet. Es wird auch sein Verdienst bei der Herausgabe der tschechischen Übersetzung eines weiteren Werkes von Bolzano Das Büchlein vom besten Staate aus dem Jahre 1934 erwähnt.

Klíčová slova: Jašek, Bolzano, Bolzanova funkce, matematika, filosofie, Plzeň, dívčí gymnázium, dívčí lyceum, O nejlepším státě

Key words: Jašek, Bolzano, Bolzano function, mathematics, philosophy, Pilsen, girls' lyceum, girls' secondary grammar school, On the best state

1 Úvod

V tomto článku představíme pozapomenutou osobnost Martina Jaška, badatele evropského významu, který našel Bolzanovu funkci (Obr. 1). Její obdoba, která byla v Jaškově době ve vlivných matematických periodikách hojně komentována, se v dějinách matematiky objevila poprvé v německém prostředí kolem roku 1870. M. Jašek dokázal, že ji jako první objevil právě Bolzano už o třicet let dříve.

$$y_2 = \begin{cases} A + \frac{5}{3}(x-a) \cdot \frac{B-A}{b-a} & \text{pro } a < x < a + \frac{3}{8}(b-a), \\ \frac{A-B}{2} + \left(\frac{a+b}{2} - x\right) \cdot \frac{B-A}{b-a} & \text{pro } a + \frac{3}{8}(b-a) < x < \frac{a+b}{2}, \\ \frac{A-B}{2} + \frac{5}{3}\left(x - \frac{a+b}{2}\right) \cdot \frac{B-A}{b-a} & \text{pro } \frac{a+b}{2} < x < a + \frac{7}{8}(b-a), \\ B - (b-x) \cdot \frac{B-A}{b-a} & \text{pro } a + \frac{7}{8}(b-a) < x < b \end{cases}$$

Obr. 1. Bolzanova funkce (Hykšová 2001: 72)

2 Život Martina Jaška

M. Jašek se narodil roku 1879 ve Vrchoslavicích u Přerova do rodiny rolníka. Během svých studií filozofie v Praze bydlel na Smíchově v domě kameníka Franze Pačala, s jehož dcerou, švadlenou Emilií Pačalovou (1880), se roku 1904 oženil. Následně se přestěhoval do Kladna, kde se mu roku 1905 narodila dcera Miluše. Jašek krátce vyučoval na c. k. reálné škole v Rakovníku jako suplující učitel. Roku 1907 je v Plzni založeno dívčí lyceum. Jašek na něm od školního roku 1908-1909 vyučuje na plný úvazek až do penze. V Plzni Jašek bydlí ve čtvrti Roudná, v roce 1911 se mu zde narodí syn Miloš.

2.1 Výuka na gymnáziu

Na dívčím lyceu vyučuje počty a měřičství (tj. matematiku a geometrii), přírodopyt (tj. fyziku), vychovatelství (tj. předmět, jenž zahrnoval pedagogiku, psychologii i biologii člověka, včetně ošetřovatelství). Jeden školní rok učí též němčinu, dvakrát zeměpis a od dvacátých let filozofii.

V rámci výuky jsou zaznamenány Jaškem vedené exkurze do plzeňské vychovatelny slepců, dětské opatrovny či lékařské ordinace. Vede též turistické exkurze a pořádá fyzikální a chemická cvičení, měření v přírodě. Zápis v ročence udává cíl vycházek měření aru, hektaru, cvičení s gnomonem, určení směru poledníku, deklinace, výšku slunce v pravé poledne, prohlídku chladicího zařízení v pivovaru, elektrických zařízení v ordinaci či výstavy amatérských fotografií v bývalé Jaškově škole v Rakovníku. Vede hvězdárské vycházky na Lohotín a pořádá přednášky z astronomie pro veřejnost, v roce 1909 v Doudlevcích přednáší na téma O základech novodobého astronomického pohledu na svět, o rok později potom O kometách a Halleyově zvlášť. Pro plzeňské učitele pořádá kurz o elektrodynamice.

Jašek také zakládal na dívčím lyceu od nuly fyzikální sbírky, které již po prvním roce měly 106 čísel, ve druhém roce 286 čísel. Obsahují např. přístroj k demonstraci proudění vody, Ruhmkorffův induktor jako zdroj vysokého napětí, ale i přístroje které z výuky fyziky již dávno vymizely, např. Atwoodův padostroj pro výpočet tíhového zrychlení či bolognské slzičky na jedno použití pro demonstraci vlastností skla.

V současné době jsou již fyzikální sbírky na ZŠ Podmostní převážně ze sedmdesátých let, Jaška může pamatovat jen nástěnná posuvná tabule či decimální váhy.

Roku 1912 se lyceum transformuje na městské dívčí reformované reálné gymnázium, v ročenke gymnázia z roku 1915–1916 se objevuje Jaškův článek o smyslu tohoto typu školy, kterým vyvracel obavy rodičů z toho, že dovednosti, získané na gymnáziu, budou pro jejich dceru neúčinné, když pro ni vyvstane jiný úkol. Jašek tvrdí, že možnost zaopatření v manželském svazku, byť na základě příznivých povahových vlastností i atraktivity, není jisté a obhajuje vzdělání jako zajištění v zaměstnání, která byla dosud jen pro muže. Píše, že gymnaziální vzdělání nemá nevýhody a bez něj by byla žena v pracovním kolektivu podřízena mužům ještě více. Díky reformě gymnázií se na školách místo řečtiny a latiny vyučovala povinně francouzština a němčina. Dívka si mohla po čtyřech letech povinné docházky zvolit, zda bude pokračovat na vyšším lyceu, což znamenalo dva roky dalšího studia a stačilo pro dostatečně všeobecné vzdělání a vyšší postavení ve společnosti, nebo přestoupí na jinou střední školu, např. na obchodní akademii, anebo zůstane na vyšším reálném gymnáziu další čtyři roky a bude to pro ni jako příprava na vysokou školu.

Za války byl Jašek shledán schopným odvodu, nicméně odveden nebyl a i nadále vyučuje. Gymnázium reprezentuje na mších za padlé rakouské hrdiny, za záchranu života císaře Karla a za mír s Ukrajinou.

Obr. 2. Profesorský sbor Městského dívčího reálného gymnázia v Plzni (Ročenka 1932: 37)

2.2 Vědecká činnost

Ke konci války se vydává do Vídně hledat v Bolzanově pozůstalosti. Už předtím musel znát dobový matematický tisk *Mathematische Annalen*. Díky tomu si v rukopisech oné, výše zmíněné, zvláštní funkce všiml (Jašek 1922a, s. 70). Jaškovy zprávy o nálezu

Bolzanovy funkce (Jašek 1921, Jašek 1922a), které obsahují též důkaz neautentičnosti jiného Bolzanova díla *Paradoxy nekonečna*, mu vynesly pozvání na sjezd německé matematické společnosti v Lipsku roku 1922 a zprávu ve vlivném matematickém periodiku *Jahresbericht der deutschen Mathematischen Gesellschaft* (Jašek 1922b). Následně se vydává do Vídně ještě několikrát s cílem pozůstalost uspořádat a fotografovat (Petr 1930: XVI).

V roce 1924 je při Královské české společnosti nauk založena Bolzanovská komise s cílem vydávat celé Bolzanovo matematické dílo a Martin Jašek byl jejím tajemníkem (Petr 1930: XV). Prvním vydaným spisem je v roce 1930 *Functionenlehre*, celý rukopis se zmíněnou Bolzanovou funkcí. Tato díla vycházejí v němčině. Jašek však nejméně od roku 1929 plánuje překlad Bolzanova spisu *O nejlepším státě*, jehož rukopis též nalezl (Kowalewski 1932: XXIV). Jaškův překlad je poprvé oznámen plzeňskému publiku v *Českém deníku* ze dne 13. 9. 1931, dílo však vyšlo až v roce 1934. (Jašek 1934). Zatímco recenze v časopisech a novinách zaměřených na školství byly kladné (jsou proto též uvedeny v propagačních materiálech ke knize), v *Lidových novinách* ze dne 8. 5. 1934 uveřejnil Arne Novák recenzi, ve které odmítá, že by tón a typografická úprava Jaškovy předmluvy k dílu mohly získat čtenáře pro první české vydání díla. Ve zmíněné Jaškově předmluvě je také uveden důkaz, že Bolzanovo dílo bylo dokončeno roku 1831, nikoliv 1844, jak se dosud badatelé domnívali. Tím Jašek zamezil námitkám, že Bolzano dílo opsal z jistého francouzského textu, který vyšel až později. O spis se Jašek následně soudil s Emilem Felixem, profesorem češtiny a němčiny na obchodní akademii v Plzni, záznamy o sporu jsou uloženy ve Státním oblastním archivu v Plzni.

V dodatcích k *Ottově slovníku naučnému* z roku 1934 má Jašek heslo, ve kterém ještě tato práce chybí, ale jsou uvedeny časopisy, ve kterých publikoval předchozí příspěvky k výzkumu Bolzana a ještě dřívější o Františkovi Čuprovi z časopisu *Česká mysl* z roku 1906. Za války roku 1944 Jaškovi nacisté na Pankráci popravili syna Miloše pro odbojovou činnost (Rameš 1946). M. Jašek zemřel těsně po válce, dne 16. 7. 1945. Zpráva o Jaškově smrti vyšla v novinách národně socialistické strany *Svobodné slovo* z 19. 7. 1945.

Prameny

1. Nesnídalová, Marie. 1931: Myšlenky, které nestárnou. *Český deník* 18. 9. 1931, č. 268, s. 2.
2. Novák, Arne. 1934: Bernard Bolzano jako sociálně politický myslitel. *Lidové noviny* 8. 5. 1934, č. 230, s. 9.
3. Roční zprávy dívčího lycea (reálného gymnázia) města Plzně (1908–1939), Archiv města Plzně, sign. VI d 2
4. Soudní spor Martin Jašek, Emil Felix, 1934–1937, Státní oblastní archiv v Plzni, fond Policejní ředitelství I.

Literatura

1. Hykšová, Magdalena 2001: Bolzano's inheritance research in Bohemia. In: Fuchs (ed.): *Mathematics throughout the ages*, Praha: Prometheus, s. 72.

2. Jašek, Martin 1921: Aus dem handschriftlichen Nachlass Bernard Bolzanos. *Věstník Královské české společnosti nauk* 1921/1922, č. 1, s. 1-32.
3. Jašek, Martin 1922a: Funkce Bolzanova. *Časopis pro pěstování matematiky a fysiky* 51, č. 2, s. 69–76.
4. Jašek, Martin 1922b: Über den wissenschaftlichen Nachlaß Bernard Bolzanos. *Jahresbericht der Deutschen Mathematiker-Vereinigung* 31, s. 109-110.
5. Jašek, Martin (ed.) 1934: *Bernard Bolzano – O nejlepší státě*. Plzeň: M. Jašek.
6. Kowalewski, Arnold 1932: Einführende Betrachtungen. In: Kowalewski (ed.): *Bernard Bolzano's Schriften, Band 3, Von dem besten Staate*. Praha: Královská česká společnost nauk, s. V–XXVIII.
7. Otto, Jan 1934: *Ottův slovník naučný nové doby: dodatky k velikému Ottovu slovníku naučnému*. 3. díl, 1. svazek. Praha: J.Otto.
8. Petr, Karel 1930: Vorrede. In: Petr – Rychlík (eds.): *Spisy Bernarda Bolzana, svazek 1, Functionenlehre*. Praha: Královská česká společnost nauk. s. VII–XVI.
9. Rameš, Karel 1946: *Žaluji*. Praha: Orbis.

200 let s Rukopisem zelenohorským – hmotný průzkum rukopisu

Jiří Urban

Abstrakt. V souvislosti s blížícím se výročím nálezem *Rukopisu zelenohorského* je připomenuto, jak na nález reagovala česká společnost na počátku 19. století. Dále jsou připomenuty významné poznatky o hmotné podstatě *Zelenohorského rukopisu*, získané průzkumy v průběhu prvních 150 let. Zvláštní pozornost je pak věnována málo známým skutečnostem z posledního průzkumu *Rukopisu* tzv. Ivanovovým týmem z let 1967 – 1972. Závěrem jsou zmíněny některé možnosti dalšího hmotného zkoumání.

Abstrakt. Im Zusammenhang mit dem sich näherndem Jahrestag des Fundes der *Grünberger Handschrift*, wird erinnert, wie die Tschechische Gesellschaft am Anfang des 19. Jh. auf den Fund reagierte. Im Weiteren werden bedeutende Erkenntnisse über die materielle Substanz der *Handschrift*, die bei Untersuchungen während der letzten 150 Jahre gemacht wurden, erörtert. Besondere Aufmerksamkeit wird den wenig bekannten Fakten der letzten Untersuchung der *Handschrift* durch das sogenannte Ivanovteam aus den Jahren 1967-1972 gewidmet. Zum Abschluss werden einige Möglichkeiten weiterer Untersuchungen der Substanz der Handschrift erwähnt.

Klíčová slova: *Rukopis zelenohorský*, chemie, rentgen, palimpsest, žaltář, dokumentární fotografie Josef Dobrovský, František Palacký, Miroslav Ivanov, Jiří Josefík, Viktorin Vojtěch, Augustin Corda, Ivan Hlaváček, Kriminologický ústav, Česká společnost rukopisná, RKZ.

1 Úvod

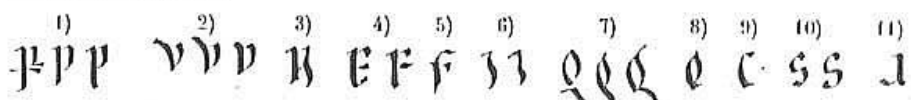
V listopadu 1818 byla do nedávno zřízeného Muzea království Českého doručena anonymní zásilka obsahující rukopis, který byl dle svého obsahu nazván *Libušin soud*. Teprve v roce 1859 vyšetřil historik Tomek, že byl nalezen již v roce 1817 na zámku Zelená Hora u Nepomuku a od té doby je nazýván *Rukopisem zelenohorským*.

Anonymní zaslání, výskyt jména Čech a některé další skutečnosti přivedly Josefa Dobrovského k přesvědčení, že jde o falsifikát a za původce označil Josefa Jungmanna, Václava Hanku a Josefa Lindu. Velký respekt k osobě Dobrovského zapříčinil, že se text rukopisu šířil mezi vzdělanci jen v opisech a že byl tiskem vydán nejprve v Polsku v roce 1820, pak v Rusku a teprve v roce 1822 zásluhou bratří Jungmanů u nás v časopisu *Krok*.

2 1840: Palacký, Šafařík, Corda, Hennig

V roce 1840 vydal František Palacký společně s Pavlem Josefem Šafaříkem spis *Die ältesten Denkmaler der Böhmischen Sprache*, v němž je značný prostor věnován *Rukopisu Zelenohorskému* tehdy ještě zvanému *Libušin soud*. Autoři zde vyvrátili námitky Dobrovského a zveřejnili dokumenty, zachycující precizně grafickou podobu písma RZ, jakož i záhadných značek, které nemají s textem RZ žádnou souvislost a jsou psány miniovou barvou. Tyto značky se později staly zdrojem spekulací spisovatele Ivanova. Publikace též obsahuje expertízu přírodovědce Augusta Cordy. Ten zkoumal RZ mikroskopicky a o miniových značkách se vyjádřil, že byly psány přes text RZ o staletí později a že minium je tenké, lesklé a průsvitné. Svoji studii uzavřel takto: *Proto prohlašuji z přírodně historického stanoviska a z prostého stavu spisu tento předložený dokument za nanejvýš starý, nehledě na formu písma, řeč a zkratky a na nich se nalézající později přidané značky (noty?). Musí nutně být ještě starší než ostatní nám známé české rukopisy* (Nesměrák K. – Štamberská D. 1995).

früher mit Zinnober illuminirt gewesenen Capital- und Uncialbuchstaben.
Jene eigenthümlichen Mennigzeichen, ursprünglich Uncialbuchstaben von seltener Form, sind folgende:

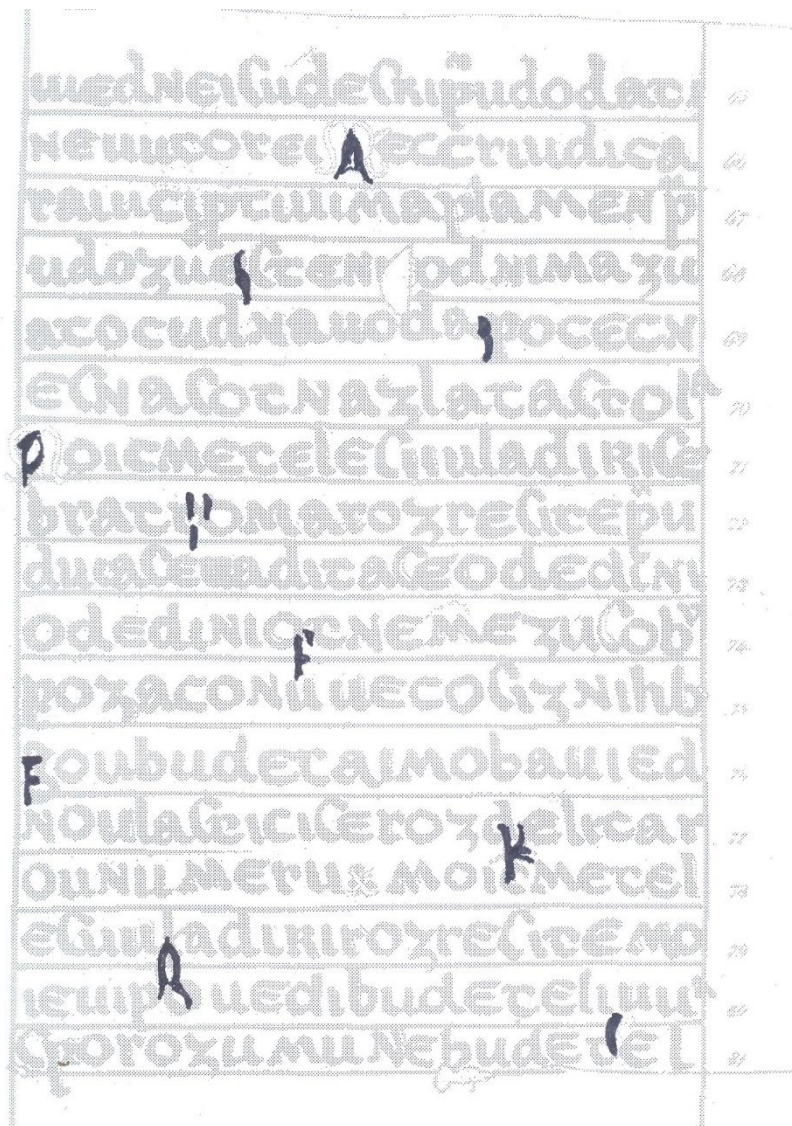

- 1) P., Zeile 1 (verwischt), 9 (dreimal), 13 v., 22, 38, 71 (verwischt im M), 72 verw., 78, 106, 120, 126 verw.
- 2) V., Z. 22, 47, 50 (im J), 55 (im S), 61, 96, 98, 121 (im K).
- 3) N., Z. 3 verw., 18, 44, 103.
- 4) E., Z. 4, 28, 58, 59, 74, 76, 85, 93, 101, 118.
- 5) F., Z. 26.
- 6) J., Z. 7 verw., 29 verw., 36, 40, 43 im V, 49, 68, 88 über dem L, 113, 115.
- 7) Q., Z. 19, 21, 37 im L, 41, 52 im L, 66 im M, 80, 83 im K, 91, 100.
- 8) O., Z. 12 verw., 25, 43 im V, 46, 111, 116.
- 9) C., Z. 8 verw., 89, 91, 95, 108, 124.
- 10) S., Z. 31, 34 im S, 53, 110 verw. im Z.
- 11) A., Z. 35.
- 12) Unkenntliche, verwischte Zeichen: 22, 64, 81.

Auch von den obigen Buchstaben sind viele schon so verwischt, dass ihre ursprüngliche Figur nur mit bewaffnetem Auge zu erkennen ist.

Obr. 1 Palackého dokumentace tvaru a polohy miniových značek

Významným dokumentem zmíněné publikace je též Hennigova litografie RZ, na jejíž bázi lze dobře rozpoznat umístění miniových značek.

Obr. 2: Hennigova litografie strany 5 RZ se zvýrazněnými miniovými značkami

Další hmotné zkoumání bylo plánováno v roce 1886. Tehdy jazykovědec Gebauer, původně zastávající pravost *Rukopisů*, se vyslovil pro jejich hmotné přezkoumání a prohlásil: *Budou-li tyto zkoušky s to, aby bezpečně dokázaly starobylost RKského a RZského, podřídí se tomu pochybnosti filologické a pro odchylky zejména jazykové bude nám očekávati a hledati pravděpodobných výkladů jiných.*

Započalo se zkoumáním *Rukopisu královédvorského*. Výzkum provedli nezávisle profesori Vojtěch Šafařík z univerzity a Antonín Bělohoubek z techniky. Oba experti došli k závěru, že se RK chová jako památka stará a vyloučili novodobý původ. Prof.

Bělohoubek identifikoval v jedné iniciále RK berlínskou modř, ale pro stáří vlastního písma z toho nic nevyvozoval. Opačné závěry učinil jazykovědec Gebauer a nález tohoto barviva v iniciále interpretoval jako důkaz novodobého původu celého rukopisu. A zároveň konstatoval: *Nepodobá se, že by chemie a mikroskopie vůbec byly s to, dokázati pravost a starobylost nějakého rukopisu podezřelého.*

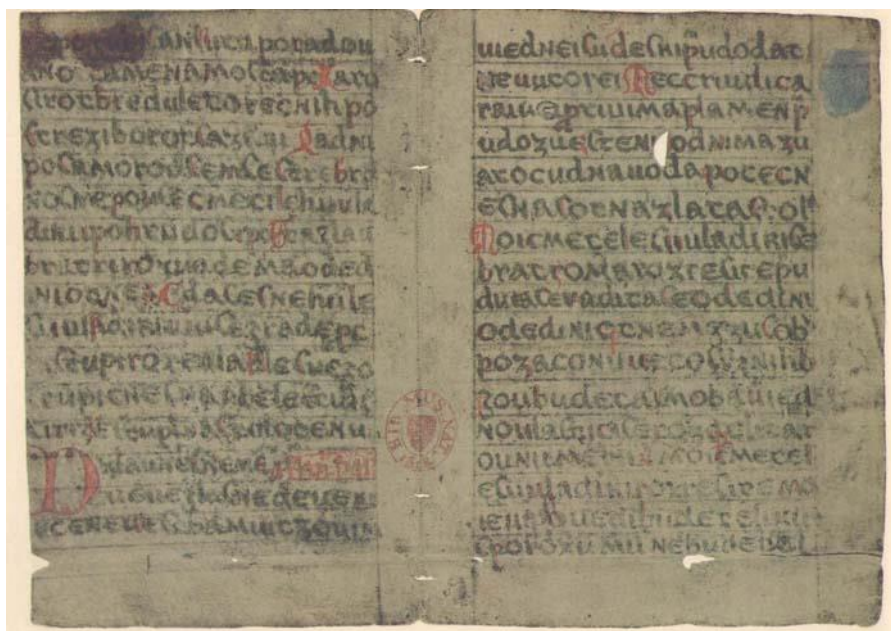
Spory, které z toho vzešly, vedly k tomu, že k plánovanému komisionálnímu zkoumání RZ nedošlo. Soukromě pak RZ zkoumal Vojtěch Šafařík a po něm i Julius Stoklasa, pozdější rektor ČVUT. Oba badatelé se vyjádřili pro velké stáří RZ.

Významný dokument pro poznání hmotné stránky RZ představují též Husníkovy fotografie, vytvořené v roce 1889 pro skvostné obrázkové vydání *Rukopisů* s Alšovými ilustracemi.

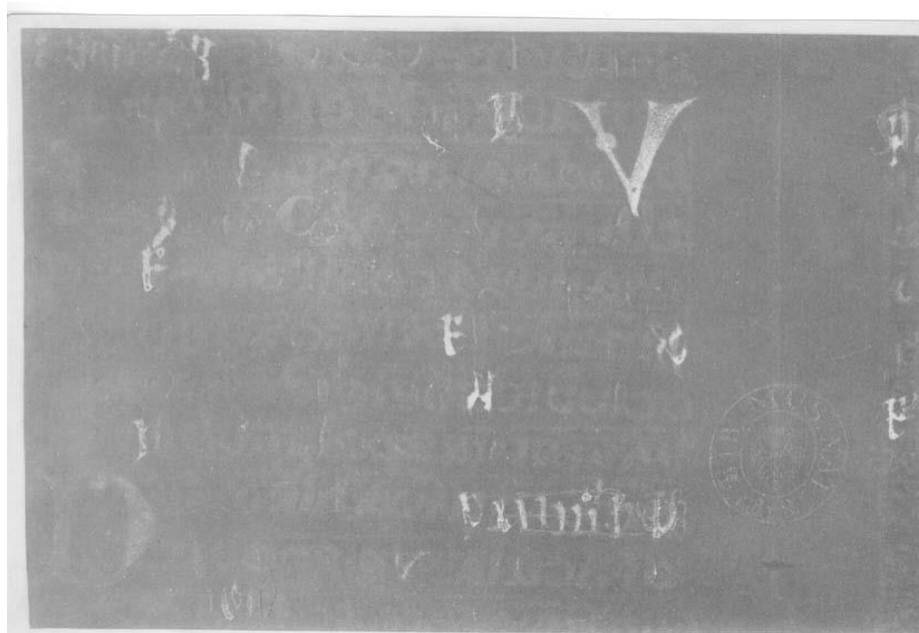
Naopak významný dokument pro dezinformaci o *Rukopisech*, který podstatně zvrátil názírání na jejich autenticitu, vznikl v roce 1899. V *Listech filologických* publikoval Ladislav Dolanský článek, v němž uvedl, že se Václav Hanka podepsal kryptogramem HANKA FECIT do Rukopisu zelenohorského. Teprve po dvanácti letech bylo zjištěno, že jde o svévolnou interpretaci jednoho nečitelného místa na straně RZ. (Dle hypotézy spisovatele Ivanovova je tam psáno PSALMUS.)

3 1930: Vojtěchovy dokumentární fotografie

Z pověření Academie věd a umění byl v roce 1913 zkoumáním *Rukopisů* pověřen prof. Viktorin Vojtěch, odborník na vědeckou fotografii. Jeho výzkum byl přerušen válkou. Výsledky byly publikovány v roce 1930 ve speciálním vydání *Rukopisů* provázeném poznámkami jazykovědce Flajšhanse (Vojtěch 1930). Zde jsou krom barevných snímků uvedeny rentgeny, snímky fluorescenční, infrasnímky a snímky s užitím různých filtrů. Ač zprvu skeptik, stal se prof. Vojtěch následně obhájcem pravosti *Rukopisů* a předsedou Československé společnosti rukopisné.

Obr. 3. Strany 4 a 5 RZ (Vojtěch 1930)

Obr. 4. Rentgen pořizený prof. Vojtěchem.

4 1969: Paleograf Kašpar

Známý sborník *RKZ – dnešní stav poznání*, který vydala Akademie věd v roce 1969, přináší ve stati paleografa Kašpara významné svědectví o miniových značkách: *mají podobu písmen (P, V, N, E, Q, S, A) a jsou psány přes zřejmě náhodně vybraná normální zelená písmena, případně vedle nich. Slouží, jak se zdá, pouze jako ozdoba textu a nemají jiné funkce* (Kašpar 1969: 315).

5 Poslední průzkum

Zvláštní pozornost zasluhuje průzkum RZ, který prováděl tzv. Ivanovův tým v letech 1967-72. A to nejen proto, že je vlastně dosud posledním průzkumem, ale též proto, že o něm bylo napsáno mnoho textu sporné informační kvality, téměř výhradně spisovatelem Ivanovem. Diskusních příspěvků je naopak velmi málo.

Před padesáti lety, když se blížilo 150. výročí nálezů *Rukopisů*, začal se spisovatel Ivanov zabývat problematikou jejich datování. V časopise *Tvorba* později zveřejnil, jak se zasloužil o nové zkoumání *Rukopisů*, na němž se sám podílel a o němž referoval prostřednictvím literatury faktu: *Vysvětlil jsem ministrovi podrobně celou záležitost (i svou hypotézu s malířem a Hankovým svatebním svědkem F. Hořčíčkou) – a ministr souhlasil* (Ivanov 1972).

Na základě vyžádaného souhlasu došlo k průzkumu, který byl prováděn v laboratořích Kriminálního ústavu týmem, v němž krom dvou pracovníků KÚ (pplk. Srnec, major Sitta) asistoval spisovatel Ivanov, restaurátor Josefík a znalec rukopisné problematiky JUDr. Šonka. V počáteční fázi figuroval v badatelském týmu též chemik Karel Komárek z Národního muzea, který se později distancoval od práce týmu a kritizoval některé postupy, které vedly k poškození zkoumaných rukopisů (Urban 1991: 20).

Dříve než byl průzkum dokončen a oponován, byla naše veřejnost informována z knih spisovatele Ivanova: *Tajemství RKZ, 1969* a *Záhada Rukopisu královédvorského 1970*.

V literatuře faktu spisovatele Ivanova bylo mnohokrát zdůrazňováno, že se jedná o chemické zkoumání. Když po sametové revoluci vyšly v roce 1993 příslušné Protokoly tiskem ve *Sborníku Národního muzea*, překvapila zájemce neúplnost textu, absence fotografické dokumentace a také následující sdělení v úvodní části: *Celá dosavadní obhajoba Rukopisů vycházela totiž z chemických zkoušek prof. A. Bělohoubka a V. Šafaříka z let 1886–87, kdy oba tito chemikové dospěli k závěru, že se Rukopisy chovají jako jiné zaručeně pravé středověké památky. Dokázali jsme, proč se mýlili. Náš průzkum se nestal otázkou jedné profese, v žádném případě ne chemie, ale souhrnem poznání dalších disciplín navzájem se prolínajících a doplňujících* (důraz JU).

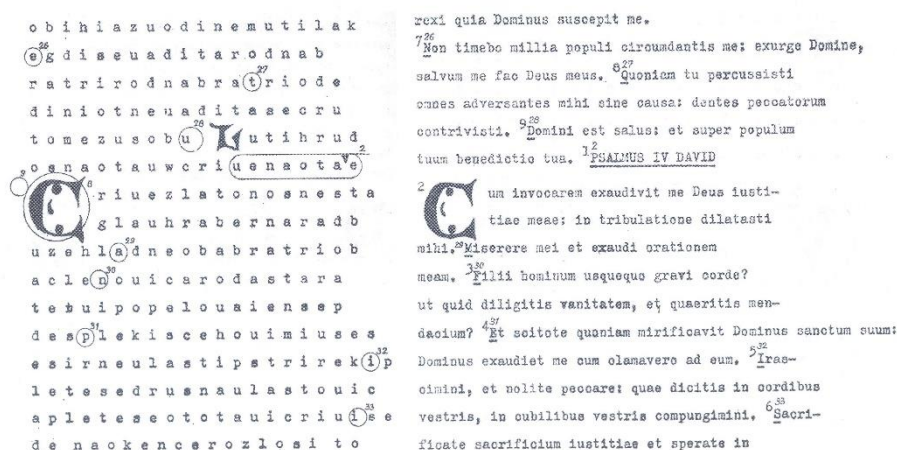
V čem spatřoval Ivanov omyl Bělohoubka a Šafaříka sdělil spisovatel při oponentuře v Kriminálním ústavu v roce 1975 následovně: *...A o tom, že to je palimpsest, RK nebo RZ, no to nikoho nenapadlo. Já jsem právě na tomto postavil svoji hypotézu, poněvadž jsem říkal, že jedině tak je možno vysvětlit chemické soudy z roku 1886. Oni*

zkoumali chemikové iniciály, ty jsou středověké, to ostatní falzátor odstranil a doplnil svým novým textem.

Podle hypotézy spisovatele Ivanova byl na pergamenu, kde je dnes *Rukopis zelenohorský*, původně žaltář. Běžné inkoustové písmo žaltáře bylo důkladně odstraněno. (Nepodařilo se jej zviditelnit rentgenem ani jinou speciální fotografickou technikou). Na druhé straně domnělý falzátor ponechal na pergamenu 78 miniových majuskulí žaltáře, aby tak navodil zdání starobylosti.

5 Bez chemie aneb pomocí disciplín navzájem se prolínajících a doplňujících

K prokázání uvedené hypotézy slouží speciální, zcela zvláštní rekonstrukční techniky. Jejich cílem bylo dokázat, že rozmístění miniových značek polohově odpovídá majuskulím žaltáře, totiž Davidova žalmu. Metoda psacího stroje.

Obr. 5: Umístění miniových značek v RZ a v žaltáři

Text zvoleného žaltáře byl rozvržen do řádků tak, že se majuskule žaltáře dostávají do poloh blízkých miniovým značkám. Rozvržení textu žaltáře do jednotlivých řádků je ovšem značně nepravidelné. Některé řádky mají 30, jiné 60 znaků! Takovým způsobem lze snadno dosáhnout požadovaného cíle.

Bylo též přikročeno k pokusu napsat text žaltáře nikoli psacím strojem, ale malovaným gotickým písmem. Takové rekonstrukce byly provedeny jen na třech zvláště vybraných místech. Jediným omezením pro rekonstrukci byl určitý prostor, kam malovaný text vtěsnat. Vedlo to k použití písmen různé velikosti.

Restaurátor Josefík, který malbu prováděl, nemusel respektovat žádné dochované zbytky domněle odstraněného písma, neboť žádné zbytky nebyly zaznamenány. „Rekonstruované“ písmo tudíž reprezentuje toliko představy restaurátora o gotickém písmu.

ostitue Vñe leguſſatorē ſup eoſ uſſciant
 gentel q̄mbom melli
 top Vñe recelſitlogde ſpuriopertumtabſ

Obr. 6: Rekonstrukce domněle odstraněného písma žaltáře

Takto „rekonstruované“ písmo bylo předloženo k posouzení paleografovi: Expertíza paleografa Hlaváčka? Strana 10 protokolu: *Hlaváček jako paleografický odborník prohlašuje, že písmo Josefikových rekonstrukcí pochází ze 13. století, že je to tzv. textualis formata. Poněvadž toto písmo je pod dnešním písmem RZ, který se snaží jazykově, historicky i paleograficky vzbudit dojem, že pochází asi z 10. století, musí být RZ podvrh.*

Co posuzoval paleograf Hlaváček? Uvedená formulace by mohla být chápána tak, že celá pochází od prof. Hlaváčka. Faktem ale je, že Prof. Hlaváček se vyjadřoval jen k typu písma Josefikovy rekonstrukce. Ostatní tvrzení nepocházejí od renomovaného paleografa a ignorují závažné skutečnosti! Nerozlišuje se doba zápisu RZ a doba jeho vzniku. Paleograf Emler soudil, že dle písma RZ mohl být zapsán ve 13. století. Doba vzniku ukazuje na dobu mnohem dřívější. RZ vykazuje znaky orální poezie, pro kterou platí, že od svého vzniku se po staletí předává ústním podáním, než je zapsána.

Vyvstává otázka, proč bylo vynaloženo tolik úsilí k tvrzení, že miniové značky jsou pozůstatky konkrétního žaltáře. Pro předloženou hypotézu mohlo být lhostejné, zda jde o zmíněný žaltář či jiný text, pokud by bylo dokázáno, že miniové značky skutečně leží pod textem RZ a nikoli na něm, jak soudili všichni dosavadní badatelé.

K prokázání opačné stratigrafie psacích látek přinášejí Protokoly též určitá tvrzení, která se opírají o líčení mikroskopických pozorování, ale nejsou doložena žádnou obrazovou dokumentací. Jejich nedostatečnost je zjevná a zřejmě proto při dokazování Ivanovovy hypotézy je větší důraz kladen na rozmístění miniových značek v ploše než na stratigrafii psacích látek.

Při oponentuře v Kriminální ústavu v roce 1975 bylo poukázáno na to, že nebyly použity ověřené exaktní metody a že závěry týmu nelze pokládat za dostatečně vědecky průkazné. Existují bezpečné fyzikální metody pro určení stratigrafie psacích látek. Ty ovšem použity nebyly (Urban 1996 :49).

Při dnešních úvahách o nových zkouškách Rukopisů se někdy poukazuje na jejich možné poškození. Takové obavy jsou jistě oprávněné, nicméně dnes již existují metody zcela nedestruktivní. Příkladem může být Augerova metoda, která umožňuje datovat dobu zápisu z míry pronikání inkoustu nikoli do hloubky pergamentu, ale do šířky (Nesměrák 2001: 1).

Literatura

1. Ivanov Miroslav 1969: *Tajemství RKZ*. Praha: Mladá fronta.
2. Ivanov Miroslav 1970: *Záhada Rukopisu královédvorského*. Praha: Novinář.
3. Ivanov Miroslav 1972: Jak to bylo s Tajemstvím RKZ. *Tvorba* č. 3.
4. Ivanov Miroslav a kol. 1993: Protokoly o zkoumání rukopisů Královédvorského a Zelenohorského a některých dalších rukopisů Národního muzea v Praze (1967 – 1971) In: *Sborník Národního muzea v Praze. Řada C, Literární historie, Svazek XXXVI, 1991 – číslo 1-4*.
5. Kašpar Jaroslav 1969: Rukopisy Královédvorský a Zelenohorský – paleografický přepis. In: *RKZ – dnešní stav poznání*. Academia, Národní muzeum.
6. Nesměrák Karel – Štamberská Dana 1995: První hmotný průzkum RZ. In: *Almanach rukopisné obrany III. Neklan*.
7. Nesměrák Karel 2001: Augerova scanovací mikroskopie – exaktní metoda datování stáří inkoustů. In: *Zprávy české společnosti rukopisné*. Č. 18, řada V.
8. Nesměrák Karel 2013: Historie a perspektivy hmotného průzkumu Rukopisů královédvorského a zelenohorského. In: *Chemické listy* č. 107, s. 194 – 201.
9. Palacký František – Šafařík Pavel Josef 1840: *Die ältesten Denkmäler der böhmischen Sprache*. Prag in comission bei Kronberger und Řivnač.
10. Urban Jiří 1991: Příspěvek k posouzení posledního hmotného průzkumu Rukopisů. In: *Almanach rukopisné obrany 1991, Neklan*.
11. Urban Jiří 1993: Analýza současného poznávání hmotné stránky Rukopisů. In: *Almanach rukopisné obrany II. Neklan*.
12. Urban Jiří, Nesměrák Karel 1996: *Fakta o Protokolech RKZ*. Neklan.
13. Vojtěch Viktorin 1930: *Rukopisy Královédvorský a Zelenohorský. Dokumentární fotografie*. Praha, Unie.

Internetové zdroje

1. <http://www.rukopisy-rkz.cz/rkz/urban/r/ivanov/fop/index.htm>
2. <http://www.rukopisy-rkz.cz/rkz/urban/r/palimp/plm13.htm>
3. <http://www.rukopisy-rkz.cz/rkz/urban/r/rz1/index.htm>

Renesanční zámky z děkanského chrámu Panny Marie Sněžné v Rokycanech a jejich kopie v Západočeském muzeu v Plzni

Ludmila Kotorová

Abstrakt. Hlavním tématem příspěvku je komparativní analýza dochovaných renesančních zámků z děkanského chrámu Panny Marie Sněžné v Rokycanech s jejich kopiemi z počátku 20. století ze Západočeského muzea v Plzni. Příspěvek dále mapuje historii jednotlivých předmětů, objasňuje konstrukční rozdíly originálů a kopií, jejich výrobu a upřesňuje dosud neznámá časová období vzniku a okolností pohybu exponátů. Výsledky bádání jsou doloženy detailními fotografiemi pořízenými v rámci probíhající konzervace zámkového mechanismu. Současně představované zámky reprezentují nejvýznamnější období ve vývoji uměleckého zámečnictví a lze na nich demonstrovat vysokou úroveň renesančního uměleckého zámečnictví ve střední Evropě. U předkládaných předmětů nalezneme důmyslné mechaniky zámků, nové technologické postupy i ozdobné prvky. Těmito ukázkami je doloženo mistrovství nejen renesančních zámečníků na Plzeňsku, ale i zručnost a profesionalita jejich následovníků při výrobě kopií na počátku 20. století.

Abstrakt. Das Hauptthema des Beitrages bildet die komparative Analyse von erhaltenen Renaissance Portalschlössern der Kirche Heilige Maria Schnee in Rokycany und deren Kopien vom Anfang des 20. Jh. die im Westböhmischem Museum von Pilsen angefertigt wurden. Der Beitrag erläutert die Geschichte der einzelnen Gegenstände, erklärt die Konstruktionsunterschiede zwischen den Originalen und den Kopien, deren Herstellung, und bestimmt die bislang nicht bekannte Zeit der Entstehung der Kopien, und die Begebenheiten rund um die Ortswechsel der Originale. Die Forschungsergebnisse werden durch Fotografien von Details des Schlossmechanismus bestätigt, die während der Konservierung aufgenommen wurden. Die vorgestellten Schlösser stellen Erzeugnisse der bedeutendsten Zeit der Entwicklung des Kunstschlosserhandwerkes dar. An den Schlössern lässt sich das hohe Niveau des Renaissance Kunstschlosserhandwerkes in Mitteleuropa aufzeigen. Die vorgestellten Gegenstände zeichnen sich durch durchdachte Schlossmechanismen, neue technologische Verfahren und Zierelemente aus. Durch diese Schlosser wird nicht nur die Kunstfertigkeit der Schlosser der Renaissance in der Pilsner Region bewiesen, sondern auch derer die am Anfang des 20. Jahrhunderts die Kopien anfertigten.

Key words: renesanční zámek, zámkový mechanismus, zámková zábrana

1 Obsah

Specifickou atmosféru, tzv. *génus loci* určitého místa vytváří mnoho rozličných faktorů, které se vzájemně prolínají, umocňují a určují tak nezaměnitelný a jedinečný charakter místa. Všeobecně jsou s tímto fenoménem spojovány historické, architektonické stavby se svým bezprostředním okolím. Nicméně každá stavba zrcadlí nejen společenskohistorický vývoj, ale také hmotnou kulturu a vyspělost uměleckého řemesla daného místa a období. Tyto předměty užitého umění spojené s provozem staveb v sobě nesou stejně nezaměnitelnou a neopakovatelnou atmosféru jako stavba samotná. Řemeslné ztvárnění, cit pro materiál a schopnost vtisknout předmětu běžné spotřeby estetickou krásu a jedinečnost byly znakem výrobků z mnoha oblastí života našich předků. Přestože u řemeslných výrobků byl kladen prvotní důraz na funkčnost a účelnost předmětu, snažil se řemeslník dát svému dílu navíc i estetickou hodnotu a předat tak část svého vlastního osobitého projevu. Ukázkou dokonalého propojení těchto složek, včetně mistrně zvládnuté práce s materiálem, bylo umělecké zámečnictví. Mezi zámečnickými výrobky zaujímal nejdůležitější místo dveřní zámek. Nejenže jeho výtvarné zpracování ovlivňovalo místo pro nějž byl vytvořen, ale od konce středověku se navíc stal reprezentativním, mistrovským kusem, který předkládali uchazeči o přijetí do zámečnických cechů.

Důležitou etapou z pohledu vývojových technických, a také výtvarných proměn zámků byla renesance. Umístění zámku na vnější straně dveří v době středověku bylo nepraktické a ani neposkytovalo dostatečnou ochranu zámku proti vylomení. Také používaný jednoduchý uzavírací mechanismus byl postupně zdokonalován, doplněn o pákový či otočný systém, který umožnil otevřít zámek z vnitřní strany. Významné zdokonalení zámkového mechanismu nastalo na přelomu období gotiky a renesance, kdy byl zámek přemístěn na vnitřní stranu dveří. V tomto okamžiku bylo odhaleno vnitřní ústrojí zámku a nezakrytý mechanismus se stal zcela viditelným. Pozornost byla věnována nejen otázce větší bezpečnosti, ale i výzdobě odhalených prvků. Dosud jednoduché zámkové mechanismy se proměnily ve složité soustavy pružin, záskoček, závorek a ramen, což zároveň vytvořilo prostor pro výzdobu, zpočátku nejčastěji provedenou rýhováním nebo rytím. Ryté nebo rýhované rozetky a květy karafiátů zdobily hlavičky nýtů, ramena táhel byla prolamovaná s konci zatočenými do spirál. Po polovině 16. století zdobily prořezávané podkladové desky rozviliny a voluty s úponky. Oblíbenou výzdobnou technikou se staly leptané a niellované dekory ve tvaru groteskových masek či mauresek přetrvávající až do počátku 17. století. Mechanismus se postupně ukrýval do pouzder, která poskytla větší plochu pro dekorativní pojednání povrchů pouzder nebo okrajů podložní desky. V druhé polovině 17. století se pouzdra překrývala prořezávanými nebo rytými destičkami z mosazi, jejichž ornamenty se vzájemně propojovaly boltcovými ornamenty, nebo akantovými rozvilinami. Pro větší zvýraznění a barevný kontrast se mosazné destičky pokládaly na modřený plech (Mohr 1984 – 1985: 46).

K nejvyšší dokonalosti byly u renesančních zámků dovedeny zámkové zábrany ukryté v tzv. kapličkách¹. Původně pouze několik obručových lamel zabraňovalo

¹ Vzhledem k tomu, že dosud není ustálena závazná terminologie, je možné se setkat s rozličným označením jako např. schránka, bubínek. V zahraniční terminologii je nejčastěji používáno

odemknutí při použití nesprávného klíče s neodpovídajícím prořezávaným ozubem. Postupně se počet lamel zvyšoval a navíc se začala profilovat klíčová osa, na níž se zasouvalo tělo klíče. Duté tělo klíče i klíčová osa měly shodný průřez vytvářející čtyřlístky, hvězdice nebo rozety (Pall 2014: 135). Dokonalost a důraz kladený na maximální přesnost jednotlivých zábran a odpovídajících klíčů vytvořených ručními nástroji se dnes zdá až neproveditelná. Není tedy nijak překvapující, že výroba těchto zábran se stala nejprestižnější ukázkou mistrovské práce, a to až do závěru 19. století². Technická vynalézavost a umělecká invence se v období renesance natolik rozvinuly, že zámek získal konstrukční a formální jednotu jako nikdy před tím ani nikdy později (Rasl 1984 – 1985: 20).

Z uvedených skutečností vyplývá, jak ceněné a žádané jsou renesanční zámky pro sběratele uměleckého zámečnictví. Většina světových muzeí má unikátní renesanční zámky zastoupeny ve svých sbírkách³. Podobně je tomu také v českých a moravských, především uměleckoprůmyslově zaměřených muzeích. Muzeum Dr. Bohuslava Horáka v Rokycanech⁴ deponuje ukázky uměleckého řemesla a kovářských výrobků. Počtem exponátů nepatří sbírka k nejobsáhlejší, přesto je v ní zastoupeno několik velmi kvalitních exponátů. V první řadě jsou to dva dochované dveřní zámky z děkanského chrámu Panny Marie Sněžné na dnešním Masarykově náměstí, kterými se zde budeme zabývat.

Významnost obou uměleckých předmětů ocenil již na konci 19. století Dr. Antonín Podlaha, když jako člen komise pro výběr uměleckých artefaktů pro připravovanou Národopisnou československou výstavu roku 1895 v Praze, oba předměty vybral, jako ukázky uměleckého zámečnictví na Rokycansku, respektive v západních Čechách. Renesanční zámky z hlavních vstupních dveří a levých bočních dveří děkanského chrámu v Rokycanech byly součástí oddělení kovů a publikovány v souborném katalogu výstavy. V roce 1900 publikoval oba zámky také v *Soupisě památek historických a uměleckých v království Českém od pravěku do počátku XIX. století, IX, Politický okres Rokycanský*. Vedle obrázků komentoval i omyl, který byl uveden v publikaci k výstavě v roce 1895. Zde se připisovaly zámky k majetku Západočeského umělecko-průmyslového musea v Plzni (Podlaha 1900:100). To byla první z mnoha nesrovnalostí spojených s původem předmětů a jejich kopií. Další nesrovnalosti vznikly porovnáním konstrukčních detailů na dobových fotografiích z roku 1895 a 1900. Konfrontace zámků z rokycanského muzea a zámků deponovaných v Západočeském muzeu v Plzni (dále ZČM) přinesla další otázky. Jedna z nich se týkala autentičnosti

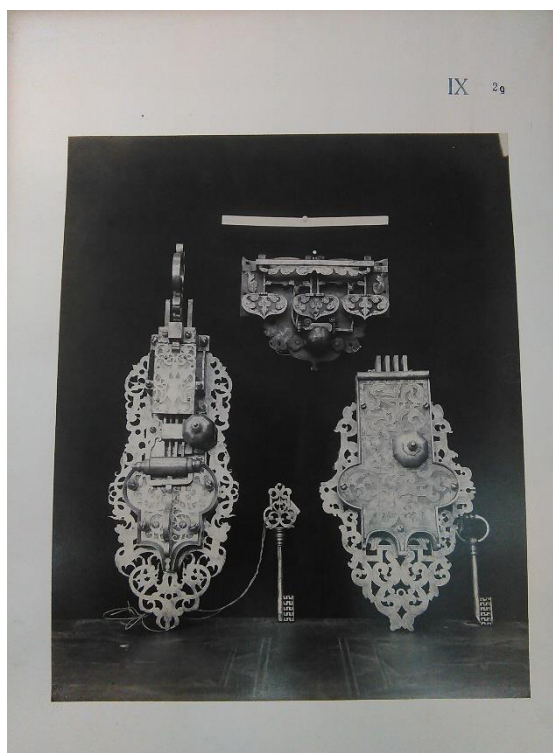
označení *kapelle* (něm.), *chapel* (angl.) nebo *chapelle* (fr.), proto se přikláním k označení kaplička.

² Výroba kapliček se zábranami musela být i v 19. století u zámečnických zkoušek stále prováděna pouze ručně, bez využití strojů. Přísné cechovní regule požadovaly, aby klíč otáčel zábranami tak přesně, aby „... ani kapka oleje neprošla“ (Rasl 19847 – 1985: 21).

³ Obsáhlé a pro české prostředí obzvláště důležité sbírky nalezneme např. v Museum für Schlösser, Schlüssel, Kästchen, Kassetten und Eisenkunstguss v Gratzu, nebo v Germanisches Nationalmuseum v Norimberku.

⁴ V roce 1904 rozhodlo obecní zastupitelstvo královského města Rokycan o zřízení vlastního muzea. Veřejnosti bylo otevřeno v září 1905 a v roce 1931 byly sbírky deponovány do budovy v blízkosti děkanského chrámu Panny Marie Sněžné. Iniciátorem k založení muzea byl profesor, a pozdější ředitel gymnázia, PhDr. Bohuslav Horák, k jehož počtě nese muzeum od roku 1937 jeho jméno.

jednotlivých předmětů a jejich historie. První záznamy o rokycanských zámčích nalezneme v inventáři až z roku 1934, přičemž není uvedené přesné datum akvizice ani původní majitel. Poznámka Dr. Podlahy přisuzovala oba zámky k církevnímu majetku ještě v roce 1900. Dobové fotografie z muzejního archivu, které nejsou blížeji datované, mají tužkou připsanou poznámku: „Majetek obce Rokycanské“. Naproti tomu popis muzejní expozice ve výroční zprávě z roku 1935 ve výčtu vystavených exponátů již zámky zdůrazňuje. Období mezi lety 1900 až 1934 se tedy stalo předmětem dalšího bádání. Bohužel se již nepodařilo v rokycanském muzejním archivu dohledat žádné upřesňující záznamy. Ani snahy dohledat objasňující údaje například v archivu Římskokatolické Farnosti Rokycany nebo ve Státním okresním archivu Rokycany se neseťkaly s úspěchem. Bádání se tedy zaměřilo na kopie zmiňovaných zámek, deponovaných v ZČM.

Obr. 1. Zobrazení rokycanských zámek v dobovém katalogu z Národopisné výstavy československé v Praze roku 1895 (Bellamn, Karel 1898: příloha IX.).

Uměleckoprůmyslové oddělení ZČM deponuje dva zámky adjustované na dřevěných kazetách tak, jak byly vystaveny v původní expozici. Inventurní záznamy popisují oba zámky jako kopie vytvořené podle originálů z Muzea v Rokycanech. Také Ladislav Lábek ve své stati o plzeňských zámečnicích komentuje obrázky obou zámek s tím, že originály jsou uloženy v muzeu v Rokycanech. Zámky označuje: „Za nejkrásnější práce tohoto druhu platí oba bohaté zámky ze vrat děkanského kostela

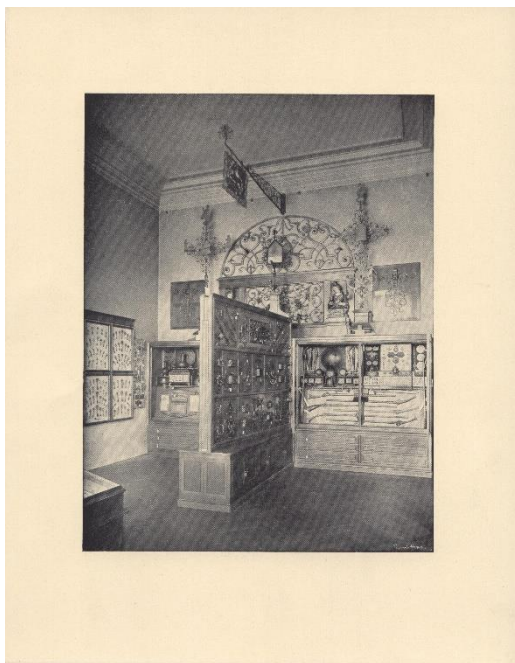
v Rokycanech, nyní uložené v tamním muzeu, které jsou prací plzeňských zámečnicků.“ (Lábek 1947: 39).

Ještě než se podrobněji budeme věnovat jednotlivým zámkům, je třeba připomenout historii sbírky kovů a uměleckého zámečnictví ZČM v Plzni. Ředitel muzea, architekt Josef Škorpil, vycházel při vytváření sbírek ze systematické koncepce trvale zachovávat, vědecky zpracovávat a zpřístupňovat ukázky uměleckého řemesla veřejnosti v celé jeho široké škále⁵. Stálé expozice porcelánu, keramiky, textilu, malířství, předmětů Blízkého i Dálného východu, antiky, knižní tvorby nebo kovů představovaly ucelené vývojové etapy sestavené nejen z originálů, ale také kopií, v případě, že nebylo možno získat odpovídající původní předmět. Již při svém projektu návrhu budovy muzea v roce 1901 počítal s dílnami pro „opravy, ošetření a čištění předmětů“, kde se také vytvářely potřebné kopie⁶. Dalším hlediskem bylo postupně doplňovat uměleckořemeslné sbírky z pohledu regionálního. Proto nalezneme vedle sebe práce jak plzeňských, tak i německých nebo francouzských zámečnicků. Tato sbírka představovala, a je tomu tak dodnes, jednu z nejucelenějších a nejkvalitnějších sbírek na našem území⁷. Je tady nasnadě, že oba regionálně významné renesanční zámky z děkanského chrámu v Rokycanech bylo potřeba prezentovat ve stálé expozici alespoň v kopiích. Jednotlivé předměty byly adjustovány po vzoru tehdejšího trendu muzeí na dřevěných kazetách. Dnes tato sbírka čítá kolem 3000 inventárních čísel, z čehož zhruba polovina prezentuje ukázky všech vývojových etap zámečnických prací z dob gotických až po výrobky z 20. století.

⁵ Na konci 19. století vznikala pod vlivem snah o obrození uměleckého řemesla řada muzeí také v Čechách a na Moravě s cílem soustředit ukázky a vývoj řemesla. K nejstarším muzeím na našem území se řadí muzeum v Brně, Liberci, Opavě Plzni, Praze, Chrudimi nebo Hradci Králové.

⁶ V suterénu budovy byly nejen dílny pro zmiňované čištění předmětů (tedy konzervátorské dílny) ale i truhlářské a knižní dílny.

⁷ V případě zámků lze hovořit o vynikající sbírce shromážděné díky nákupům na aukcích, od soukromých sběratelů, jakým byl velký sběratel kovářských a zámečnických předmětů A. Dillinger z Vídně, nebo od jiných muzeí např. v Liberci.

Obr. 2. Pohled do původní expozice Západočeského umělecko-průmyslového muzea (Výroční zpráva z roku 1892 – 1908).

Zaměříme se nyní na první zámek (inv. č. 01035 a, b) a jeho kopii (UMP 4110 a – c) z dveří boční levé lodi chrámu. Čtyř západkový mechanismus zámku je zcela ukryt v obdélníkovém pouzdře s dvěma postranními oblouky a ukončen ve tvaru drapériového oblouku. V horní části pokrývá pouzdro prořezávaná mosazná mřížka, podložená modřeným plechem. Ornamenty na mřížce i vykrajované spodní desce jsou rýhované. Po celé ploše podkladové desky i obdélném pouzdře se vine a proplétá bohatý akantový dekor propojený páskami s číslicí „4“. Zámek je bez kliky a otevíral se pouze klíčem tzv. německým systémem⁸. Kaplička se zábranami je osmiboká, klíč s prořezávaným ozubem je na konci šikmo zkosen.

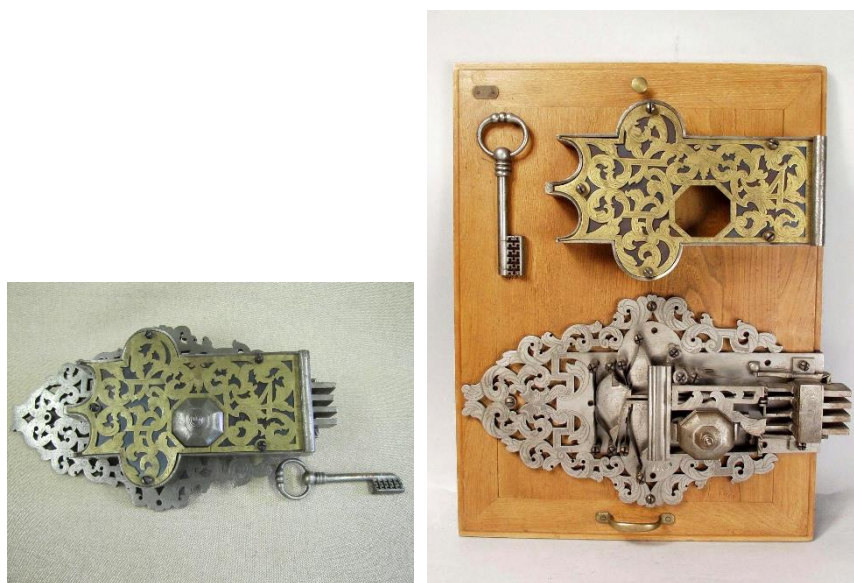
Plzeňská kopie zámku z dveří levé boční lodi byla vytvořena v Odborné škole pro umělecké zámečnictví v Hradci Králové⁹ a to ve vysoké kvalitě a s naprostou přesností¹⁰. Na základě korespondence mezi ředitelem muzea Josefem Škorpilem

⁸ Tzv. německý systém umožňoval otočení klíče pouze do 3/5 otáčky a zůstal zvenčí v otevřeném mechanismu, což zajišťovalo dveře proti nechtěnému zaklapnutí a klíč bylo možné vyjmout pouze v případě zamčeného zámku. Naproti tomu pozdější tzv. francouzský systém svou konstrukcí umožnil otočku klíče o 360° a klíč bylo možné vyjmout jak při otevřeném, tak i zamčeném mechanismu.

⁹ Odborná škola pro umělecké zámečnictví v Hradci Králové zahájila svou činnost popřesunutí z Třebchovic v roce 1880 a v tomto městě plynule pokračovala (i pod jinými názvy) až do roku 1954.

¹⁰ Zámky jsou shodné ve všech rozměrech, v. – 25 cm; dl. – 44 cm; dl. klíče 18, 5 cm.

a správcem školy Rudolfem Němcem víme, že kopii provedl učitel odborného výcviku Josef Zajíc. Dopis o zadání této zakázky pochází z listopadu 1909, a tudíž kopie vznikla nejdříve nakonci roku 1910, případně v rozpětí let 1910 - 1911¹¹. Při srovnání jak dobových fotografií z let 1895 a 1900, tak i originálu byla u kopie identifikovaná pouze jedna nepatrná detailní odchylka. Mosazná prolamovaná mřížka kopie byla vyrobena tak, aby konce hrotů přesně dosahovaly do konce hrotů pouzdra. Na rozdíl od originálu, kde již tyto hroty nebyly dochovány v původní délce. Ozub kopie klíče je rovný, prořezávaný a také nekopíruje neúplný (nedochovaný ozub) originál.

Obr. 3. – 4. Originální zámek z expozice Muzea Dr. Bohuslava Horáka v Rokycanech a jeho kopie v Západočeském muzeu v Plzni (fota Ivana Michnerová 2005, autorka 2016).

Druhý zámek z Muzea v Rokycanech (inv.č. 01034) z hlavních vstupních chrámových vrat děkanského chrámu patří mezi unikátní typy mohutných zámků se speciálním natahovacím mechanismem. Důmyslně propracovanou vnitřní mechaniku doplňovaly dvě kliky. Klika podélná s osou zámku a klika páková, s jejíž pomocí se také dalo po odemknutí zámku manipulovat s těžkými dveřními křídly. Celý mechanismus kryjí dvě pouzdra. Táhla podélné kliky překrývá obdélníkové pouzdro ze silného plátu s prořezávanou destičkou ve tvaru okřídlené ženské postavy. Bočnice pouzdra jsou ozdobně prořezávané v renesančním volutovém ornamentu zakončeném úponky a zvýrazněné rýhováním. Mechanismus k pákové klíci je zcela zakryt dvou laločným pouzdem zakončeným drapériovým obloukem. Bohatý, proplétaný akantový a úponkový ornament pokrývá celou plochu zámku i podkladové desky, která je po

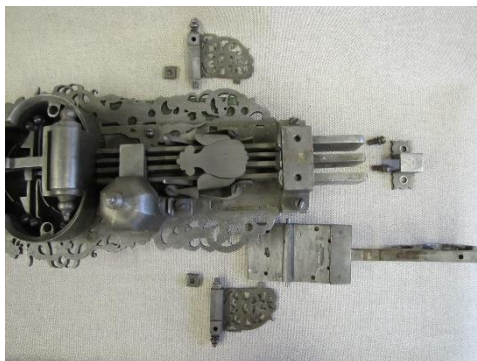
¹¹ Tato informace je určující pro upřesnění datace předmětu, neboť v původním inventáři nebyl datum vzniku ani autor uveden.

okrajích prořezávána. Tento zámek již na počátku bádání vykazoval konstrukční odlišnosti mezi originálem a kopií. Nejviditelnějším rozdílem byl přesah pákové kliky vytvořené ze stáčených závitnic, které přesahovaly závěrečný hrot oblouku. Na fotodokumentaci z roku 1895 i z roku 1900 končila páková klika v jedné linii s koncem hrotu oblouku. Originální zámek i jeho kopie byly v rozměrech, a tudíž i v tomto přesahu, naprosto shodné. Zodpovědně rozlišit originál od kopie nebylo možno jinak, než přistoupit k demontáži obou zámků. V případě zkoumaného zámku ze ZČM v Plzni (inv.č. UMP 3748) bylo nutné demontovat předmět z dřevěné kasetové desky, poprvé od doby montáže. Totéž pak v případě zámku (inv.č. 01034) z Rokycan. Oba předměty prošly současně náležitou konzervací a byly opětovně smontovány. První otázka ohledně autentičnosti plzeňského zámku byla vyřešena okamžitě po sejmutí z dřevěné kazety. Zámek, který v inventáři byl označen jako „kopie vyrobená v muzejních dílnách zámečnickým mistrem Aloisem Šimicem a pomocníkem Václavem Horníčkem v letech 1908 – 1909“, byl na reversové straně podkladové spodní desky zámku viditelně označen raženou datací a jmény obou pánů. Nicméně datum 5. 9. 1906 bylo v rozporu s uvedenými časovými údaji. Předpoklad, že kopie byly vytvářeny na základě zapůjčení originálu do muzea, potvrdily archivní záznamy částečně dochované dobové korespondence v archivu ZČM v Plzni. Již v roce 1904 žádal Patronátní úřad v Rokycanech ředitele Škorpila o navrácení obou předmětů, k čemuž pravděpodobně nedošlo, neboť v dopise ze dne 14. 11. 1905 povoluje Děkaný úřad v Rokycanech posunout vrácení předmětů v únoru 1906. Další překvapivou informací je dopis z 20. 10. 1904, kde muzeum z vlastního podnětu žádá firmu Jaroš & Michálek¹² v Plzni o navrácení předmětů již druhého dne (tj. 21.10. 1904) „... jelikož se budou co týká řemeslné stránky prováděti u nás“ (Archiv ZČM).

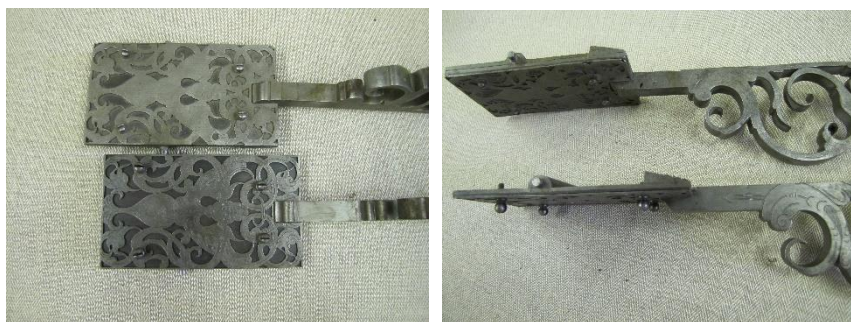
Obr. 9. Přesah pákové kliky shodný u originálního zámku i jeho kopie (foto autorka 2016).

¹² Firma Jaroš & Michálek byla velmi uznávanou firmou v Plzni, působící od počátku 20. století do 50 let 20. století. Specializovala se na výrobu uměleckořemeslných prvků z kovu. Podílela se na rekonstrukcích a vybavování interiérů mnoha významných budov v Plzni. Umělecké výrobky nalezneme v nejpřednějších plzeňských budovách např. na radnici, v Západočeském muzeu, městském divadle, na hlavním nádraží atd. Jeden ze zakladatelů firmy, Josef Michálek patřil k absolventům Odborné školy pro umělecké zámečnictví v Hradci Králové, školu absolvoval v roce 1893.

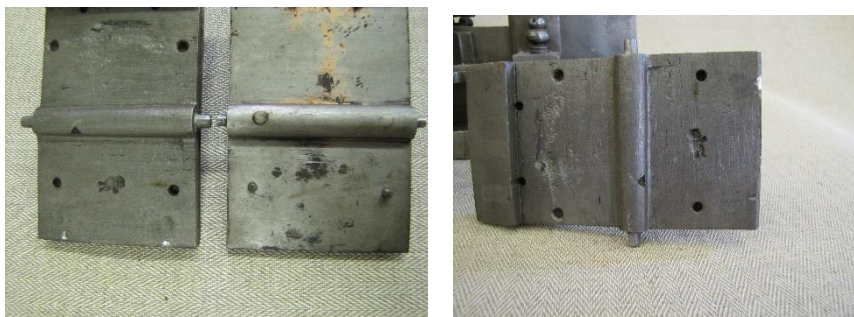

Obr. 10. Postupná demontáž originálního zámku pravé strany s podélnou klikou (foto autorka 2016).

Demontáž jednotlivých částí obou zámků, tj. originálu i kopie, odhalila dosud neznámé opravy, zdatelné pouze z reversové strany. Podélná klika originálního zámku (inv.č. 01034) vykazovala zřetelné kovářské opravy. Překrývací destička kliky byla zesílena o nový plátek propojený s prutem čtyřhranného průřezu, který byl na druhém konci nakován k původnímu materiálu kliky. Kopie již měla podélnou kliku i s destičkou vykovanou z jednoho materiálu v celé své délce. Nicméně nejvýznamnější bylo odhalení ražené značky na spodní části destičky podélné kliky. Zámečnické značky se vyskytují na zámcích zcela ojediněle. Většinou jde o mistrovské kusy, které jsou také datované, a několik takových lze shlédnout v zahraničních sbírkách. Tímto nálezem získal zámek novou vypovídací hodnotu, přestože jde o dosud neidentifikovanou značku. Zbývalo dořešit problém s rozdílnou délkou pákové kliky.

Obr. 10. - 11. Podélné kliky po demontáži, výše originál, dole kopie, reversové stany s opravami a zesíleným plátkem u originálu výše (foto autorka 2016).

Obr. 12. - 13. Reversové strany destiček, zleva originál a detail ražené značky (foto autorka 2016).

Obě pákové kliky byly jak v délce, tak i ve způsobu tvarového zpracování naprosto shodné a obě ve své délce přesahovaly o 3,5 cm konec drapériového oblouku. Při detailnějším prozkoumání dobové fotodokumentace z let 1895 a 1900 byl rozpoznán nepatrný rozdíl ve zpracování U - třemenu na konci těla kliky. Jednak byl třmen po stranách kovářsky zaoblen a dále ústil v první rozvilinu, z níž je celá klika ozdobně vytvořena. Kliky u zkoumaných obou zámků měly U - třmeny zakončené ostrými, pravouhlými rohy a před první rozvilinou byl ještě hladký díl prutu o délce 3,5 cm. Přesně o tuto délku přesahuje klika konec drapériového oblouku. Z této skutečnosti tedy vyplývá, že originální zámek je doplněn o novou pákovou kliku z počátku 20. století.¹³ Lze se pouze dohadovat, že mohla být doplněna v plzeňských dílnách při výrobě kopie.¹³ Další odlišením od originálu je tvar pojistek pro zajištění pákové kliky. Kopie má obě pojistky ve tvaru komolého jehlanu, kdežto originální zámek pravděpodobně již pojistky v době výroby kopie neměl, neboť jsou nahrazeny šrouby.

Vytknutý badatelský záměr pokusit se ozřejmit historii, dataci, majitele, autenticitu nebo odlišnosti originálních renesančních zámků a jejich kopií byl podpořen a doložen konkrétními fakty. Navíc byla nalezena vzácně se vyskytující ražená značka, která se stane předmětem dalšího bádání a mohla by napomoci více upřesnit či vyvrátit například provenienci vzniku či dosavadní datování předmětu.

Literatura

1. Bellman, Karel 1898: *Památky výtvarné z československé výstavy národopisné r. 1895: 120 světlotiskových reprodukcí s průvodním textem*. Praha: Národopisný odbor výtvarný a církevní.
2. Lábek, Ladislav 1947: *Plzeňští zámečníci: Pohled do jejich života a práce*. Plzeň: Řemeslnická beseda.

¹³ Skutečné potvrzení tohoto předpokladu by nám mohly poskytnout poměrně detailně zapisované týdenní pracovní výkazy z jednotlivých dílen. Bohužel v archivu roky 1905 a 1906 chybí.

3. Pall, Marina 2012: *Schlüssel und Schlösser: Exponate aus der Hanns Schell Collection Graz = Keys and locks: objects from the Schell Collection Graz*. Graz: Eigenverlag Hanns Schell Collection.
4. Podlaha, Antonín 1900: *Soupis památek historických a uměleckých v království Českém od pravěku do počátku XIX. století. IX, Politický okres Rokycanský*. Praha: Nákladem Archaeologické kommisie při České akademii císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění.
5. Pražáková, Markéta – Mohr, Jan 2014: *Minulost kovaná ze železa: Odborná škola pro umělecké zámečnictví v Hradci Králové (1874-1954) = Iron forged past: the Vocational School of Art Metalwork in Hradec Králové (1874-1954)*. Hradec Králové: Muzeum východních Čech.
6. Rasil, Zdeněk – Mohr, Jan 1984 - 1985: *Černé řemeslo v průběhu staletí: katalog výstavy*. Praha: NTM.
7. *Západočeské umělecko-průmyslové museum císaře a krále Frant. Josefa I. v Plzni. Výroční zpráva z roku 1892 – 1908*. V Plzni: Nákladem Měst. umělec.-průmyslového musea 1908 (Plzeň: J. R. Port)

Prameny

1. Archiv Západočeského muzea v Plzni.
2. Archiv Muzea Dr. Bohuslava Horáka v Rokycanech

Problematika rekonstrukce slavnostních účesů v lidovém prostředí: na příkladu svatebního účesu z Plzně

Marie Klečatská

Abstrakt. Příspěvek je zaměřen na často opomíjený doplněk ženského plzeňského svatebního kroje. V centru pozornosti stojí svatební účes nevěsty, jehož rekonstrukce byla provedena na Národopisném oddělení Západočeského muzea v Plzni při příležitosti Přehlídky lidových krojů z Plzeňska, pořádané dne 11. června 2016 v rámci Mezinárodního folklorního festivalu CIOFF Plzeň. Rekonstrukce se opírala o ikonografické záznamy (dodatečné rekonstrukce zejména z 20. let 20. století a fotografie z konce 19. století). Využity byly rovněž terénní sběry Marie Lábkové a členů Krojového odboru Společnosti pro národopis a ochranu památek v Plzni. Předkládaný příspěvek detailně a názorně podává rekonstrukci jednotlivých fází úpravy hlavy nevěsty, přičemž neopomíjí ani zdobné doplňky, jež účes zdobí a dotváří jeho celkovou kompozici. Příspěvek slouží k bližšímu poznání slavnostních účesů v lidovém prostředí.

Abstrakt. Dieser Beitrag befasst sich mit einem oft vergessenen Accessoire der Frauenhochzeitstracht. Im Mittelpunkt der Aufmerksamkeit befindet sich die Frisur der Braut, dessen Rekonstruktion durch die Ethnologische Abteilung des Westböhmisches Museums in Pilsen durchgeführt wurde. Diese wurde anlässlich der Schau volkstümlicher Trachten aus der Pilsener Region präsentiert. Die Schau fand am 11. Juni 2016 im Rahmen des Internationalen folkloristischen Festivals CIOFF in Pilsen Stadt. Die Rekonstruktion basiert auf ikonografischen Material (zusätzlich dienten eine Rekonstruktion aus den 20er Jahren des 20. Jh. und Fotografien vom Ende des 19. Jh. als Vorlage). Zusätzlich wurden von Marie Lábková und den Mitgleidern der Trachtenabteilung der Gesellschaft für Volkskunde und Denkmalschutz in Pilsen gesammelte Zeugnisse genutzt. Der Beitrag beschreibt die einzelnen Phasen der Rekonstruktion der Frisur der Braut detailliert und anschaulich. Auch Zieraccessoires, die die Frisur schmücken und der Frisur die endgültige Form verleihen werden beschrieben. Der Beitrag dient dazu Kenntnisse über die festlichen Frisuren aus dem volkstümlichen Milieu zu vermitteln.

Klíčová slova: účes, rekonstrukce, svatební, lidová kultura, nevěsta, slavnostní oděv

Key words: hairstyle, reconstruction, bridal, folk culture, bride, ceremonial clothes

1 Úvod

Tématem mého příspěvku je seznámení s problematikou rekonstrukce slavnostních účesů v lidovém prostředí: na příkladu svatebního účesu z Plzně. S tematikou lidových krojů jsem se blíže seznámila, když Národopisné oddělení Západočeského Muzea v Plzni připravovalo přehlídku lidových krojů z Plzeňska. Tato přehlídka se pořádala 11. června 2016 v rámci jubilejního 20. Ročníku Mezinárodního folklorního festivalu CIOFF Plzeň.

Naše muzeum na tuto přehlídku připravovalo jednotlivé kroje Plzeňska. Snažili jsme se pokud možno o přesnou rekonstrukci a kompletaci jednotlivých krojů, včetně doplňků. Aby naše rekonstrukce byla co nejvěrnější, museli jsme prostudovat velké množství materiálů, zabývající se krojovou tematikou. Poté jednotlivé části krojů byly vyhledány v depozitářích a v případě potřeby odvezeny na oddělení konzervace. Dalším důležitým krokem bylo vybrání vhodných modelek, kterým by daný kroj vyhovoval velikostí.

Když jsme modelkám vybrali vhodný kroj, uvědomili jsme si, že při většině podobných akcí bývá opomíjen důležitý doplněk ženského kroje, a tím je účes. Začali jsme se tedy také zajímat o studium účesů, které dívky a ženy ke krojům v jednotlivých oblastech nosily.

Rekonstrukce se opírala o ikonografické záznamy, jednalo se zejména o dodatečně rekonstrukce z 20. let 20. století a fotografie z konce 19. století, byly využity rovněž terénní sběry, které jsou zaznamenány v Národopisné sbírce Marie Lábkové a členů Krojového odboru Společnosti pro národopis a ochranu památek v Plzni.

Nejsložitější typy úpravy hlavy představovaly účesy pro nevěsty. Ovšem ani jeden z předchozích dokumentů detailně a podrobně nezachytil jednotlivé fáze účesů. Velmi často jsou také používány dříve běžně známé označení pro jednotlivé části účesů, které ovšem nikdo dnes nepoužívá, a tudíž nezná. (například vlasy rozdělíme pěšinkou a vytvoříme klapky). Proto jsme pro rekonstrukci jednotlivých účesů využili také fotografie, kresby a obrazy, z nichž jsme jednotlivé fáze účesu museli doslova vypátrat a porovnávat to s písemnými záznamy.

Účesy v lidovém prostředí hrály velmi důležitou roli. Žádná svatba se neobešla bez slavnostního česání nevěsty (říkalo se čepení nevěsty) řada dívek si po celý život pěstovala vlasy, aby jim pak mohl být vytvořen krásný svatební účes. Můj příspěvek detailně a názorně podává rekonstrukci jednotlivých fází úpravy hlavy nevěsty z Plzeňska. Jednotlivé fáze jsou zaznamenány nejen slovem, ale i obrazem, přičemž neopomím ani zdobné prvky, které byly nedílnou součástí účesu a dotvářely jeho celkovou kompozici.

Obr. 1. Plzeňská nevěsta.
Reprodukce podle A. Němejce. (NMP
Plzeň)

Obr. 2. Nevěsta v plzeňském kroji
dle studie V. Kroupovy z r. 1847,
maloval R. Jindřich. (NMP Plzeň)

2 Zdobné prvky doplňující účes

Součástí účesu plzeňské nevěsty byly stuhy, jejichž délka se řídila délkou vlasů nevěsty, dále nezbytné sametky, které vždy nosily dívky na Plzeňsku, jehlice a rozmarýnový věneček.

Věneček dokončoval úpravu vlasů nevěsty, s věnečkem přicházela nevěsta do kostela, ovšem již v kostele po obřadu jí musela družička věnec rychle ukradnout, věřilo se, že družička, které se podaří věneček vzít, se do roka vdá. Pokud se to žádné družičce nepovedlo, věneček před odchodem nevěsty z kostela odebral družba.

Jehlička byla většinou vyrobená z mosazi, výjimečně pozlacená, měla tvar oblouku a bývala zdobena tepáním, rytými srdíčky, křížky, občas také sklíčky a malé granáty. Dívky ji nosily při slavnostních příležitostech a také při pohřbech.

Jehlice, též také nazývané „jehličky“, nebo též „žínky“, byly obloukovité pravidelné z mosazi, někdy i pozlacené. Takové prodával zlatník v Plzni. Všechny jsou vyřezávané, tepané a jsou na nich vyrytá srdíčka, často i křížky, do některých jsou vsazená barevná sklíčka a malé granáty. Zhusta se vyskytuje vyrytý letopočet. Jehlice zhotovovali venkovští kováři, jako v Červeném Hrádku nebo v Ejpovicích u Josífků (Lábková 1918: 6).

Obr. 3. Fotografie zdobných prvků (fotografie pořízena v Muzeu Českého lesa v Tachově, foto Klára Gažíková, 15. 8. 2016).

3 Rekonstrukce

Největší problém představovalo najít vhodnou modelku. Potřebovala jsem děvče s dlouhými nebarvenými nesestříhanými vlasy. To v dnešní době byl poměrně problém. Nakonec jsem takovou dívku objevila v Muzeu Českého lesa v Tachově a ředitelka toho muzea Jana Hutníková nám dovolila provést rekonstrukci v jejich selské jizbě.

3.1 Jednotlivé fáze účesu

Vlasy jsme rozdělily pěšinkou uprostřed, po stranách oblouku byly zachyceny pírkem (vlásničkou) za ušima, čímž se vytvořily ony klapky. Vlasy jsme rozdělily na pravidelné 4 části a následovalo postupné pletení jednotlivých copů. Plzeňská nevěsta měla z vlasů upletené 4 cůpky, které jsou propletené 4 stuhami. Následuje upevnění sametek. Sametky se podváží dolů pod copy. Přes čelo a přední vlasy pod vrkoči byly vždy vázány blízko sebe 3 – 4 úzké sametky, které všechny ženy nosily každodenně nevyjímajíc ani slavnostní obřady (Lábková 1918: 6).

Obr. 4. Rozdělení vlasů na pěšinku a vytvoření klapek.

Obr. 5. Pravidelné rozdělení vlasů na 4 části (fotografie pořízena v Muzeu Českého lesa v Tachově, foto Klára Gažíková, 15. 8. 2016).

Obr. 6. Upevnění sametek (fotografie pořízena v Muzeu Českého lesa v Tachově, foto Klára Gažíková, 15. 8. 2016).

Následovalo stáčení jednotlivých copů, v podstatě úprava čepení. Vlasy se stáčí do drdolu, nejprve se stáčely dva prostřední copy.

Obr. 7., 8. Postupná úprava čepení (fotografie pořízena v Muzeu Českého lesa v Tachově, foto Klára Gažíková, 15. 8. 2016).

Poté se připevní jehlice, jehlice se částečně prostrčí vlasy. Dále pokračuje stáčení copů, ale tentokrát vnějších, copy se pochopitelně připevňují vlásničkami. Když jsou vlasy upevněné do čepení, následuje dokončení upevnění jehlice (která nyní zachytí vnější copy). Jehlice se proplete a obtočí stuhami.

Obr. 9., 10. Upevnění jehlice, (fotografie pořízena v Muzeu Českého lesa v Tachově, foto Klára Gažíková, 15. 8. 2016).

Obr. 11., 12. Po upevnění jehlice se účes proplete a obtočí stuhami (fotografie pořízena v Muzeu Českého lesa v Tachově, foto Klára Gažíková, 15. 8. 2016).

Věneček z rozmarýnky upevníme na sametky pomocí drdolových vlásniček. Na čepení je následně dán věnec s rozmarýnky (Lábková 1918: 6).

Obr. 13. Nevěsta kompletně učesaná i se všemi doplňky (fotografie pořízena v Muzeu Českého lesa v Tachově, foto Klára Gažíková, 15. 8. 2016).

Obr. 14. Detail účesu ze strany (fotografie pořízena v Muzeu Českého lesa v Tachově, foto Klára Gažíková, 15. 8. 2016).

4 Různé možnosti upevnění jehlice

Jehlici je možné upevnit různými způsoby, které byly přizpůsobeny délce vlasů nevěsty. Pokud nevěsta měla velké množství hodně dlouhých vlasů (viz fotografie z naší rekonstrukce účesu), jehlice prochází prostředními copy a je upevněna vnějšími copy. Když měla nevěsta vlasů méně, jehlice protne celý drdol a obtočí se stuhou.

Obr. 15. Varianta upevnění jehlice, pokud měla nevěsta velké množství vlasů (fotografie pořízena v Muzeu Českého lesa v Tachově, foto Klára Gažíková, 15. 8. 2016).

Obr. 16. Varianta upevnění jehlice pro méně vlasů, (fotografie pořízena v Národopisném muzeu Plzeňska, foto Milan Váchal, 11. 6. 2016).

Obr. 17. Fotografie Adély Lebové z krojové přehlídky, (fotografie pořízena v Národopisném muzeu Plzeňska, foto Milan Váchal, 11. 6. 2016).

5 Závěr

Věřím, že můj příspěvek pomůže uchovat informace o způsobu úpravy hlavy nevěsty. V průběhu rekonstrukce a zveřejnění fotografií se ukázalo, že může být tento účes využíván i v současné době. Zaujal totiž některé dívky a již byl využit, pochopitelně s přihlédnutím k módním směrům v dnešní době, jako účes nevěsty.

Obr. 18. Účes pro nevěstu, inspirovaný rekonstrukcí účesu pro plzeňskou nevěstu (foto Lukáš Fuchman, 23. 7. 2016).

Poděkování

Kolegům z Národopisného muzea Plzeňska. Ředitelce PhDr. Janě Hutníkové za umožnění využít prostory Muzea Českého lesa. Dále zaměstnancům Muzea Českého lesa, Ivetě Pšeničkové, Pavlínce Tunderové (modelce), Kláře Gažíkové za fotografie a Mgr. Marii Klečatské st. za provedení rekonstrukce účesu.

Seznam použitých zdrojů

Prameny

Archiv města Plzně, Plzeňský kroj. Národopisná sbírka Marie Lábkové 1956 – 1962, karton 379/13, inv. č. 285.

Archiv města Plzně, Plzeňský kroj. Národopisná sbírka Marie Lábkové 1956 – 1962, karton 379/22, inv. č. 294.

Archiv města Plzně, Plzeňský kroj. Národopisná sbírka Marie Lábkové 1956 – 1962, karton 379/23, inv. č. 295.

Archiv města Plzně, Plzeňský kroj. Národopisná sbírka Marie Lábkové 1956 – 1962, karton 712, inv. č. 328.

Národopisné museum Plzeňska, fond Obrazy, inv. č. 65597.

Národopisné museum Plzeňska, fond Obrazy, inv. č. 13069.

Národopisné museum Plzeňska, fond Obrazy, inv. č. 14077.
Národopisné museum Plzeňska, fond Obrazy, inv. č. 70641.
Národopisné museum Plzeňska, fond Fotografie, inv. č. 3414.
Národopisné museum Plzeňska, fond Fotografie, inv. č. 14107.
Národopisné museum Plzeňska, fond Fotografie, inv. č. 14108.
Národopisné museum Plzeňska, fond Fotografie, inv. č. 14109.

Literatura

1. Hruška, Martin 1883: *Kniha pamětní král. krajského města Plzně od roku 775 do 1870*, Plzeň: Nákladem dědiců Hruškových.
2. Lábková, Marie 1918: *Plzeňský kroj*, Plzeň: Společnost pro národopis a ochranu památek.
3. Lábková, Marie 1919: *Plzeňský kroj*, Plzeň: Společnost pro národopis a ochranu památek.
4. Lábková, Marie 1926: *O původu lidového kroje ženského v západních Čechách*, Plzeň: Národopisné muzeum Plzeňska.
5. Lábková, Marie 1929: *Lidové kroje v Západních Čechách*, Plzeň: Nákladem vlastním.
6. *Národopisná výstava Československá v Praze 1895*, výkonný výbor národopisné výstavy Československé a národopisná společnost Československá, Praha: nakladatelství J. Otty.
7. Tyršová, Renáta - Kožminová, Amalie 1921: *Svéráz v zemích Československých*, Plzeň: Nakladatelství českého deníku.
8. Ulčová, Marie 1998: *Moji milí, drazí: o časech minulých, lidském štěstí a osudech*, Plzeň.

Drobné básně z literární činnosti profesora Josefa Wünsche

Jan Lehner

Abstrakt. Příspěvek se zabývá drobnou literární činností učitele a cestovatele Josefa Wünsche, nacházející se v pozůstalosti slavného rokycanského rodáka. Pozůstalost je uchovaná ve sbírkách muzea Dr. Bohuslava Horáka. Mezi dochovanými rukopisy jsou i krátké básně, které Wunsch publikoval v příloze učitelského časopisu *Škola a život* nazývaná *Štěpnice*, jež byl určen pro mládež. Příspěvek obsahuje soupis dochovaných básní v pozůstalosti. Autor představuje některé krátké básně výchovného charakteru a uvede také některé básně s historickou tematikou.

Abstrakt. Dieser Beitrag befasst sich mit bescheideneren literarischen Werken aus dem Nachlass des Lehrers und Forschungsreisenden Josef Wunsch, der sich in den Sammlungen des Dr. Bohuslav Horák Museums in Rokycany befindet. Zwischen den erhaltenen Manuskripten befinden sich kurze Gedichte, die Wunsch unter anderem in der Jugendbeilage *Štěpnice* der Lehrerzeitschrift *Škola a život* veröffentlichte. Der Artikel beinhaltet eine Liste der im Nachlass im Manuskript erhaltenen Gedichte. Der Autor stellt die Charakteristiken einiger kurzer erzieherischer Gedichte und einige Gedichte mit historischer Thematik vor.

1 Obsah

Rokycanský rodák Josef Wunsch je slavný hlavně díky svým výzkumným cestám do Asie. Své vědecké výsledky publikoval ve člancích hlavně v německém časopisu c. k. geografické společnosti ve Vídni. Své cestopisy zveřejnil v Čechových *Květech*, Sládkově *Lumíru*, *Osvětě*, *Světozoru* a dalších (Jindřich 1996:45-51).

Rokycanskému rodáku Josefu Wunschovi se věnují badatelé nejen u nás. V posledních letech byl mezi badateli i člen Rakouské akademie věd. V současné době naše muzeum spolupracuje s Pedagogickou fakultou Univerzity Karlovy na realizaci výstavy věnované profesoru Wunschovi. Ta se bude konat v Plzni na konci dubna 2017 v rámci sympozia na téma cestujících učitelů.

Vedle pozůstalosti Josefa Wünsche ve sbírkách muzea Dr. Bohuslava Horáka existuje ještě sbírka Josefa Wünsche v Náprstkově muzeu v Praze; předměty této sbírky byly poskytovány ještě za života J. Wünsche (Filak Müldnerová s 79-80). Soupis tam uchovaných předmětů byl publikován v díle Jany Filak Müldnerové, *Josef Wunsch cestovatel*, Národní muzeum, Praha 2011.

V Rokycanech Karel Jindřich zpracoval pozůstalost Josefa Wünsche v devadesátých letech minulého století a publikoval v roce 1996 katalog ve sborníku Muzea Dr. Bohuslava Horáka. Obsahuje též soupis Wunschovo vydaných děl a bibliografii

o Wünschovi. Město získalo pozůstalost Josefa Wünsche krátce po jeho smrti. V Rokycanech je uloženo, vedle poznámek, osobních dokumentů, artefaktů a korespondence, i několik rukopisů literárních děl. Tato díla nejsou předmětem zájmu badatelů zabývajících se osobností Wünsche jako cestovatele.

Nicméně, Wunsch byl filologem a učitelem, jeho literární dílo nám otevře další pohled na jeho osobnost. Josef Wunsch psal prózu, básně a divadelní hry. Jeho díla byla na začátku 20. století zkoumaná gymnaziálním profesorem Josef Hodekem. Hodek byl zvolen kustodem muzejní knihovny při první ustavující schůzi městského muzea 24. května 1905 (Kolář 2015: 92-93). Hodek se intenzivně věnoval osobnosti Josefa Wünsche ihned po získání jeho pozůstalosti. 3. 5. 1908 navrhl městu sepsání souhrnného díla o Wünschovi (Jindřich 1996: 5). Vypátral mnoho faktů o jeho životě. Řadu informací získal od ještě žijících Wünschových spolužáků z pražského konviktu: pátera F. X. Janků, v té době hlavního faráře u sv. Jindřicha v Praze, Emila Lemangera, školního rady v Kutné Hoře a MUDr. Josefa Salmona, lékaře v Praze. Hodek zveřejnil v roce 1908 také Wünschovu korespondenci se svým přítelem Svatoplukem Čechem v časopise *Zvon* (Hodek 1910: 25). V roce 1910 Hodek publikoval ve *Žďáru* článek Josef Wunsch dramatickým spisovatelem (Jindřich 1996:43).

Tři Hodekovi biografické články o Wünschovi vyšly v *Brdském kraji*. Článek *Mládí Wünschovo* prezentuje fakta z autobiografických vzpomínek, jak je zanechal Josef Wunsch v rukopise. Hodek publikoval v tomto článku Wünschovu báseň *Rybičky mé*. V ní Wunsch vzpomíná na své dětské hry na břehu Klabavy, kde si stavěl rybníčky. Druhý článek je pojmenován Wunschův pobyt v pražském arcibiskupském konviktě. Právě v tomto období se Wunsch spřátelil se Svatoplukem Čechem a začal se literárně angažovat. Stal se redaktorem časopisu konviktistů *Zora* a sám do něho přispíval. Iniciativní mladý Wunsch pořádal v konviktu divadelní představení. Sám psal operety a hry. Wunsch s Čechem pořádali besedy na zahradě semináře (Hodek 1910: 25, 27-29). V posledním článku *Ze života Jos. Wünsche* se dozvíme, mimo jiné, jak byl Wunsch činný ve spolkovém životě města Rokycany a tím šířil *...národní uvědomění mezi občanstvem* (Hodek 1912: 198). Wunsch se jako student účastnil besed v Rokycanech. Po studiích Wunsch suploval ve školním roce 1867/1868 v Praze na akademickém gymnáziu. Onemocněl a pobýval během léčení v Rokycanech. V roce 1870 byl suplentem na nižší reální škole v Rokycanech. V tomto období se Wunsch účastnil kulturního života. Častokrát přednášel své verše na zábavách pěveckého spolku *Záboj* (Hodek 1912: 201-202).

Z těchto let se dochovalo několik jeho básní v rukopisech. Z poznámek Josefa Hodka k Wünschovým rukopisům chápeme, že Hodek připravoval jejich zveřejnění, buď v rámci plánované monografie o Wünschovi, nebo v samostatné sbírce. Hodek jeho básně vyhledal a opsal z dobových časopisů. 1. srpna 1916 žádá o schválení prodloužení služební cesty k účelu návštěvy archivů královského hlavního města a k sebrání dalších pramenů v knihovně kral. Českého a u jednotlivé osobnosti k dokončení práce své o zdejších rodáku Jos. Wünschovi (SOka Rokycany, AmRo III, varia 1885-1951). V tomtéž spise Hodek vyjádřil svůj úmysl vydat v roce 1917 monografii k 10. výročí úmrtí Josefa Wünsche. Náhle psychické onemocnění a předčasná smrt mu zabránily práci dokončit (Kolář 2015: 95). Po smrti Hodka byla značná část pozůstalosti, na které pracoval doma, protokolárně vrácena muzeu. Ve vrácených materiálech se nacházely zřejmě i Hodekovo poznámky a rukopisy o Wünschovi, které byly později omylem evidovány jako část pozůstalosti Josefa

Wünsche. Je velká škoda, že se Hodkův koncept monografie zřejmě nedochoval. Následuje seznam Hodkových opisů:

Inv. č. 022701/1 *Tajemná hrana*

Inv. č. 022701/2 *Běda mlsným*

Soubor Hodkových opisů inv. č. 022702, byl Karlem Jindřichem původně evidován hromadě pod názvem *básně z let 1872 – 1878* a nedávno byl rozepsán. Obsahuje následující díla:

1. *À la pamella* (Inv. č. 022702/1)
2. *Bubeník* (Inv. č. 022702/2)
3. *Co ptáček povídá* (Inv. č. 022702/3)
4. *Do světa krátký - článek* (Inv. č. 022702/4)
5. *Doby trudu* (Inv. č. 022702/5)
6. *Havran* (Inv. č. 022702/6)
7. *Hleďte holku hubatou* (Inv. č. 022702/7)
8. *Hoře rybářčino* (Inv. č. 022702/8)
9. *Hvězdička na nebi* (Inv. č. 022702/9)
10. *Hymna učitelská* (Inv. č. 022702/10)
11. *Jeho císařské výsosti nejjasnějším princí korunnímu Rudolfovi mládež česká* (Inv. č. 022702/11)
12. *Kohoutek* (Inv. č. 022702/12)
13. *Krvavý meč* (Inv. č. 022702/13)
14. *Kubík na ledě* (Inv. č. 022702/14)
15. *Kvítil s Karmelu + 3 básničky* (Inv. č. 022702/15)
16. *Lípa* (Inv. č. 022702/16)
17. *Na rozcestí (mrtvý píše živé)* (Inv. č. 022702/17)
18. *Není hrobů* (Inv. č. 022702/18)
19. *Píseň* (Inv. č. 022702/19)
20. *Písničky hodných dětiček* (Inv. č. 022702/20)
21. *Pomněnka* (věnovaná Josefu Horákovi, jednateli pěveckému spolku Záboje) (Inv. č. 022702/21)
22. *Pravila mně* (Inv. č. 022702/22)
23. *Ptáčkové v zimě* (Inv. č. 022702/23)
24. *Potrestaný Damianek* (Inv. č. 022702/24)
25. *Spokojenost* (Inv. č. 022702/25)
26. *Vrba matička* (píseň -hudba od Josefa Bergmanna) (Inv. č. 022702/26)
27. *Václav III.* (Inv. č. 022702/27)

Soupis drobných básní a děl uchovaných v rukopisech v souboru Inv. č. 022684/1–31:

1. 14 básniček o hlouposti (Inv. č. 022684/3)
2. *Bouře, Za soumraku, Po boji, Pohádka, Na nebi a na zemi, Modlitbička, Chudobka, Brouček, Putoval jsem, Rybičky* (Rukopisy básniček) (Inv. č. 022684/16)
3. *Bubinek, Rybička, Milenčin stesk, Laponská* (koncepty) (Inv. č. 022684/7)

4. *Fortelný zahradník* (Inv. č.022684/13)
5. *Chorál utrpení* (Inv. č.022684/10)
6. *Hleďte holku hubatou, Po bouři* (Inv. č.022684/18)
7. *Láska mateřina* (Inv. č.022684/12)
8. *Milenčin stesk* (Inv. č.022684/9)
9. *Na Příkopech* (Inv. č.022684/15)
10. *Ó, buď tou tichou mojí svatyní!* (Inv. č.022684/11)
11. soubor básniček: *Písemná práce z trestu: Na nebi i na zemi, Brouček, Chudobka, Pohádka Po boji, Zátíší, Modlitbička, Rosička.* (Inv. č.022684/4)
12. *Po boji* (Inv. č.022684/2)
13. *Při kahánku* (Inv. č.022684/14)
14. *Rosička* (Inv. č.022684/5)
15. *Rybička* (Inv. č.022684/8)
16. *Rybničky mé* (Inv. č.022684/1)
17. *Sultán na Bosporu* (Inv. č.022684/19)
18. *Sv. Ludmila* (Inv. č.022684/17)
19. *Tři krkavci* (Inv. č.022684/6)
20. *Rokycany, Rokycany!* (Inv. č. 022684/20)
21. *Kubík na ledě* (Inv. č. 022684/21)
22. *Kvítko s karmelu* (Inv. č. 022684/22)
23. *Krvavý meč* (Inv. č. 022684/23)
24. *Písničky hodných dětiček* (Inv. č. 022684/24)
25. *Havran* (Inv. č. 022684/25)
26. *Kubík na ledě* (Inv. č. 022684/26)
27. *Hleďte holku hubatou* (Inv. č. 022684/27)
28. *Svatá Ludmila* (Inv. č. 022684/28)
29. *Václav III.* (Inv. č. 022684/29)
30. *Václav III.* (Inv. č. 022684/30)
31. *Pohádka indiánů severoamerických* (Inv. č. 022684/31)

Řada básniček Josefa Wünsche byla publikována ve *Štĕpnici*, příloze pro mládež učitelského časopisu *Škola a život*. Básně odpovídají struktuře balad, spojují lyrické, epické a dramatické prvky. Vypráví krátký příběh, často u konce slok se nachází refrén, osoby příběhu používají přímou řeč. Některé básně končí pointou. První zde popsany soubor krátkých básní sleduje výchovný záměr. Vypráví příběh o neblahých následcích neřestného chování, jako jsou pýcha, marnivost, lenost atd. Wünsch zpracoval svůj výchovný úmysl do zábavných veršů. Sleduje tím tradiční způsob využití veršů jako mnemotechnické pomůcky. Na rozdíl od prózy se sdělení básničky lépe zachytí ve vědomí čtenáře. Jak už bylo známo ve středověku, kdy existovaly veršované učebnice (Hrabák 1955:20).

Krátké básničky výchovného typu jsou: *Hleďte holku hubatou, Kubík na ledě, Potrestaný Damiánek*. V těchto básních dětský hlavní představitel selže v chování. Následující tresty však nejsou přehnaně drastické. Wünsch nedémonizuje svoje malé hříšníky, ale zachovává jejich lidskou důstojnost a neodpírá dobrotu lidské duši. Damián měl např. *předobré srdce*, a za záškoláctví je trestán pouze bodnutím včelou. *Holka hubatá* jménem Kateřinka *zlá dívenka nebyla* (Muzeum Bohuslava Horáka v Rokycanech Inv. č. 022684/27). Kubík, kterého jeho rozpustilost vede na tenký let,

ale neutone, pouze se vykoupe. Proměněný refrén *Hled' Kubíku, ty jsi kos, tak nejezdí ledakdos!* (Muzeum Dr. Bohuslava Horáka v Rokycanech Inv. č. 022684/21) slouží jako pointa. Zesiluje vtipnou situaci, kdy pyšný chlapec nechtěně skončí v ledové vodě. V básničce *Běda mlsným*, zlidštěná rybička nedokáže odolat návnadě.

Ptáčkové v zimě je báseň, ve které se Wünsch snaží vyvolat pocit empatie, jak k lidem, tak ke zvířatům. Ptáčkové jsou porovnání se sirotky. Děti, které jim v zimě pomáhají, jsou odměněny Boží milostí a požehnáním. Z těchto básní je poznat humanistický pedagog, který uctívá lidskou důstojnost, nezavrhně člověka kvůli jeho nedostatkům a nezastrašuje. Zároveň přesně vytýká neřesti a varuje před nimi. Z jeho básní pro děti je patrné jeho hluboké křesťanské a humanistické cítění.

Wünsch napsal také několik básní (ballad) s historickou tematikou, které se týkají se významných osobností z českých dějin: *Krvavý meč*, *Svata Ludmila*, *Tajemná hrana Václav III.* V básni *Krvavý meč* je obžalován Boleslav za vraždu Sv. Václava. V básních *Václav III. a Tajemná hrana* Wünsch evokuje pochmurnou atmosféru, ve které se objevují paranormální fenomény, typické pro leckterou romantickou baladu. Ve Václavu III. zesnulý opat Konrád vyčítá Václavu jeho hříchy. *Tajemná hrana* představuje ze série nejvyzrálejší dílo, je členěno do 15 slok po pěti verších a dvě sloky po čtyřech verších, verše desetislabičné, rýmy sdružené. Obsah básně navazuje na legendu, že při smrti Karla IV. se rozezněly zvony. Wünsch uvádí čtenáře do dramatické situace. Jezdec spěchá v bouři do Karlštejna se zprávou o blížící se smrti panovníka. Další sloky kontrastují s dramatickým dějem. V jizbě zvonáře se veselí mládež. Do jizby vkročí zvonář a přinese špatnou zprávu o králově onemocnění. Wünsch zde používá jako dramatický prvek přímou řeč. Nastane moment reflexe o vážnosti stavu Karla, než přízračně zazní zvon z uzamčené kaple sv. Kateřiny, který oznamuje smrt monarchie.

V těchto básních poznáváme Wünsche jako vlasteneckého učitele. Usiluje sdělit dětem historické osobnosti jako součásti národního vědomí a identity. Osobnosti jako Sv. Václav a Karel IV. jsou znázorněny se svými ctnostmi a zásluhami jako vzory ideálu pro mladé české čtenáře.

Zdroje

1. Muzeum Dr. Bohuslava Horáka v Rokycanech Inv. č. 022684/21
2. Muzeum Bohuslava Horáka v Rokycanech Inv. č. 022684/27
3. SOka Rokycany, AmRo III, varia 1885-1951, Žádost o prodloužení služební cesty ze 1. srpna 1916
4. SOka Rokycany – fond Muzeum Dr. Bohuslava Horáka Rokycany, nezpracováno, *Zápisník 1. ustavující schůze kuratoria městského Muzea 24. 5. 1905*

Literatura

1. Filak Müldnerová, Jana 2011: *Josef Wünsch cestovatel*, Praha: Národní muzeum.
2. Hodek, Josef 1910: Wünschův pobyt v pražském arcibiskupském konviktně, *Brdský Kraj*, II ročník, s. 25-29.

3. Hodek, Josef 1912: *Ze života Jos. Wünsche, Brdský kraj*, IV ročník, s. 198-222.
4. Hrabák, Josef 1955. *Úvod do teorie verše*, Praha: Statní pedagogické nakladatelství.
5. Jindřich Karel 1996: Katalog pozůstalosti profesora Josefa Wünsche. In: *Sborník muzea Dr. Bohuslava Horáka v Rokycanech 1/1996*, Rokycany: Muzeum Dr. Bohuslava Horáka v Rokycanech. S. 1-56, S. 43.
6. „Josef Hodek.“ *Rokypedie malá encyklopedie Rokycany* [online] [cit. 22. 9. 2016] dostupné z: <http://rokypedie.rokycanstipatrioti.cz/index.php?title=Hodek_Josef>.
7. Kolář Petr 2015: Josef Hodek – knihovník městského muzea (1905-1917) a městský archivář v Rokycanech (1913-1917), předchůdce Augusta Sedláčka. In: *Sborník muzea Dr. Bohuslava Horáka v Rokycanech 27/2015*. Rokycany: Muzeum Dr. Bohuslava Horáka v Rokycanech pobočka Západočeského muzea v Plzni p. o. S. 89-98.

Barytonista Dalibor Tolaš

Marta Ulrychová

Abstrakt. Operní kariéra Dalibora Tolaše začala v dnešním Severočeském divadle v Ústí nad Labem. V 90. letech minulého století získal angažmá v Divadle Josefa Kajetána Tyla v Plzni. Toho času vedl operní soubor zkušený dirigent Josef Chaloupka, který měl na Tolašově uměleckém růstu zásadní podíl. Pod jeho vedením mladý barytonista ztvárnil přední role svého hlasového oboru, např. Barona Scarpiu, Renata, Bohuše, Krále Vladislava aj. V plzeňském divadle byl Tolaš první, kdo byl nominován na Cenu Thálie. Další nominaci získal za titulní roli ve Wagnerově Bludném Holanďanovi a za roli Podkolesina v Ženitbě Bohuslava Martinů. Jeho herecký a pěvecký projev našel uplatnění i v operetě. Nezanedbatelná není ani jeho koncertní činnost.

Abstrakt. Die Opernsängerkarriere des Baritonisten Dalibor Tolaš begann an der Oper von Ustí nad Labem (Aussig). In den neunziger Jahren des vorigen Jahrhunderts gewann er ein Engagement am Pilsner J. K. Tyl – Theater. Derzeit führte das Opernensemble der erfahrene Dirigent Josef Chaloupka, der für das künstlerische Leben von Tolaš eine grundsätzliche Bedeutung hatte. Unter seiner Leitung sang der junge Künstler die bedeutendsten Gesangspartien, z. B. Scarpia, Renato, Bohuš, König Wladislaw u. a. In J. K. Tyl – Theater war er der erste Sänger, der für den Thalia-Preis nominiert wurde. Das wiederholte sich später bei Wagners Fliegendem Holländer und Martinůs Oper von Ženitba. Sein schauspielerisches Talent kommt auch sehr oft in der Operette zur Geltung. Auch seine Konzerttätigkeit ist nicht ohne Bedeutung.

1 Obsah

Máme-li psát o hudebním interpretačním umění, můžeme vycházet z mnoha rozličných pramenů – audio a videonahrávek, dobových kritik, svědectví pamětníků, vzpomínek interpretů, jejich deníkových záznamů apod. Není však nic ošemetnějšího než psát o divadle. I zde se nám sice nabízí využít výše uvedených možností, nikdy je však nenajdeme v takové komplexnosti, abychom z nich mohli vytvořit žádoucí obraz.

Divadlo je umění pomíjivé, čím více se od něho časově vzdalujeme, tím více upadají v zapomenutí okamžiky tradované po dvě až tři generace, tedy potud, dokud neodejdou přímí svědci tzv. legendárních výkonů. Ale divadlo nejsou jen nezapomenutelné chvíle – svátečnost se v něm kloubí s každodenností, sláva s neúspěchem, sympatie a antipatiemi a štěstí s propadem.

O hercích se říká, že slouží divadlu. A je to rčení pravdivé. Přesvědčuje nás o tom životopis každého interpreta majícího za sebou několik desítek let umělecké kariéry. Zdůrazňují slovo interpret, neboť následující příspěvek je věnován opernímu pěvci,

tedy interpretovi na poli žánru, který se zrodil mnohem později nežli divadlo, taneční a výtvarné umění.

Dalibor Tolaš se narodil 19. 7. 1960 v Ostravě v rodině operního pěvce Miloslava Tolaše, významného umělce ostravské operní a operetní scény. Jak to u dětí z podobných rodin bývá, ani Dalibor se nemínil prvními úkoly, které na jevišti ostravského divadla představovaly dětské role. Zdá se však, že o dráze pěvce zpočátku vůbec neuvažoval. Vyučil se číšníkem, pracoval čtyři roky v ostravském Interhotelu a vše nasvědčovalo tomu, že ho stávající profese naprosto uspokojí. Změna nastala až v době, kdy měl nastoupit základní vojenskou službu. Jeho zvučný baryton našel uplatnění v tehdejší sboru Armádního uměleckého souboru Víta Nejedlého v Praze. Zde se setkal s vrstevníky, ať již zpěváky, instrumentalisty, či tanečníky, kteří měli před sebou pevně stanovený cíl, a sice uplatnit se po skončení základní vojenské služby v oblasti interpretačního umění. Po skončení základní vojenské služby se ke své původní profesi nevrátil, nýbrž se rozhodl pokračovat v otcových šlépějích. Ke konkurzu do sboru opery tehdejšího Státního divadla Zdeňka Nejedlého ho pečlivě připravoval někdejší sólista Národního divadla v Praze Karel Hanuš. O jeho pěvecký rozvoj pak dále pečovala profesorka ostravské konzervatoře Zdeňka Diváková. Nejprve mu byly svěřovány menší role, záhy se však dopracoval k zásadním partiím barytonového hlasového oboru. Jako Bohuš v Dvořákově *Jakobínu* vystoupil roku 1984 pohostinsky v Ústí nad Labem a byl angažován. Zde o jeho hlasový rozvoj pečovala profesorka Jitka Paříková. (Později – již v době plzeňského angažmá – to byla dále profesorka Jitka Paříková a profesor Ivan Kusnjer.) Během šesti let (1984 – 1990) si D. Tolaš v Ústí nad Labem vytvořil repertoár, v němž již defilují role prvního barytonového oboru. V jedné z nich, Konzulu Sharplessovi z Pucciniho *Madama Butterfly*, se v roce 1988 pohostinsky představil i plzeňskému publiku.

Plzeň představovala pro operního pěvce velkou výzvu. V době stabilních operních souborů platila za odrazový můstek na naši první scénu. Ten, kdo na ni neodešel, však v Plzni nikterak nestrádal. Setkal se zde s rolemi, které by ho v pražském Národním divadle minuly, navíc v plzeňské kulturně uzavřené komunitě přitahoval pozornost a mohl se tak cítit jako uznávaná a všemi respektovaná osobnost. Také plzeňské Divadlo J. K. Tyla však v 90. letech zažívalo období velkých změn, které se nevyhnuły žádnému ze čtyř souborů. Změnil se ředitel, měnili se šéfové souboru a s nimi i jejich členové. Na rozdíl od baletu opera naštěstí těchto změn zažila méně. Jak to však v pěveckém oboru bývá, i zde nastalo jisté generační vakuum. Oba přední barytonisté – Vilém Míšek a František Havelka se totiž rozhodli skončit svoji operní dráhu. Takto se vytvořila šance pro Dalibora Tolaše, který se na plzeňské scéně předtím uvedl jako mladý perspektivní pěvec. Tehdejší šéf plzeňské opery Ivan Pařík neváhal a po regulérním konkurzu Tolaše k 1. 8. 1990 přijal jako sólistu opery. Jeho prvními rolemi nastudovanými spolu s plzeňským operním ansámblem byli Morales a Escamillo z Bizetovy *Carmen* (1990).

Příhodná konstelace ředitele Mojmíra Weimanna, nikterak neupozadujícího operu, členů stabilního uměleckého souboru, jeho šéfa Ivana Paříka a posléze Josefa Chaloupky, ale i dramaturgie a společná snaha udržet v porevolučním období operního diváka Tolašovi pomohlo vytvořit si repertoár, s nímž se dnes může chlubit jen málo operních pěvců. Za všechny uveďme již výše zmíněného Bohuše v Dvořákově *Jakobínu* (1985, 1995), Escamillia v Bizetově *Carmen* (1990), Figara v Rossiniho *Lazebníku sevillském* (1991), Renata ve Verdiho *Maškarním plesu* (1991), Sharplesse

v Pucciniho *Madama Butterfly* (1990), Marcela v Pucciniho *Bohémě* (1991), Papagena v Mozartově *Kouzelné flétně* (1992), Germonta ve Verdiho *La traviatě* (1992), Scarpia v *Tosce* (1992), ve smetanovských operách Krušinu v *Prodané nevěstě* (1991), Krále Vladislava v *Daliborovi* (1992), Kašpara ve Weberově *Čarostřelci* (1993), Kalinu v *Tajemství* (1994), Valentina v Gounodově *Faustovi a Markétce* (1994), Tomského v Čajkovského *Pikové dámě* (1995), Markýze Pozzu ve Verdiho *Donu Carlosovi* (1996), titulní roli ve Verdiho *Rigolettovi* (1994) a v Mozartově *Donu Giovannim* (1995). Jeho úspěchy z období Chaloupkovy šéfovské éry korunovala nominace na Cenu Thálie 1993 za roli Kašpara ve Weberově *Čarostřelci*.

O pěvce Dalibora Tolaše se začala zajímat i Praha. Hostoval v Národním divadle a ve Státní opeře jako Don Giovanni ve stejnojmenné Mozartově opeře, Guglielmo v *Così fan tutte*, Scarpia v Pucciniho *Tosce*, Sharples v *Madame Butterfly*, Germont ve Verdiho *La Traviatě*, ve Smetanových operách zpíval Krušinu v *Prodané nevěstě*, nastudoval Tausendmarka ve Smetanových *Braniborech v Čechách*. S operním souborem ND se zúčastnil pohostinských vystoupení ve Francii a Lucembursku.

V roce 1995 nastala ve vedení opery změna. Na postu šéfa stanul na krátký čas Oldřich Bohuňovský, jeho působení však ukončila smrt následujícího roku. Post šéfa byl vyřešen jmenováním Petra Kofroně. Z tohoto období připomeňme Verdiho *Attilu* (1996), v němž Tolaš ztvárnil roli Ezia. Podle recenzenta zde podal výrazný výkon v *pojetí své složité postavy, jeho světlý baryton zněl příjemně v mnoha dynamických nuancích* (Bokůvková: 1996), dále především Voka ve Smetanově *Čertově stěně* (1997), kde dal vyznít smetanovské kantiléně, svému naturelu tak blízce, výrazu dosáhl bez obětování kvality jediného tónu a vytvořil jednu ze svých dosud vůbec nejlepších postav (Dvořák: 1997). Patří sem dále Alfio v Mascagniho *Sedláku kavalíru* (1997), Kníže vodní říše Kühleborn v *Undině* Alberta Lortzinga (1998), již podruhé titulní role v novém natudování *Rigoletta* (1998), již podruhé Germont v *La traviatě* (1999), Amonasro ve Verdiho *Aidě* (1999), Angelo ve světové premiéře opery Zdeňka Lukáše *Veta za vetu* (1999), již podruhé Escamillo v novém nastudování *Carmen* (2000), Sharpless v *Madama Butterfly* (2000), Přemysl ve Fibichově *Šárce* (2000), Rodrigo ve Verdiho *Donu Carlosovi*, Carlos v jeho *Síle osudu* a Hrabě Luna v jeho *Trubadúrovi*, Stefano v Donizettiho *Poprasku v opeře*, Doktor Malatesta v jeho *Donu Pasqualovi*, Don Pizzaro v Beethovenově *Fideliovi*, Tomeš ve Smetanově *Hubičce*, Marbuel v Dvořákově *Čertovi a Káče*, Harašta v Janáčkových *Příhodách lišky Bystroušky*, Stárek v *Její pastorkyni*, Prokop ve Foersterově *Bloudovi*, Velekněz boha Dagona v Saint-Saënsově *Samsonovi a Dalile* a především pak titulní role ve Wagnerově *Bludném Holanďanu* (2004), který pěvci vynesl druhou nominaci na Cenu Thálie za rok 2005. Jaroslav Fiala o jeho výkonu napsal: *Při sobotní premiéře zpíval titulní postavu na vysoké úrovni a spolu se stejně vynikající Ivanou Šakovou v roli Senty tvořil skutečnou páteř opery* (Jaroslav Fiala: 2004). V této době se vedle Petra Kofroně objevili také noví dirigenti – šéfdirigentem byl jmenován Jan Štván, vedle něhož působili mladí dirigenti Jiří Štrunc a Pavel Šnajdr.

Po Kofroně odchodu stanul na postu šéfa opery v sezónách 2004/5 a 2005/6 Jan Zbavitel, po jeho krátkém působení byl šéfem opery jmenován bývalý dlouholetý člen operního orchestru Jan Pánek. Ve funkci šéfdirigenta se do Plzně potřetí vrátil Ivan Pařík, který do studovaných děl vnesl precizitu a erudici získanou na zahraničních scénách.

Dlužno dodat, že plzeňská opera v této době již přešla k novému modelu, a sice k angažování sólistů na jednotlivé role. Přesto se však stále opírala o značně zredukovaný stabilní soubor, v němž Dalibor Tolaš zaujímal místo spolehlivého a zkušeného umělce. Vedení opery se v této době nebálo riskovat stran titulů vyžadujících náročné obsazení, zároveň bylo velmi aktivní v objevování nových talentů – čerstvých absolventů uměleckých škol či finalistů mezinárodních pěveckých soutěží. V tomto období si Tolaš mnohokrát zopakoval již dříve studované role, anebo nastudoval jinou roli ve stejné opeře. V Donizettiho *Nápoji lásky* vytvořil tentokrát roli Dulcamary, v Pucciniho *Bohémě* roli Schaunarda, v roce 2008 ztvárnil roli Doktora Bartola v *Lazebníku sevillském* (2008), o dva roky později Adolfa v Dvořákově *Jakobínu*, roli *sice nevelkou, ale pro Dalibora Tolaše přesto herecky vděčnou* (Čekanová: 2010). Z nových rolí pak připomeňme Lescauta v Pucciniho *Manon Lescaut*, titulní roli ve Verdiho *Nabuccovi*, Jaga v jeho *Otellovi*, Ramira v Ravelově *Španělské hodině*, Pana Kloučka ve *Veselých paničkách windsdorských* Otty Nicolaie (2010), Knížete Galického z Borodinova *Knížete Igora* (2011), Básníka Marcella v Rossiniho *Turkovi v Itálii* (2011), anebo roli Michoneta z opery italského veristy Andrey Ciley *Adrianna Lecouvreur* (2009). Roku 2011 ho čekala další širší nominace na Cenu Thálie za rok 2010, a to za roli Podkolesina v *Ženitbě* Bohuslava Martinů, v níž *zcela bezvýhradně exceloval po všech stránkách jako váhající, rozhodnutý a poté přehající ženich. V roli, která jako by mu byla na míru šita, jedinečně rozehrával všechny komediální situace a herecké kreace* (Špalková: 2011).

Byly to dva faktory – jednak pěvcovy herecké kvality vyplývající z rodinné tradice, jednak nutnost uchovat na repertoáru plzeňského divadla vedle muzikálových titulů i klasickou operetu, které Tolaše postavily před řadu rolí v operetním, posléze i v muzikálovém žánru. Poprvé se takto plzeňským divákům pěvec představil jako Falke ve Straussově *Netopýru* (1991). Během více než pětadvacetiletého angažmá v operním souboru DJKT se takto představil v roli Pana Favarta v Offenbachově *Madame Favart* (1994), Maura v Lecocqově *Giroflé-Girofla* (1995), Jupitera v *Orfeovi v podsvětí* Jacquese Offenbacha (2007), Franka ve Straussově *Netopýru* (2011), Zaremby v Nedbalově *Polské krvi* (2013), knížete Lippert-Weylersheima v Kalmánově *Čardášové princezně* (2015) a v rolích Josepha a Alfréda v operetě *Pařížský život* Jacquese Offenbacha (2017). Neminuly ho ani role muzikálové. V *Kiss me Kate* C. Porterera ztvárnil Freda Grahama a Petruccia (1999), v českém muzikálu *Ferdinand* autorů Zdeňka Merty a Karla Šípa Ottu Habsburského, především však titulní roli v muzikálu *Řek Zorba* (2008). V almanachu DJKT o Tolašově výkonu čteme: *Zorba přinesl na plzeňské jeviště v cituplné režii Petra Novotného neotřesitelnou životní moudrost, víru a naději, na druhé straně v nebývalé symbióze vtip a inteligentní humor rámovaný skvělými výkony Ladislava Koláře a Dalibora Tolaše v titulní roli...* (Sladký: 165). V této souvislosti připomeňme, že D. Tolaše lze často vidět v plzeňském Kabaretním a šantánovém divadle Pluto, jemuž zůstává věrný již řadu sezón.

Odchodem ředitele DJKT Jana Buriana a příchodem Martina Otavy došlo k opětovné výměně i na postu šéfa opery. Stal se jím mladý režisér a výtvarník Tomáš Pilař, který se v Plzni uvedl režijním ztvárněním opery B. Martinů *Voják a tanečnice* (2013). V tomto období přibyly do Tolašova seznamu role Padre Matthey v jednoaktovce Sergia Rendineho *Významné tajemství*, Kuno ve Weberově *Čarostřelci* (2016), tři partie ve scénickém oratoriu Arthura Honnegera *Jana z Arcu na hranici* (2016) a Zareckij a Setník v Čajkovského *Evženu Oněginovi* (2017).

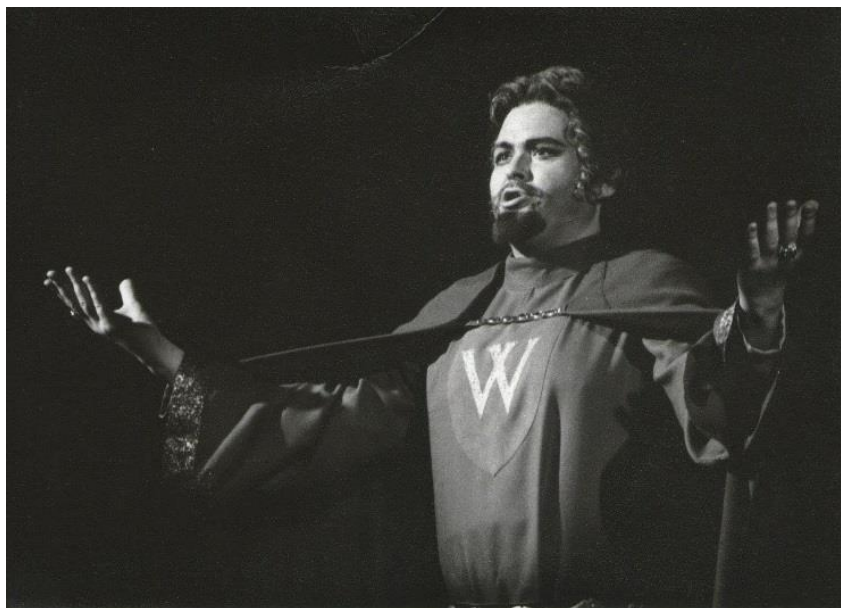
Dalibor Tolaš působí ve službách Thálie již více než tři desítky let, z toho osmadvacátou sezónu v DJKT. Ztvárnil zásadní role barytonového hlasového oboru, mnohé v několika nastudováních. Pohostinsky vystoupil na našich předních operních scénách (pražské Národní divadlo, Státní opera Praha, Národní divadlo v Brně, divadla v Liberci, Ústí nad Labem, Českých Budějovicích, Opavě, Ostravě), ale i scénách zahraničních (na turné ND po Francii ztvárnil roli Dona Giovanniho, vystupoval v Německu, Švýcarsku, Francii, Belgii, Dánsku, Španělsku, Itálii, Slovinsku, Anglii, na Ukrajině a v Japonsku). V prvních letech svého plzeňského angažmá se vyjádřil následovně.: *Miluji role s bohatými výrazovými možnostmi, v jejichž charakteru mám během večera dost času a prostoru se zabydlet, abych ho mohl co nejlépe předat divákovi – tedy role, kde se co nejvíce hraje. Moji kolegové o mně v soukromí tvrdí, že jsem veselá kopa. Jako většina herců a pěvců majících smysl pro humor však toužím po velkých dramatických rolích. Tou nejpříťažlivější, ale také nekomplikovanější je baron Scarpia v Pucciniho Tosce – role, na níž může člověk pracovat po celou dobu své pěvecké kariéry. Zpívám ho raději než kupř. Escamillia v Carmen, kterému stačí pouze přijít, uvidět a zvítězit* (Ulrychová: 1993).

Během své umělecké kariéry pěvec spolupracoval s mnoha dirigenty (Ivan Pařík, Josef Chaloupka, František Drs, Jiří Bělohlávek, Petr Vronský, Damiano Binetti, Richard Hein, Jan Štván, Pavel Šnajdr, Petr Kofroň, Tomáš Brauner, Jiří Štrunc a další). Jako první z plzeňských umělců byl nominován na Cenu Thálie, a to dokonce třikrát, což se dosud nepodařilo žádnému plzeňskému pěvci. Nezanedbatelná je i jeho koncertní činnost. Připomeňme jen nahrávku Žalmu Pavla Haase pod takovkou Jiřího Bělohlávka a oratorium Gilgameš Bohuslava Martinů. Televizním divákům se D. Tolaš představil jako Vodník ve stejnojmenném oratoriu brněnského skladatele Pavla Blatného (1994) nebo v roli Renalda v komorní opeře Luboše Fišera *Lancelot* (1998) pod taktovkou Pavla Kühna a v režii Tomáše Šimerdy. Svůj hlas propůjčil Oldřichu Víznerovi ve filmu *Svatba upírů* Oldřicha Soukupa.

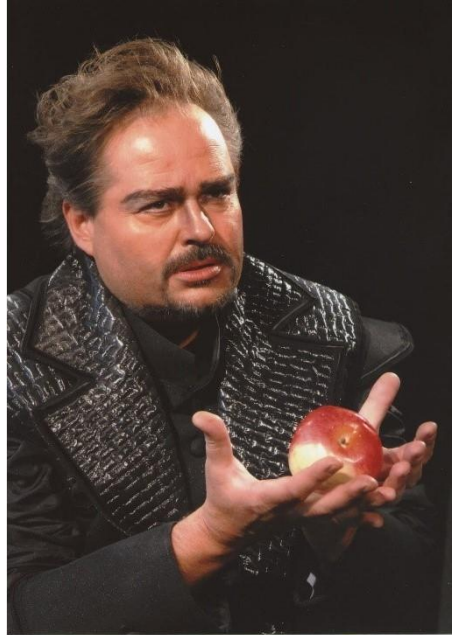
Množstvím divadelních rolí se D. Tolaš řadí k oněm sólistům, kteří věrně sloužili plzeňskému divadlu. V tomto ohledu ho můžeme přirovnat zejména k Josefu Hoříckému a Karlu Křemenákovi. Jeho umění charakterizuje široké žánrové rozpětí. Osvědčil se jak v dramatickém, tak komickém oboru, jeho přirozený herecký talent ho zároveň předurčil i k zvládnutí operetních rolí. Podobně jako výše jmenovaní starší “štymkolegové” věnoval Dalibor Tolaš plzeňské opeře všechny své umělecké síly, zůstává tudíž v její historii nepřehlédnutelnou osobností.

Obr. 19. Holoňď'an (Bludný Holand'an, 2004). Zdroj: Archiv DJKT, foto Marta Kolafová

Obr. 2. Vladislav (Dalibor, 1992). Zdroj: Archiv DJKT, foto M. Váchal

Obr. 3. Jago (Otello, 2007). Zdroj: Archiv DJKT, foto Marta Kolafová

Obr. 4 Marbuel (Čert a Káča, 2004). Zdroj: Archiv DJKT, foto Marta Kolafová

Obr. 5 Scarpia (Tosca, 1992). Zdroj: Archiv DJKT, foto M.Váchal

Prameny

1. Bokůvková, Vlasta: Sladká melodika u posluchačů zvítězila. *Plzeňský deník*, 25. 10. 1996.
2. Čekanová Markéta: Cizinou bloudili a jsou zase v Plzni. *Mladá fronta Dnes*, 4. 11. 2010.
3. Dvořák, Petr: Čertova stěna v kvalitní inscenaci. *Plzeňský deník*, 18. 4. 1997.
4. Fiala, Jaroslav: Richard Wagner nadchl hudbou a režisér překvapil lehkostí. *Plzeňský deník*, 30. 1. 2004.
5. Sladký, Vítězslav: Muzikál a opereta v Divadle J. K. Tyla v letech 1965 – 2015. In: *DJKT 1965 – 2015*. Plzeň: 2015.
6. Špalková, Gabriela: Plzeňská opera srší vtipem. *Mladá fronta Dnes*, 2. 2. 2011.
7. Ulrychová, Marta: Pověz mi, veselý příteli, kdo jsi? *Plzeňský deník*, 15. 7. 1993.